

HÄMEENLINNAN KESKUSKANSAKOULU 1937

arkkitehti Martti Välikangas

RAKENNUSHISTORIASELVITYS

Hämeenlinnan kaupunki 2018

Kulttuuriympäristöpalvelut
Heiskanen & Luoto Oy

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto 5
1.1 Tiivistelmä rakennuksen ominaispiirteistä ja historiallisesta arvosta 5
1.2 Tehtävän kuvaus ja selvityksen sisältö 8
1.3 Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuurihistorialliset arvot 10
1.4 Korttelin rakennukset 2018 12
1.5 Kortteli ja ympäristö 14

2 Kaupunki- ja korttelihistoria 18
2.1 Kortteli osana kaupunkiakselia 18
2.1.1 Hämeenlinna, puistoakseli, maaherran puutarha 1780-luku 20
2.1.2 Puistojen ja julkisen rakentamisen nousu, 1830- ja 1850-luvut 21
2.1.3 Puistojen ja koulujen akselin kehitys 1870- luvulta 1920-luvulle 27
2.1.4 Sotien jälkeinen aika, modernismin kaavoitusihanteet 28
2.1.5 Nykypäivä 32

3 Keskuskansakoulun ja Gaddin talon rakennushistoria 33
3.1 Koulun kutsukilpailu 1936 33
3.2 Gaddin talo 38
3.3 Gaddin ajan kortteli ja rakennukset 42
3.4 Arkkitehti Martti Välikangas 43
3.4.1 ABC, Martti Välikankaan kilpailutyö 1936 47
3.4.2 Keskuskansakoulun piirustukset 1937 49
3.5 Koulurakennus 1938 ja funktionalismi 52

4 Keskuskansakoulu 1938, ominaispiirteet ja muutokset 56
4.1 Runko ja julkisivut 58
4.2 Piha-alue ja katos 59
4.3 Sisätilat, kerrokset 61
4.4 Portaikot ja käytävät 67
4.5 Ovet ja ikkunat 71
4.6 Kiinteä ja irtain sisustus: valaisimet, lattiat, kaapit, vaatenaulakot 75
4.7 Voimistelu- ja juhlasali 77
4.8 Talotekniikka 79

5 Gaddin talo 1877,1881, ominaispiirteet ja muutokset 81

6 Yhteenveto 87
6.1 Ominaispiirteet ja arvot 88
6.2 Muutokset 90
6.3 Suositukset: 92
6.4 Muutoskestävyys 95

7 Lähteet 101

Kansikuva: Kuvassa Keskuskansakoulu 1930-luvulla ja taustakartta kaupunkikartta 1892

Kuva- ja karttalähteissä käytetyt lyhenteet:

HKA	Hämeenlinnan kaupungin arkisto
HKMA	Hämeenlinnan kaupungin museon kuva-arkisto
HMA	Hämeen maakunta-arkisto
Lydia	Hämeenlinnan kaupungin kirjaston historiasivuston aineistot http://lydia.hameenlinna.fi/
MO	Museovirasto, finna/musketti, vapaasti käytettävät kokoelmat

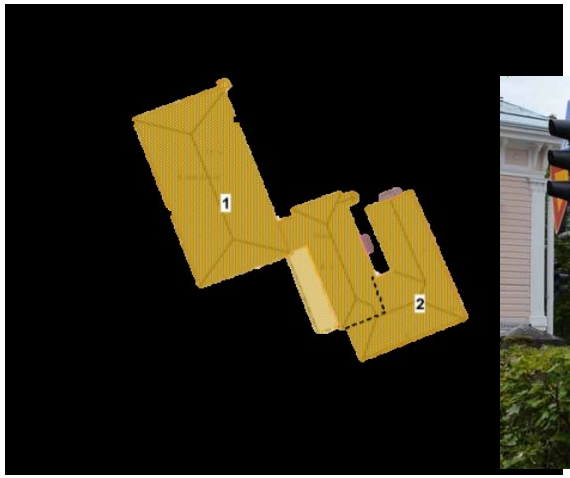
Rakennusten nykykuvat: Jari Heiskanen ja Laura Uimonen, Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen&Luoto Oy

1. KESKUSKANSAKOULU

2. GADDIN TALO

1 Johdanto

1.1 Tiivistelmä rakennuksen ominaispiirteistä ja historiallisesta arvosta

Keskuskansakoulu 1938, Martti Välikangas, Gaddin talo 1877,1881, C. A. Caween

Kaupunkihistoriallisesti entinen Keskuskansakoulu ja siihen liittyvä Gaddin talo sekä puistokortteli ovat osa linnan ja torin välistä, 1790-luvulla suunniteltua ja 1800-luvulla muotoutunutta ja vahvistunutta kaupunkiakselia ja koilliskulmaa, joihin liittyy vahva ja hyvin säilynyt puutalokaupungin, puistojen ja julkisen rakentamisen ominaispiirre. Koulu muodostaa oman 1930-luvun modernin kerrostuman 1830-luvun empiren korttelirakenteessa ja julkisivuiltaan kertaustyylejä edustavien matalien puu- ja kivitalojen kaupunkiympäristössä. Korttelissa, koulun lähimaisemassa Gaddin talon uusrenessanssi, kunnallissaunan jugend ja koulun funktionalismi muodostavat tiiviin ja merkittävän kaupunkirakentamisen eri aikakerrostumia ja tyylejä käsittävän kokonaisuuden. Koulu, kortteli puistoineen on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa. Korttelista ja ympäristöstä puuttuvat Keskuskansakoulua lukuun ottamatta täysin modernin rakentamisen ja liikenteen mittakaava ja rakenteet. Osassa korttelin vaihtelevia katutiloja on säilynyt mukulakivipinnoite. Keskuskansakoulun funktionalismi on edustavaa ja on yksi kaupungin harvoista aikakauden edustajista.

ARVOTEKIJÄT

Julkisen rakentamisen historiallinen kortteli, Seurahuoneen kortteli,Koilliskulma ja kaupunkiakseli, keskuskansakoulu 1930-luvun kerrostuma.

Kaupunkikerrostumat, funktionalismin ihanteita matalassa 1800-luvun empiren korttelirakenteen ja julkisivuiltaan uusrenessanssia edustavissa puutalokortteleissa.

Kerrostumat: Gaddin talo 1880-luku, Keskuskansakoulu 1937

Rakennuksissa alkuperäiset julkisivut, koulun sisätiloissa huonejako, tilajako, kiinteä sisustus ja ominaispiirteet säilyneet, ovet, porrastilat, käytävät säilyneet.

Koulussa funktionalismin toiminnallinen tilanjako, materiaalit ja niukat ominaispiirteet ovat hyvin säilyneet julkisivuissa, sisä- ja ulkotiloissa.

Keskuskansakoulu

Martti Välikankaan 1937 suunnitteleman koulurakennuksen sisätilat, julkisivut ja sen sisääntulo- ja ulkoilupiha, edustavat hyvin funktionalismin ominaispiirteitä, sen tilanjakoa, toiminnallisuutta, geometristä, niukkailmeistä suunnittelua sekä sen tunnuslausetta ”valoa ja ilmaa”. Massiivinen koulu sijoittui ja sijoittuu 1800-luvun matalaan puu- ja kivirakentamisen ympäristöön. Ympäristö on historiallinen, vanhin rakennus on 1842 valmistunut kivinen ala-alkeiskoulu, muut matalat puurakenteiset kaupunkitalot ovat 1800-luvulta, samalta ajalta kuin kolmikerroksinen Lyseorakennus. Naapurikorttelissa on talomuseo ja Palanderin talon kotimuseo. Kortteleiden katukuvaa on täydennetty 2000-luvulla rakennetuilla, vanhojen kaupunkitalojen mittakaavaa, kattokulmia, aukotusta, materiaaleja ja värejä noudattavilla uudisrakennuksilla.

Suunnittelusta, ympäristön rakennuksista, puistosta ja rinnetontista johtuen nelikerroksinen koulurakennus kätkeytyy hyvin vanhempien yksi- tai kaksikerroksisten katujulkisivujen ja puiston taakse, korttelin keskelle. Funktionalistinen koulurakennus erillisine siipineen ja pihatiloineen on yhdistetty ja sulautettu 1870- ja 1880-luvulla rakennettuun Gaddin taloon, joka muodostaa koulun katujulkisivun etelään ja itään. Kahden eri ajanjakson, 1800-luvun empiren korttelirakenteen, 1800-luvun jälkipuolen uusrenessanssijulkisivujen taakse sijoittuva Keskuskansakoulu noudattaa julkisivuiltaan ja funktionalismia omine tilajakoineen ja pihoineen. Rakennusten ajalliset kerrostumat näkyvät hyvin materiaaleissa, julkisivuissa ja rakennusten sijoittelussa kortteliin. Keskuskoulurakennus on säilyttänyt julkisivuissa, piha-alueissa ja sisätiloissa aikaan ja tyyliin sisältyvät alkuperäiset ominaispiirteensä erittäin hyvin. Julkisivujen ja sisätilojen geometrisuus, tilojen järjestely, niukka detaljointi on säilynyt hyvin, niin rakenteissa, aukotuksessa ja kiinteässä sisustuksessa. Näkyviä muutoksia ovat lähinnä rakennuksen julkisivun rappauksen pintatekstuuri ja väri. Koulurakennus toteutettiin lama-aikana, työllisyyteen ja säästöihin viittaavat modernista ilmeestä

huolimatta rakennuksen perinteinen tiilimuurattu runko ja suunnittelussa tehdyt muutokset. Koulurakennuksen funktionalismiin liittyvä niukka- ja teollinen ilme vaati ja toteutettiin vielä huolellisena käsityönä, materiaalit ja työn jälki ovat huomattavan laadukasta ja kestävää. Rakennukseen syntyneet ongelmat ja kulttuurihistoriallista arvoa vähentävät muutokset ovat 1990- ja 2000-luvulta, ja korjattavissa.

Kaupunkihistoriallisesti entiseen maaherran puutarhaan ja seurahuoneen kortteliin sijoittuvat Gaddin talo 1877-1881, kunnallissauna 1912, Keskuskansakoulu pihatiloineen 1938, puisto 1912 ja muuntajarakennus 1936. Nykyisessä Itsenäisyydenpuistossa on Summan taistelun muistomerkki, Aimo Tukiainen 1964.

Korttelin historiaan ja käyttöön liittyy merkittäviä kaupunkihistoriallisia, julkisen rakentamisen elementtejä. Kortteli oli 1780-luvulla osa linnan ja torin välistä, puistomaiseksi suunniteltua kaupunkiakselia, jossa koulun tuleva kortteli oli osa maaherran yksityistä puistoa. Julkinen käyttöhistoria alkaa puolijulkisena 1830-luvulla, kun seurahuone rakennetaan vielä kaupungin ulkopuolella olevaan kortteliin. Seurahuone hyödynsi 1830-luvulla maaherran puistoaluetta omassa käytössään. Gaddin aika tuo 1870- ja 1880-luvulla kortteliin koulu- ja sotilaskäytön. Kortteli saa tällöin myös nykyiset rajansa kaupungin laajentuessa, kortteli säilyy kuitenkin erityistapauksena, yhden tontin korttelina. Kaupungin omistukseen kortteli tulee 1903, jonka jälkeen korttelin rakennuksissa, Gaddin talossa on mm. museon, kirjaston ja koulun tiloja. Länsipuoli, entinen maaherran puutarha, myöhempi seurahuoneen viheralue avataan julkiseksi puistoksi 1912. Ympäristöä leimaavat kaupunkiakselin ja koilliskulman rantapuistot sekä 1800-luvun yksikerroksinen koristeellinen puurakentaminen, kivirakentamista edustavat matalat ala-alkeiskoulu ja maanmittauskonttori sekä suurempaa mittakaavaa edustava kolmikerroksinen Lyseo, joka muodostaa kirkon, rautatieaseman ohella kiintopisteen matalassa kaupunkikuvassa. Koulukäyttö entisessä Keskuskansakoulussa ja Gaddin talossa päättyy 2017.

1.2 Tehtävän kuvaus ja selvityksen sisältö

Raportti esittelee Hämeenlinnan Keskuskoulun rakennushistorian, ominaispiirteet ja nykytilanteen. Lisäksi esitellään rakennuksen historiallinen ja nykyinen sijoittuminen korttelissa ja kaupunkirakenteessa. Koulurakennus käsittää vuonna 1938 valmistuneen, kahteen siipeen lomittuvan neljä- ja kolmikerroksisen koulun sekä siihen kiinteästi liittyvän yksikerroksisen puu- ja tiilirakenteisen rakennuksen, ns. Gaddin talon, joka rakennettiin vuosina 1877-1881. Raportti on koostettu syksyllä 2018. Työ on tehty arkistolähteitä, kirjallisuutta ja rakennuksia paikan päällä tutkien. Selvityskohde on rajautunut tilaajan, Hämeenlinnan kaupungin hallinnoimaan rakennukseen. Korttelissa on koulun ja sen kentän lisäksi entinen, nykyisin yksityisomistuksessa oleva entinen kunnallissauna sekä kaupungin puistoalue, Summan puisto. Rakennus tunnetaan nykyisin Keskuskouluna, tässä työssä on käytetty rakennuksen alkuperäistä, sen roolia kuvaavaa nimeä Keskuskansakoulu.

Hämeenlinnan kaupungin puolelta työtä ovat ohjanneet arkkitehdit Tommi Terästö, Johanna Närhi ja asemakaava-arkkitehti Jari Mettälä.

Rakennushistoriallisen selvityksen ovat tehneet Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n tutkijat rakennustutkija Jari Heiskanen (FM) ja arkkitehti Laura Uimonen. Koulurakennuksen alkuperäinen käyttö on päättynyt 2017 ja rakennukselle haetaan uutta käyttötapaa, johon voi liittyä lisärakentamistarve. Koulurakennuksessa on havaittu 2010-luvulla kosteus- ja sisäilmaongelmia (Hämeenlinnan keskuskoulu, Rakennetekninen kuntotutkimus/WSP). Kouluun liittyvässä Gaddin talossa on Hämeen museon tiloja kaksikerroksisen tiiliosan ensimmäisessä kerroksessa. Koulun käytössä olleet, Lukiokadun pääkerroksen tilat ovat poissa käytöstä.

Kartta: Keskuskansakoulun sijainti kaupunkirakenteessa.

Selvityksen rakenne

Selvityksessä esitellään ensin korttelin, kaupunginosan ja siihen liittyvän kaupunkiakselin historiaa. Sen jälkeen käsitellään koulun suunnittelu, arkkitehti ja koulun rakentaminen. Omana kohtana käsitellään koulua edeltänyt ja osaksi koulua jäänyt Gaddin talo. Koulun ja Gaddin talon rakenteet, tilat ja niiden muutokset esitellään kappaleissa 4 ja 5. Lopuksi esitellään Keskuskansakoulun nykytilaa, ominaispiirteitä ja toimenpidesuosituksia. Viimeisenä esitellään käytetyt lähteet.

Selvityksessä käytetyt lähteet

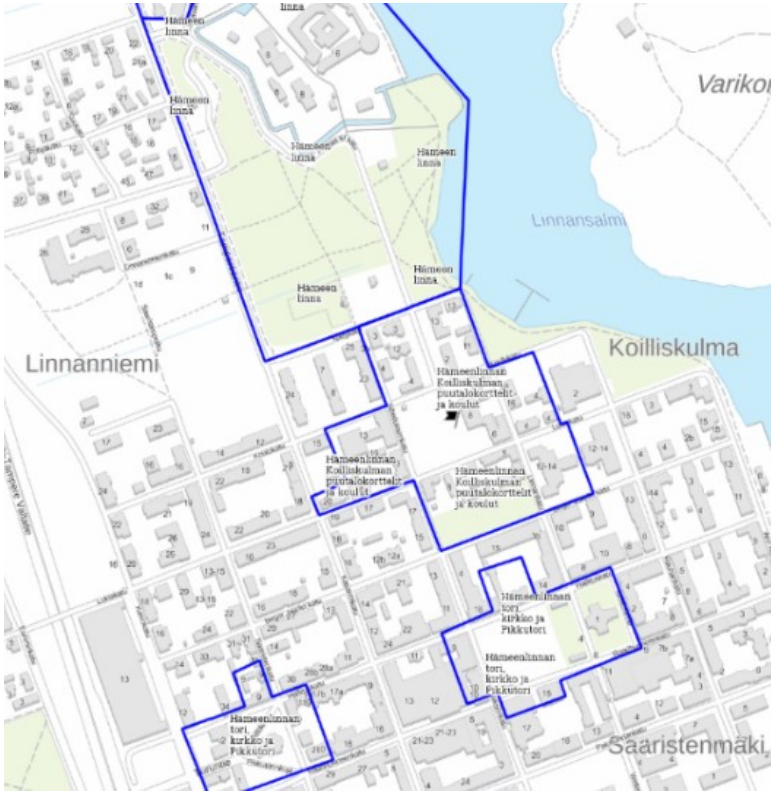
Keskeisenä lähdeaineistona selvityksessä on Hämeenlinnan kaupunginarkiston piirustusmateriaali, jota täydennettiin Arkkitehtuurimuseon ja kaupungin tilapalveluiden piirustusaineistolla. Tekijöiden käytössä oli alkuperäiset pääpiirustukset sekä Välikankaan kilpailutyö vuodelta 1936. Detaljipiirustuksia oli vähän, lähinnä lipputangosta ja savupiipun viiristä. Rakennusselostusta ei löytynyt. Koulun muutospiirustuksia on vuosilta 1971 ja 1993. Gaddin talon alkuperäisiä piirustuksia ei löytynyt. Muutospiirustuksia talosta oli 1930-, 1940-, 1960- ja 2000-luvulta. Vanhoja valokuvia on saatu Hämeenlinnan kaupungin kuva-arkiston kokoelmista. Sisätiloja koskeva piirustus- ja kuva-aineisto puuttui. Sisätilojen alkuperäinen asu, kalustus ja värimaailma jäi selvittämättä piirustusten ja valokuvien niukkuuden vuoksi. Gaddin talossa on tehty lukuisia muutoksia ja sen sisätilat saneerattiin viimeksi vuoden 2001 tulipalon jälkeen. Rakennusta esitteli ja tietoja antoi Matti Salo.

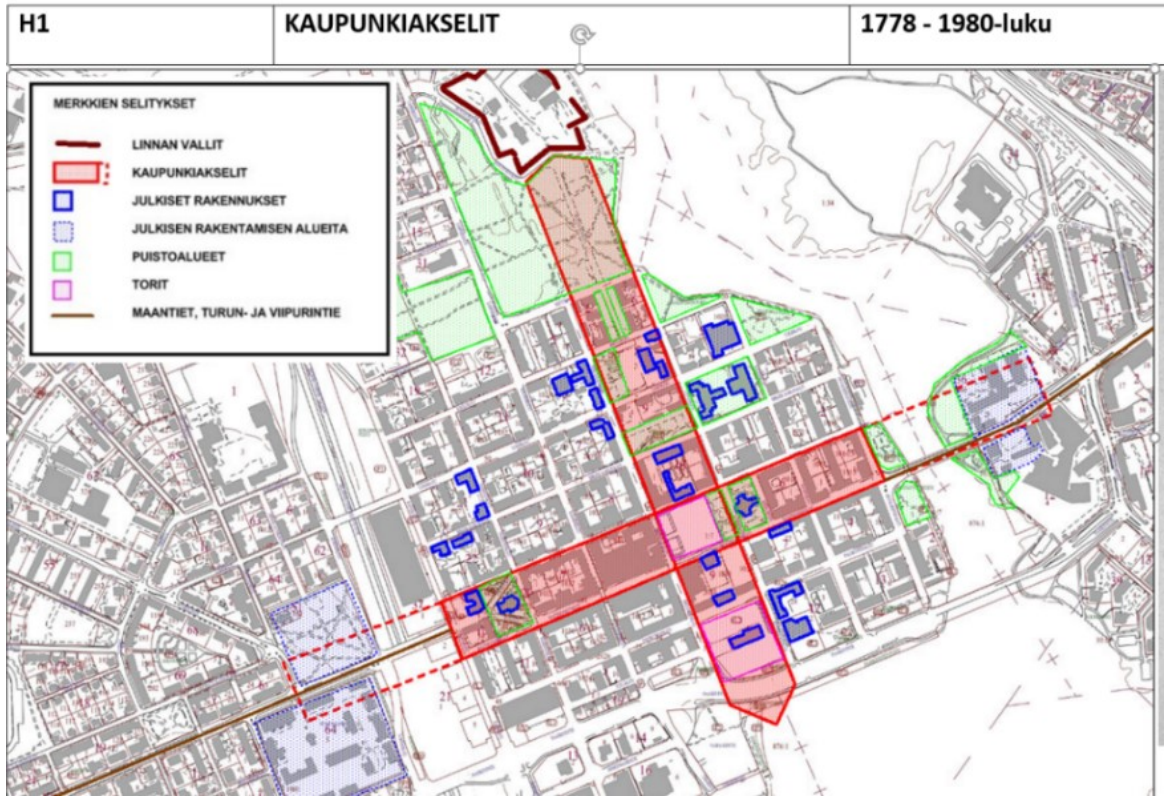
1.3 Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuurihistorialliset arvot

Keskuskansakoulu ja Gaddin talo on inventoitu 1980 Kirsti Pietilän toimesta. Rakennukset mainitaan myös maakunnallisissa selvityksissä mm. Rakennettu Häme -teoksessa. Hämeenlinnan Keskuskansakoulu ja Gaddin talo kuuluvat yhtenä osana valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin ympäristöihin, Hämeenlinnan Koilliskulman puutalokorttelit ja koulut (RKY2010). Koulun kortteli, rakennukset ja puisto ovat Koilliskulma -nimellä osa Hämeenlinnan kansallista kaupunkipuistoa. Koulu sijoittuu historialliseen kaupunkiakseliin, jonka syntyä ja luonnetta on tuotu esiin vuonna 2014 tehdyssä selvityksessä (Hämeenlinnan rakennushistoriallinen selvitys, kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen keskustassa ja Keinusaaressa 1778-2014, Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy). Koulurakennuksen kaikilla osilla, päärakennus, juhlasalisiipi ja Gaddin talo on nykyisessä, vuodelta 2006 olevassa asemakaavassa suojelumerkintä sr-5, ”Suojeltava rakennus, jota ei saa purkaa ilman pakottavaa syytä ja siinä suoritettavien korjaus- ja muutostöiden tulee olla sellaisia, että rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan kannalta merkittävä luonne säilyy.” Koulun kenttä ja piha-alueet ovat nykyisessä kaavassa YO/s-1, opetustoimintaa palvelevien rakennusten korttelialue, jolla ympäristö, rakennukset ja rakenteet sekä istutusten ja muiden osien ominaispiirteet on säilytettävä.

Kortteli ja koulu ovat keskeinen osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä. Korttelia rajaavat Lukiokadun, Linnankadun, Koulukadun ja Sibeliuksenkadun näkymät ovatkin kaupunkihistoriallisesti erittäin edustavia ja kertovia. Korttelia ympäröiviä katutiloja rajaavat 1830-luvun jälkeen rakennetut yksikerroksiset uusrenessanssia edustavat puurakenteiset asuinrakennukset. Yksikerroksista kivirakentamista edustavat Sibeliuksenkadun uusklassistinen ala-alkeiskoulu 1840-luvulta ja sekä siihen sopeutettu 1910-luvun läänin maanmittaustoimisto. Vanhaan kaupunkimaisemaan liittyviä mukulakivikatuja on säilynyt Linnankadun, Koulukadun katupäällysteenä. Puutalokortteleita, RKY- alueita on 2000-luvulla täydennetty uudisrakennuksilla, jotka noudattavat vanhaa mittakaavaa, materiaaleja ja

väritystä. Mittakaavallisen poikkeuksen puutalonäkymiin tekevät vain puistojen yhteyteen, irti katutilasta sijoittuvat koulut, nelikerroksinen Keskuskansakoulu (1938) sekä naapurikorttelin kolmikerroksinen Lyseo 1888/1936.

Ylhäällä vasemmalla RKY-2010 rajaukset. Kolme erillistä, eri ilmiöitä painottavat, rajausta kattavat varsin hyvin linnaa ja maaherran taloa yhdistävät kaupunkihistoriallisen akselin. Oikealla Hämeenlinnan historialliset kaupunkiakselit vuonna 2014 laaditussa selvityksessä.

1.4 Korttelin rakennukset 2018

Korttelissa on entinen Hämeenlinnan Keskuskansakoulu ja siihen liittyvät piha-alueet, itäpuolella pieni talouspiha, eteläpuolella muurein rajattu sisääntulo- ja oleskelupiha ja länsipuolella koulun hiekkakenttä. Koulurakennus sijoittuu korttelin keskiosiin, sen itäosaan. Kouluun liittyy kiinteästi korttelin kulmassa vanhempi puu- ja tiilirakennus, ns. Gaddin talo, jossa on ollut Hämeenlinnan museon ohella koulun tiloja. Korttelin ja koulun toisessa kulmassa on entinen Kunnallissauna, joka nykyisin on yksityisessä omistuksessa, toimistokäytössä. Korttelin länsipuolen muodostaa nykyinen Itsenäisyyden puisto, jossa on vuonna 1964 paljastettu Summan taistelun muistomerkki. Hämeenlinnassa, Keskuskansakoululla perustettu JR15 taisteli talvisodassa Summassa. Entinen Keskuskansakoulun puisto nimettiin sotien jälkeen Itsenäisyyden puistoksi. Aikaisemmin korttelin puistoa kutsuttiin Katinpuistoksi tai Museonpuistoksi. Itsenäisyyden puistoon sijoittuu vuonna 1936 rakennettu muuntajarakennus.

KORTTELIN RAKENNUKSET

1. Keskuskansakoulu 1938, ark. Martti Välikangas
2. Gaddin talo 1877-1881 ark. Caween
3. Kunnallissauna 1912, ark. Birger Brunila
4. Itsenäisyyden puisto, Summan taistelun muistomerkki, A. Tukiainen 1964
5. Muuntajarakennus 1936, Hämeenlinnan rakennustoimisto, Onni A. Puranen
6. Kiviportaat ja maakellari
7. Autotalli 2000-l

Koulun ulkotilojen tilanjako ja sisäänkäynnit

Koulun ulkotilojen tilanjako, sisäänkäynnit:

1. Keskuskansakoulu
2. Gaddin talo
3. Sisääntulo- ja välituntipiha
4. Koulun kenttä
5. Koulun huoltopiha
6. Pääovet
7. Sisäänkäynti kellaritiloihin, aulaan ja voimistelusalin pukuhuoneisiin
8. henkilökunnan ovi
9. Puutöiden materiaalit, polttoaineet
10. Käynti museon kellaritiloihin
11. Pihan wc-tilat

Pääjulkisivu on etelään sekä länteen, jossa ovat pengermuurein rajattu ulkoilu- ja sisääntulopiha, pääovi ja alarinteessä koulun kenttä. Pohjoispäädyssä on henkilökunnan sisäänkäynti ja porrastila. Suojaisempi, koulun ja Gaddin talon ja kunnallissaunan rajaama Itäpuolen piha oli luonteeltaan enemmän taka- ja huoltopiha, josta tuotiin koululle mm. polttopuut ja käsitöiden tarveaineet. Pihaan liittyi myös koulun halkovarasto, sen paikalla on kunnallissaunan nykyisten käyttäjien autotalli. Koulu noudattaa funktionalismin periaatteita, niin tilanjaossa kuin sijoittumisessa tontille. Sopeutus ympäristöön on tapahtunut sijoittumisen ohella huomioimalla Gaddin talon mittakaava sekä vanha koordinaatisto, länsijulkisivu sijoittuu samalle akselille kuin pohjoispuolen 1800-luvun puutalojen länsijulkisivu. Kuvat: Ylhäältä alas, julkisivut lounaasta, luoteesta ja itäpuolelta.

1.5 Kortteli ja ympäristö

Keskuskoulun tonttia ja korttelia rajaavat Lukiokatu, Linnankatu, Sibeliuksen katu ja Koulukatu. Korttelin länsipuolta hallitsee melko avonainen Itsenäisyyden puisto, jonka kiintopisteinä ovat Summan muistomerkki v. 1964 ja muuntajarakennus vuodelta 1936. Korttelin keskiosassa on koulun avoin, hiekkapintainen kenttä, jota rajaavat puiston ohella koulu ja sen sisääntulopihan muuri ja portaat sekä verkkoaita.

Korttelin nykyinen rakentaminen painottuu korttelin itäosaan, jossa ovat entinen, kolme- ja nelikerroksinen Keskuskansakoulu vuodelta 1938, sekä siihen korttelin kaakkoiskulmassa liittyvä yksi- ja kaksikerroksinen Gaddin talo 1877-81. Koilliskulmassa on kaksikerroksinen Kunnallissauna 1912. Rakennukset muodostavat tiiviin, edustavan, eri aikaisia ja -tyylisiä kaupunkirakentamisen kerroksia esittelevän kokonaisuuden Linnankadun varrella. Korttelin, kahdelta katuosuudelta osin mukulakivillä päällystettyjä katunäkymiä hallitsevat korttelin kulmiin sijoittuvat Gaddin talo ja Kunnallissauna. Keskuskansakoulu kätkeytyy näkymien kannalta tärkeissä korttelin kulmissa, risteyksissä niiden taakse. Vain korttelin keskivaiheilla koulurakennus avautuu katutiloihin joko pienen huoltopihan, ulkoilupihan tai viheralueen taustana, tällöinkin vanhempi rakennuskanta muodostaa kehyksen ja massiivisuutta porrastavan elementin. Rinnetontista johtuen rakennukset muodostavat kattolinjoiltaan tasapainoisen kokonaisuuden. Kortteli sijoittuu voimakkaasti viettävään rinteeseen, Linnankadun varrella korttelin kulmat ovat yhdeksän metriä eritasossa.

Koulu katutiloista ja ympäristöstä

Kuvat: Massiivinen koulu kätkeytyy katutiloissa vanhempien rakennusten tai puiston taakse. Pääjulkisivua edustavassa Lukiokadun varrella katutilaa hallitsee yksikerroksinen Gaddin talo, ei massiivinen koulurakennus tai edes sen matalampi juhlasalisiipi. Yläkuvassa koulu ja Gaddin talo Lukiokadun varrella, alakuvissa koulu Koulukadulta/Kustaa III kadulta, Linnankadulta ja Sibeliuksenkadulta. Puistokuvassa näkyy Summan taistelun muistomerkki.

Koulurakennuksen näkyvyys korttelin kulmissa

Keskuskansakoulu sijoittuu korttelin keskiosiin, empireajan korttelin kaupunkikuvallisesti tärkeitä korttelin kulmia hallitsevat 1880-, 1910- ja 1930-luvun rakennukset, jotka peittävät täysin suuren koulurakennuksen massan. Kuvissa kulmarakennukset, Linnankadun kulmissa Gaddin talo, kunnallissauna sekä Sibeliuksen kadun puiston luoteiskulmassa muuntaja. Rakennusten ohella puisto peittää rakennuksen länsipuolelta. Koulun suuri mittakaavaero ympäristöön nähden paljastuu lähinnä talviaikaan, jolloin puistosta puuttuvat maisemaa pehmentävät lehdet, tällöinkin maiseman puusto rikkoo ja pehmentää koulun massiivisuutta.

Korttelin katunäkymiä

Ylhäällä vasemmalla Sibeliuksenkatu, etualalla entinen ala-alkeiskoulu v. 1842, sen jatkeena on maamittauskonttori v. 1910. Ylhäällä keskellä Lukiokatua Gaddin talosta länteen, oikealla linnalle johtava Kustaa III:n katua seurahuoneen vanhalta paikalta kuvattuna. Alla Linnankatua vuosina 2018 ja 1917, Gaddin talo keskellä, oikealla 1960-luvulla museoitu Palanderin talo, jonka historia liittyy myös Gaddiin. Vanha kuva on 1920/30-luvulta, sen taustalla näkyy Hämeen linna. HKMA.

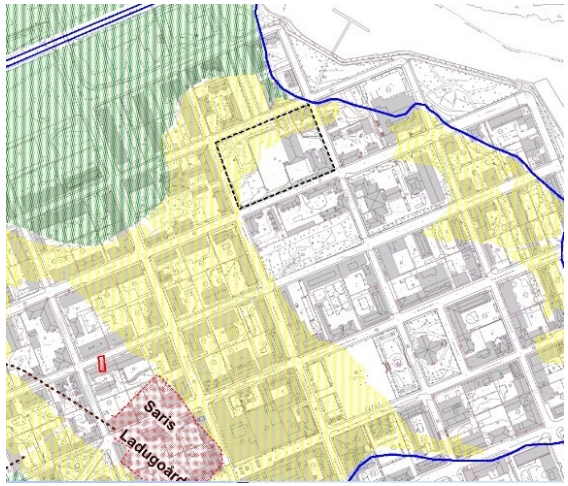

2 Kaupunki- ja korttelihistoria

2.1 Kortteli osana kaupunkiakselia

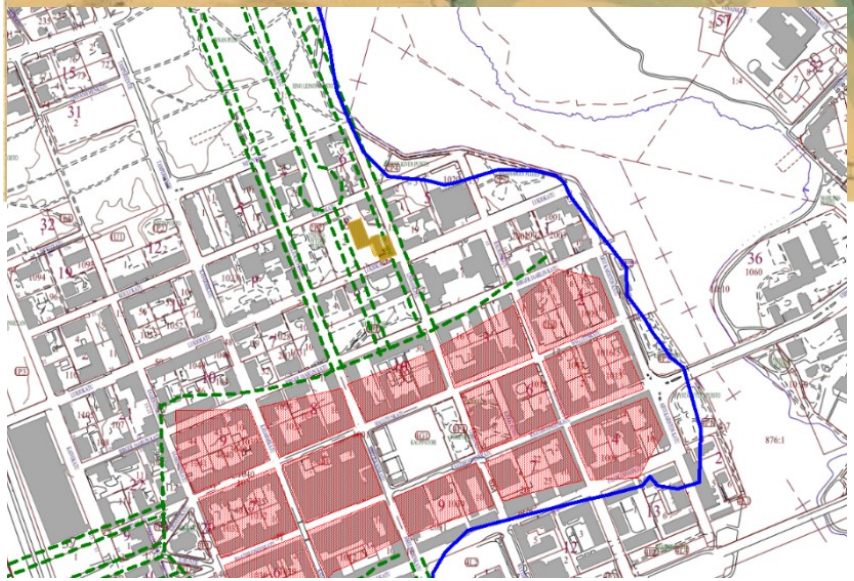
Hämeen linnan pohjoispuolelle 1600-luvulla perustettu kaupunki siirretään 1770-luvulla nykyiselle paikalleen, linnan eteläpuolella olevalle saarimaiselle mäelle, jota ympäröivät vesistön lisäksi alavat ja vetiset niittyalueet. Kaupungin paikalla oli silloin Saarioinen, yksi linnan kolmesta kruununkartanosta. Kaupungista tulee siirron yhteydessä samalla Uudenmaan ja Hämeen läänin pääkaupunki. Vanajaveden ja vetisten niittyjen rajaamien linnan ja uuden kaupungin puolustusvarustukset uudistetaan. Uusi kaupunki saa omantakeisen ruutukaavan, joka reunoilta kaarevina muistuttaa hyvin paljon ajan puolustusvarustuksia. Puistoakseleiden halkoman, maaston vuoksi omaperäisen, linnaan ja ajan puolustusvarustuksiin symmetrisesti liittyvän ruutuasemakaavan laatii linnoitustoimen päällikkö Axel Magnus von Arbin.

Kartta: Vasemmalla lähtökohdat kaupungin suunnittelulle, Saarioisten kartanon pellot, niityt ja tontti vuoden 1778 kartassa. Kartta on kopio vuodelta 1907. Kartta: Lydia. Oikealla Saarioisten kartan pellot, niityt ja tontti nykykartalla. Keskuskoulun kortteli on merkitty mustalla katkoviivalla.

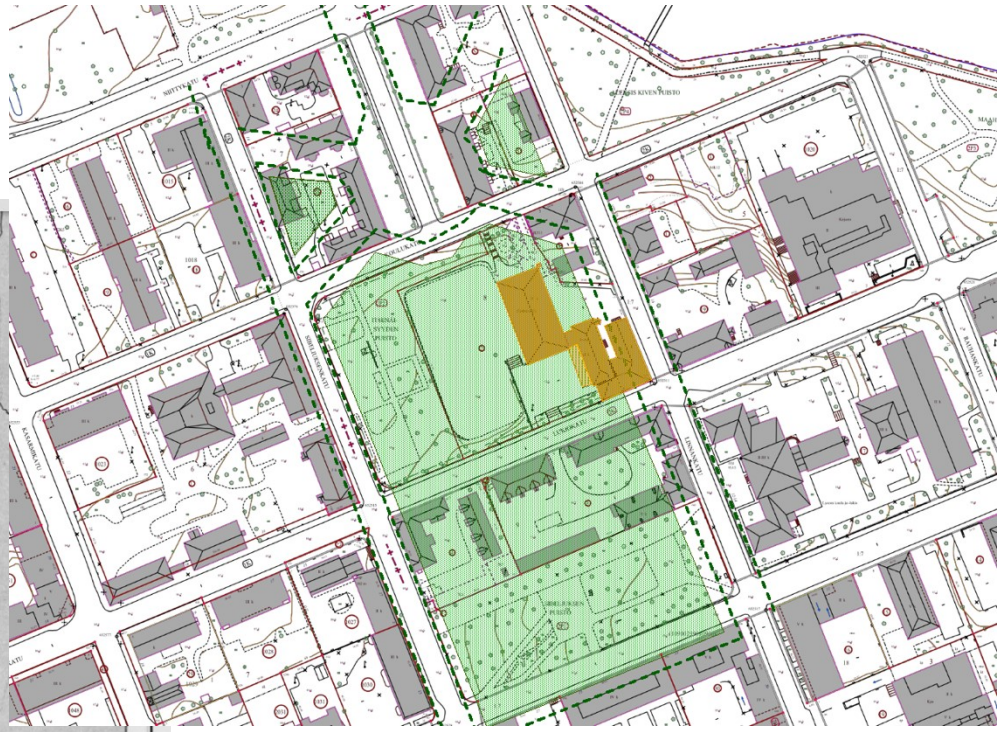

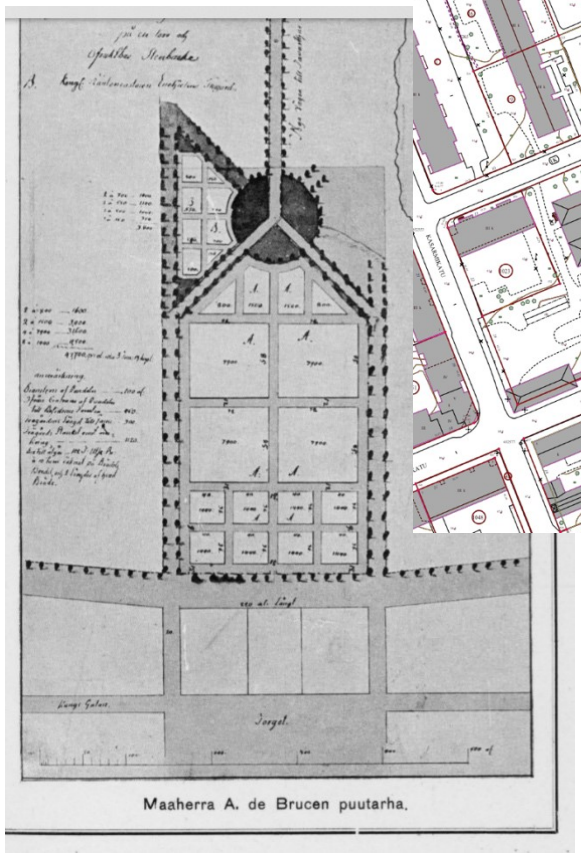

Vasemmalla Hämeenlinnan ensimmäinen asemakaava, Axel Magnus von Arbin 1778. HKA. Ensimmäisessä kaavassa linnalta tuleva kolmijakoinen, korttelin levyinen puistoakseli yhdisti linnan kaupunkiin, akselin päätteenä oli maaherran talo ja tori. Nykyinen koulun kortteli oli suunnitelmakartassa tällöin vielä puistoakselia. Kolme puistokäytävää käsittävään akseliin liittyi keskivaiheilla rotunda ja diagonaaliset puistokäytävät. Kaupungin korttelin leveyden määritti linnan puolustusvarustukset, ulompien puistokäytävien lähtöpisteenä oli linnan ulkovarustusten, tenaljin kärki. Toinen, kaupunkiin tulevaa päätietä tukeva puistoakseli tuli lännestä, Turuntien suuntaisesti. Muutamaa vuotta myöhemmin kaupungin itäpuolelle tuli silta ja Viipurintie täydentämään vaaka-akselin symmetriaa. Kaupunkiakseleiden leikkauspisteessä oli tori. Nykyiset Itsenäisyyden puisto ja nykyinen koulukortteli sijoittuivat tällöin vielä puistoakseliin, joka muuttui eteläosaltaan nopeasti osaksi maaherran residenssin yksityistä puistoa. Oikealla olevaan karttaan on siirretty vanhan kartan tiedot värillisillä rastereilla nykykartan päälle. Ruskealla rasterilla merkitty Keskuskansakoulu.

2.1.1 Hämeenlinna, puistoakseli, maaherran puutarha 1780-luku

Residenssipuutarha n. 1790

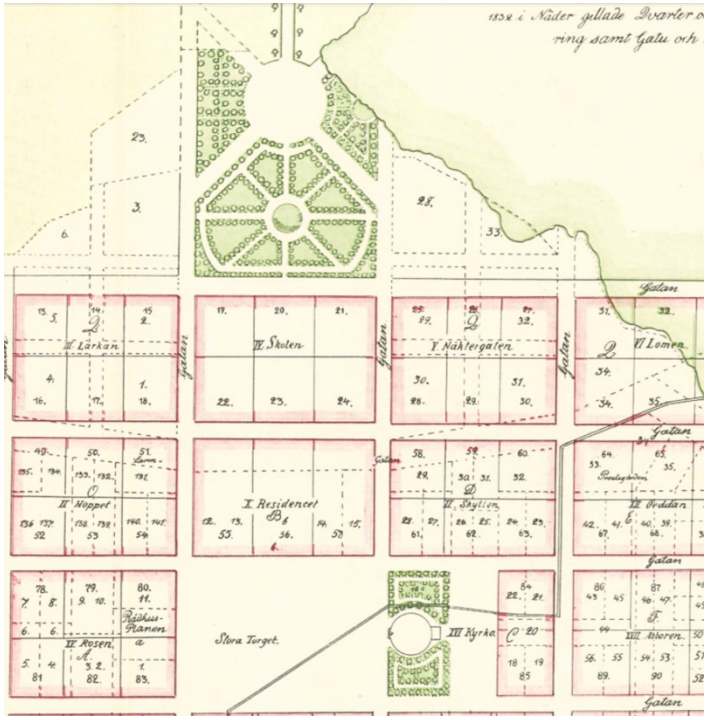
Maaherra A. de Brucen puutarha.

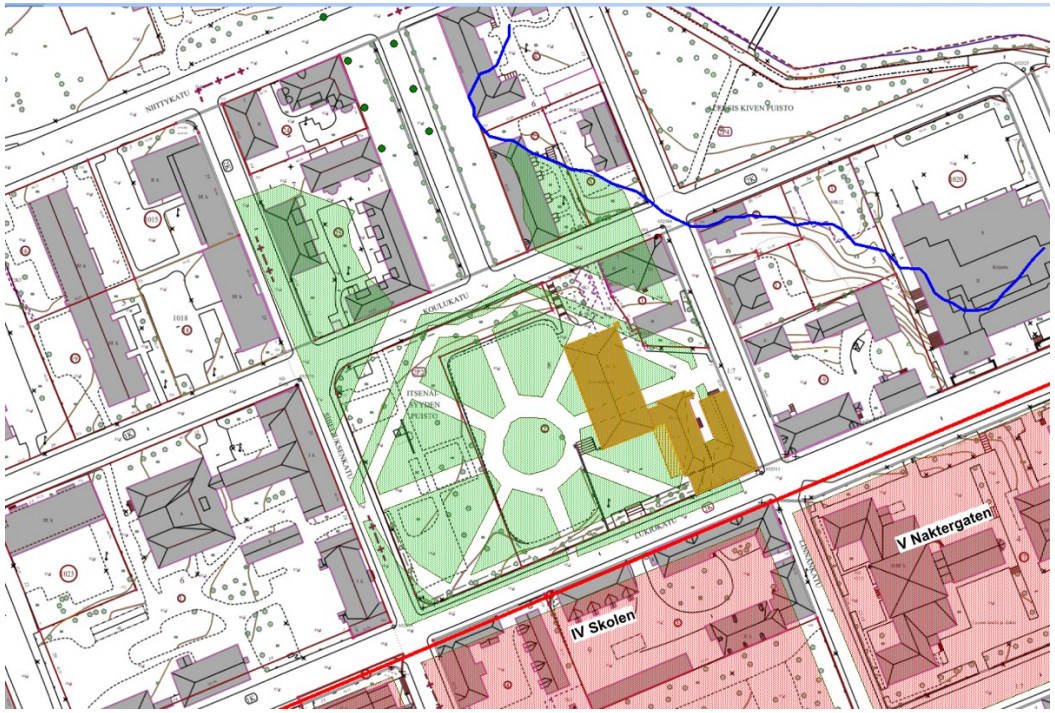
Puistoakselin eteläpäähän, maaherrantalon yhteyteen perusti Maaherra Anders de Bruce suuren residenssipuutarhan tultuaan Hämeen ja Uudenmaan maaherraksi 1770-luvun lopulla. Kaupungin kortteleiden ulkopuolelle sijoittunut residenssipuutarha noudatti vuoden 1778 asemakaavaa. Asemakaavassa leveä puistokatuakseli yhdisti linnan kaupungin keskustaan. Todennäköisesti akselia muokattiin tällöin keskustasta linnaa kohden. Lähtevät puistokadut kohtasivat toisensa rondellissa, josta yhteys linnalle jatkui nyt yhtenä puistokatuna. Residenssipuutarha ulottui virkatalolta rondelliin. Maaherran osastoihin jaettu residenssipuutarha ei ollut julkista tilaa, se rajattiin lauta-aidalla. Hyödyn aikakaudella perustetussa puutarhassa oli marjapensaiden lisäksi juuresmaita. Ruskealla rasterilla on merkitty Keskuskansakoulu, vihreällä rasterilla on residenssipuutarhan sijoittuminen nykykartalla, katkoviivat ovat puistokäytäviä.

Kartta: Maaherra Anders de Brucen puutarha, noin 1790. Lähde: Hämeenlinnan kaupungin historia II, liite 6

2.1.2 Puistojen ja julkisen rakentamisen nousu, 1830- ja 1850-luvut

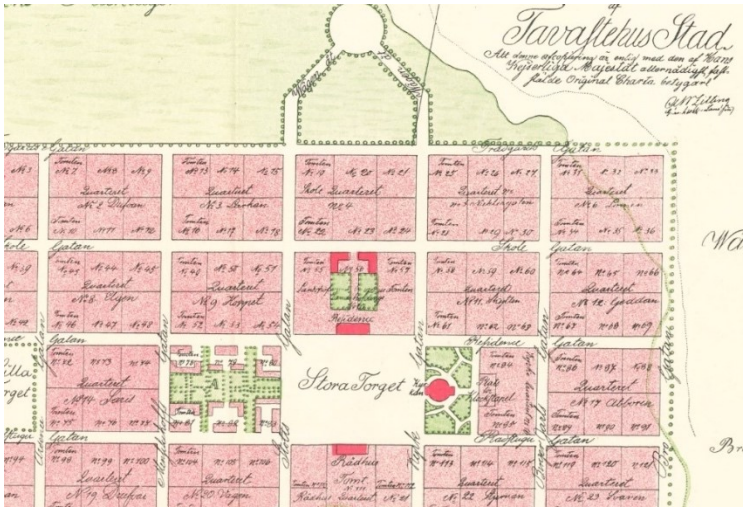
Järjestelyehdotus1832, asuinkortteleita ja puistovisioita

Venäjän vallan alkaessa 1809 Hämeenlinnan kaupunki menettää ensin läänin pääkaupungin statuksen, joskin se palautuu jo 1831. Kaupunki tuhoutuu pahoin vuoden 1831 kaupunkipalossa, joka tarjosi hyvän mahdollisuuden erikoisen korttelirakenteen uudistamiseen. Järjestelyehdotuksessa korttelirakenne oikaistaan säännölliseksi ruutukaavaksi ja paloturvallisuutta lisätään tonttien välisillä istutuksilla. Kartan joka esittää uuden rakenteen sekä katkoviivoilla vanhan laatii komissiomaamittari Zitting tulipalon jälkeen. Suunnitelmassa residenssipuutarhan yhteys maaherran taloon katkeaa kun kaupunki kasvaa yhden korttelirivin verran pohjoiseen. Residenssipuisto jäänne saakin suunnitelmassa näyttävän, joskin toteutumattoman barokkipuistosuunnitelman. Korttelit nimetään tällöin,

Keskuskansakoulun eteläpuolella oleva kortteli saa julkiseen käyttöön viittaavan nimen ”Koulu”. Koululle varataan myös tontti, mutta se on kirkon takana olevassa kolmasosakorttelissa. Varsinainen asemakaava valmistuu 1832 kun C.L. Engelin suunnitelman pohjalta laatima kaava valmistuu. Kaupungin tuhoisan tulipalon jälkeen kaupunkiin rakennetaan Engelin piirustuksin empireä ja tsaarinvaltaa edustavat ja kaksikerroksiset kivitalot lääninsairaala, viljamakasiini ja maaherran talo. Edustavien julkisten rakennusten ohella puistojen merkitys osana kaupunkirakennetta vahvistuu kun residenssikaupungin maaherrana oli Otto von Rehbinder (1848-1863). Hänen toimesta rakennetaan mm. kaupunginpuisto Parkki sekä Pinellanpuisto ja lääninsairaalan puisto, jotka vielä sijoittuvat kaupungin ulkopuolelle. Rehbinder myös ajaa puistoja osaksi kaupunkirakennetta. Julkisen rakentamisen ja puistojen yhdistelmä alkaakin tällöin ottamaan otteen kaupungista. Residenssipuutarhan jäänteen luonne muuttuu tällöin, kuvernööri Rehbinderin virka-aikana residenssipuutarhan rakentamattomat osat toimivat taimitarhana, jossa kasvatettiin taimia kaupunkiin perustettuihin puistoihin. Entisen residenssipuutarhan pohjoispäähän rakennetaan seurahuone 1839 ja eteläpään uuteen kortteliin puutaloja. Julkista rakentamista edustaa myös puiston sivulle 1844 rakennettu ala-alkeiskoulu. Virallisesti entisen residenssipuiston jäänteistä päätettiin muodostaa julkinen puisto 1863 kun Tähtipuisto, nykyinen Sibeliuspuisto perustetaan.

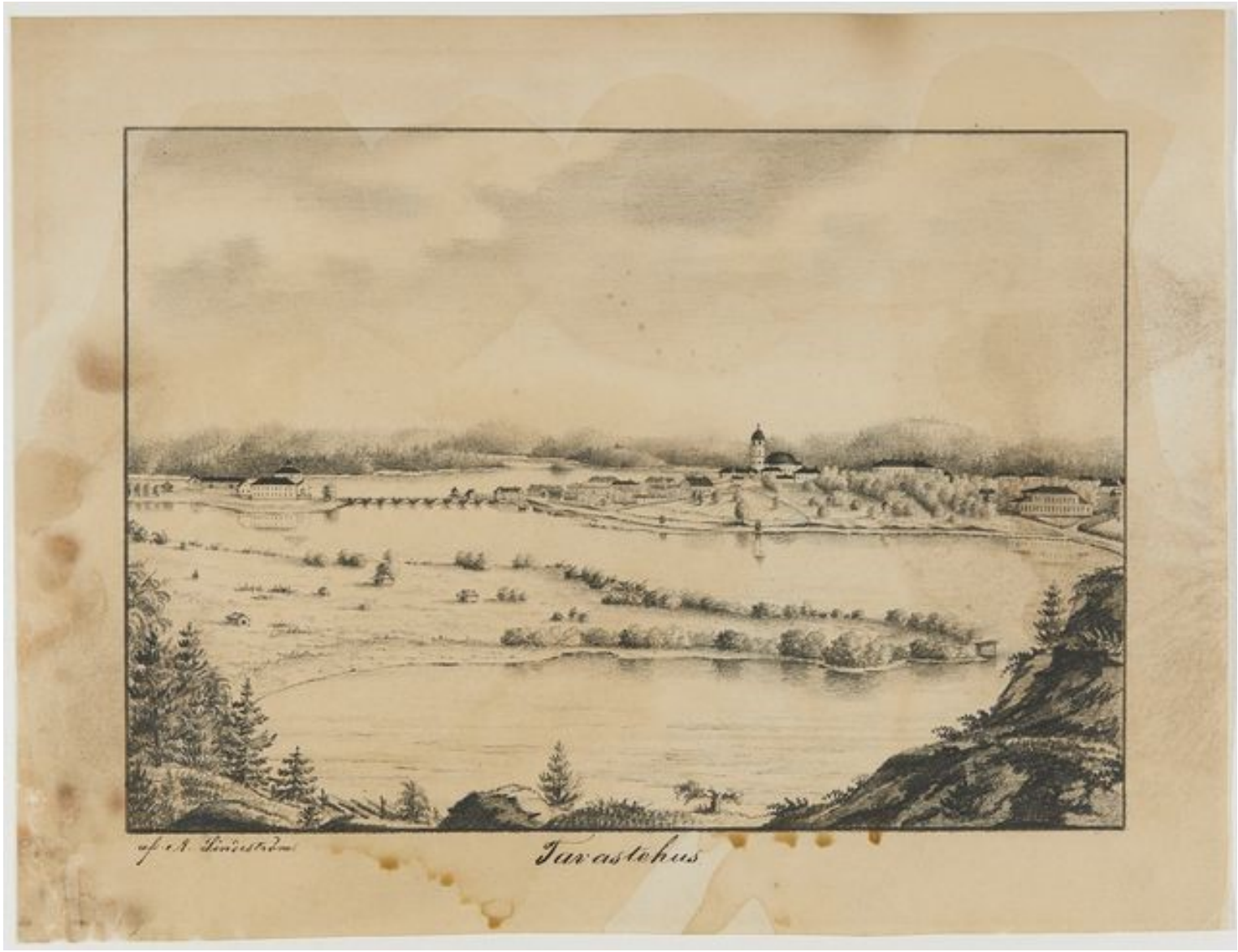
Engelin asemakaava 1832

C.L. Engelin asemakaava 1832, jossa puistot eivät vielä ole keskeisessä roolissa. Kaavassa puistoja tai puutarhoja oli lähinnä kirkon ja maaherran talon korttelissa. Viheralueita olivat lähinnä korttelin tonttien väliset istutukset, joilla ehkäistiin 1800-luvulla yleisiä ja hyvin tuhoisia kaupunkipaloja. Ne on esitetty yhdessä mallikorttelissa, korttelissa 1. eli Ruusu. Residenssipuutarhan pohjoisosa jää kaupungin ja kaupunkikortteleiden ulkopuolelle eikä sitä käsitellä asemakaavassa mitenkään. Residenssipuutarhan eteläosa muutettiin nyt kaupunkikortteliksi, joka rakentuikin Lukiokadun varren tonttien osalta jo 1830-luvulla. Kartta: Lydia.

Asemakaava 1845, kaupunki laajenee, puistot ja julkinen rakentaminen alkavat näkyä kaupunkikuvassa

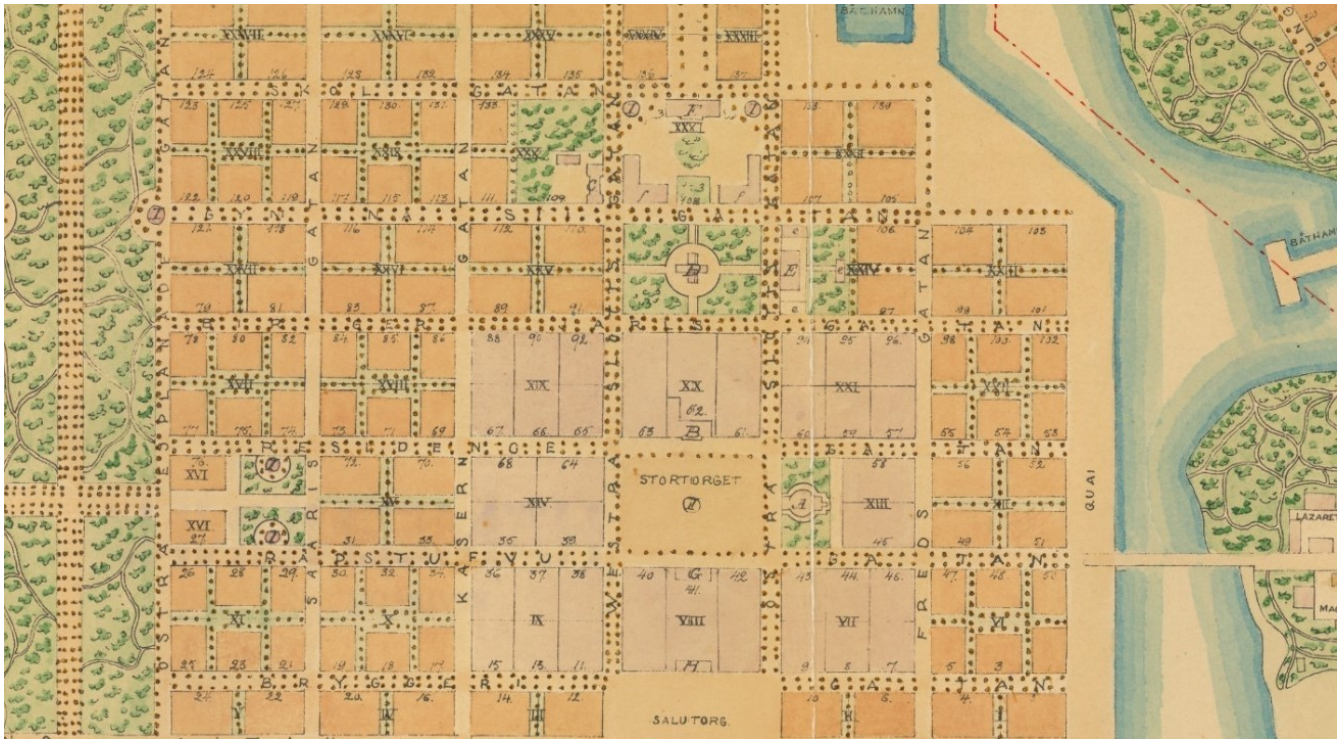

Hämeen läänin kuvernööri, puistojen asiaa ajanut Otto Rehbinder esitti melko pian muutoksia Engelin laatimaan vuoden 1832 kaavaan. Kaavamuutoksen toteutti vuonna 1845 hyväksytty Gustafssonin asemakaava, kaupunki kasvoi uusina kortteleina edelleen pohjoiseen, puistoakseliin, jolloin residenssipuutarhaan liittynyt rotunda katosi, mutta siihen liittyneet kaupunginpuoleiset diagonaalikadut säilyivät vielä. Niiden risteykseen oli rakennettu jo 1839 suuri, empiretyylinen Seurahuone (E), jonka salin kehuttiin olevan maan suurin. Seurahuoneen yksityisenä puistona toimi entinen residenssipuutarha, jossa oli vanhoja puita sekä istutuksia ja pieni soittolava. Uudessa kaavassa tuleva keskuskoulun kortteli, silloinen seurahuoneen kortteli liittyi osaksi kaupunkia, tällöin vielä maaherran puistosta periytyvänä kiilamaisena tonttina ja korttelina. Myös Tähtipuisto, nykyinen Sibeliuspuisto palautetaan puistoalueeksi, jossa on soittolava tai paviljonki. Myöhemmin sen lounaiskulmaan rakennetiin palokunnan talo. Alavaan rantaan osoitettiin kaavassa tällöin laaja puistoalue, johon tulisivat myöhemmin sijoittumaan Lyseo ja kirjasto. Seurahuoneesta ja puistoista tuli tärkeitä näyttäytymisen ja sosiaalisen elämän näyttämöitä. Muuta julkista rakentamista edusti Yläalkeiskoulu (D), joka valmistui 1844 Seurahuoneen puiston reunalle. Kaupungin reunalla oleva tontti oli tällöin lähinnä alavaa niittyä, osin jopa suota. Koulun rehtori vastustikin etäällä olevaa, epäterveelliseksi katsomaansa paikkaa kiivaasti. Senaatti ei kuitenkaan muuttanut koulun paikkaa.

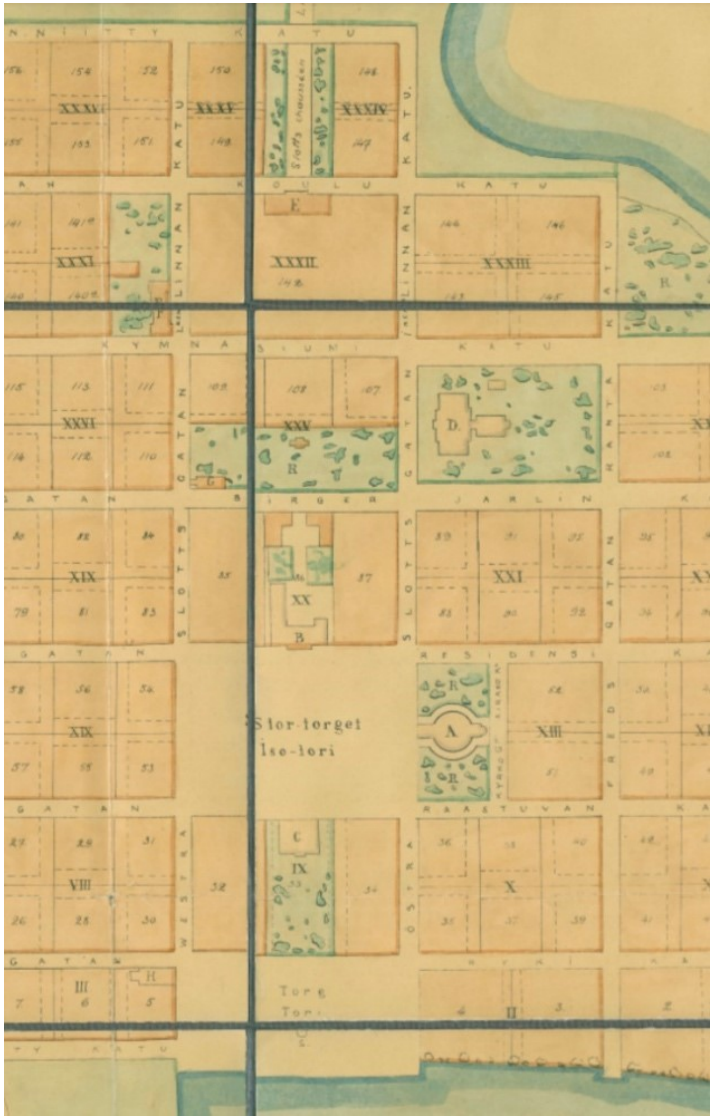

Hämeenlinna 1840-luvulla. Piirustuksessa kaupunki keskittyy itä-länsisuuntaisesti, Turun- ja Viipurintien suuntaisesti. Matalasta puurakentamisesta nousevat kiintopisteinä ylhäällä mäellä sijaitsevat kirkko ja maaherrantalo sekä Keinusaaressa lääninsairaalan rakennukset. Neljäs suurikokoinen rakennus on kaupungin pohjoisrinteessä, kuvan oikeassa reunassa näkyvä seurahuone. Tällöin sen ympäristö mm. keskuskoulun ja Lyseon tulevat tontit olivat vielä puustoisia, rakentamattomia rinnealueita ja ranta ulottui seurahuoneen edustalle. Piirustus, Adolf Lindeström 1840-luku, Museoviraston kuvakokoelmat HK19430225:11.

Edelfeltin asemakaava 1858, puistoja ja julkista rakentamista, paperille jääneet suunnitelmat

Kuvernööri Rehbinder sai viheralueille tukea vuonna 1858 vahvistetusta, lääninarkkitehti, Hämeenlinna-Helsinki rautatien rakennusten suunnittelijan C. A. Edelfeltin laatimasta Hämeenlinnan asemakaavasta. Toteutumatta jääneessä kaavassa Edelfelt laajensi kaupunkia vanhojen ruutukaavakortteleiden itä- ja länsipuolelle kaupunkiin tulevien pääteiden, Turun ja Viipurintien suunnassa. Edelfelt olisi myös palauttanut puistoakselin viheralueeksi, johon liittyisi useita julkisia rakennuksia. Nykyisen Sibeliuspuiston kortteli, joka oli tällöin jo osin rakennettu, olisi palautettu puistoksi, jonka keskellä olisi ollut ortodoksinen kirkko. Korttelin itäpuolelle Edelfelt sijoitti koulurakennuksen (E), joka toteutuikin Lyseona 30 vuotta myöhemmin. Nykyinen Keskuskoulun kortteli sai kaavassa oman julkisen ja edustavan roolin sekä nykyisen muotonsa kaupunkiakselissa. Kortteliin oli merkitty siellä jo oleva, puusta rakennettu seurahuone (1839), sen tueksi Edelfelt sijoitti korttelin kulmiin symmetrisesti suuret siipirakennukset sekä kaivorakennukset, kaikki väreistä päätellen kivirakennuksina. Gaddin 1877 rakennuttama asuinrakennus noudattaakin tämän kaavan suunnitelmaa sijoittuessaan korttelin kulmaan, samoin hänen kortteliin rakennuttama normaalilyseo 1879 noudatti samaa suunnitelmaa. Seurahuone rakennettiin juhlatilaksi, eikä siihen sijoitettu majoitustiloja.

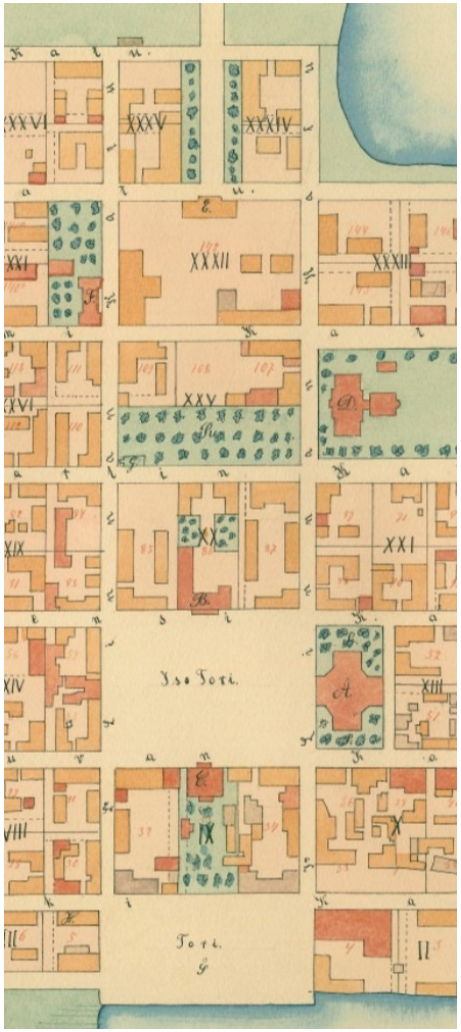
Todennäköisesti Gaddin suuri asuinrakennus tarjosi tarvittaessa majoitustiloja Seurahuoneen käyttäjille. Edelfeltin kaava oli uuden ajan kaava, jossa näkyy toiminnallinen eriytyminen. Sen laajat puistovyöhykkeet kertoivat kaupunkitilan kehityksestä, mutta myös korostivat paloturvallisuutta aikana, jolloin useimmat kaupungit paloivat kaupunkipaloissa. Puistojen, viheralueiden määrä kasvoi Edelfeltin kaavassa merkittävästi, osin siksi että alavat ja tulvaherkät rannat on merkitty puistoksi, osaksi niiden huonon rakennettavuuden vuoksi.

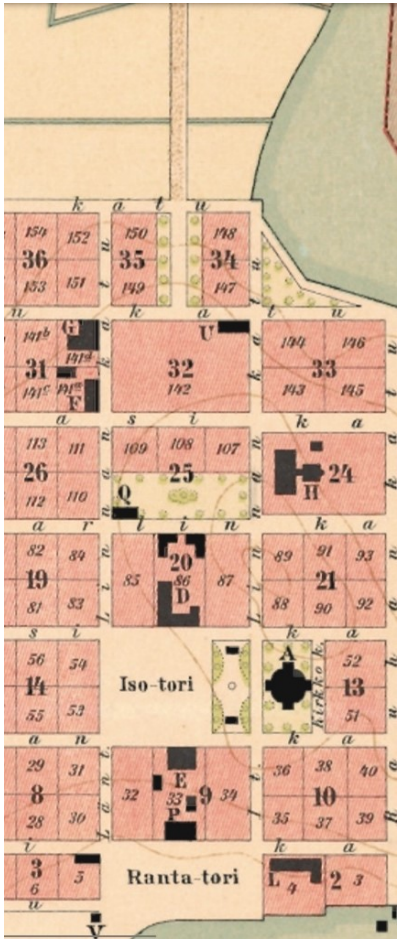
Caweenin asemakaava 1887

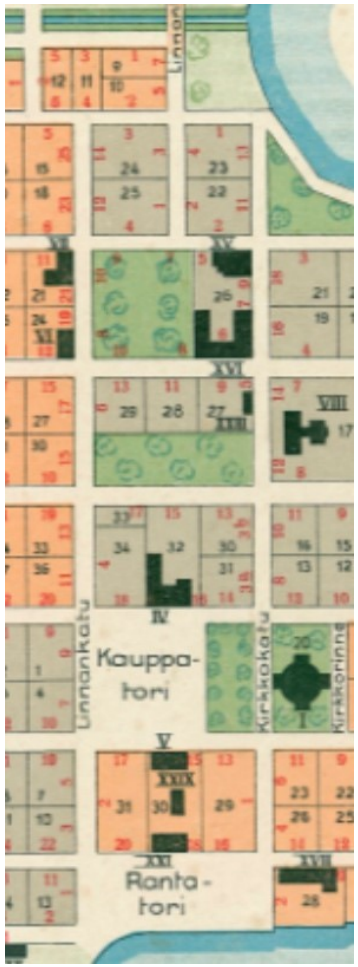
Edelfeltin kaava ei kuitenkaan toteutunut, joskin se vaikutti seuraaviin v. 1872 ja 1887 laadittuihin kaavoihin. Lääninarkkitehti C.A. Caweenin laatima ja 1887 vahvistettu kaava olikin keskustan osalta voimassa aina vuoteen 1961, jolloin Kivisen kaava saatiin vahvistettua. Caweenin kaavassa seurahuoneen kortteliin ei tullut muutoksia. Kartta: Lydia.

2.1.3 Puistojen ja koulujen akselin kehitys 1870- luvulta 1920-luvulle

1892 **1912** **1926**

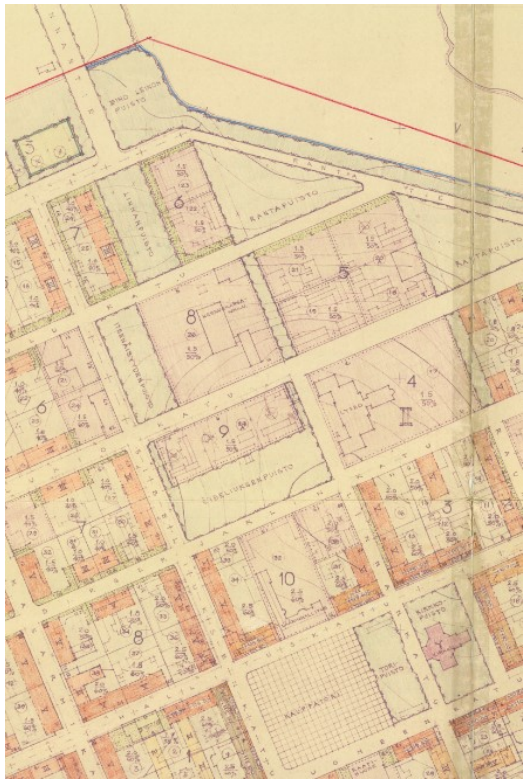

Kaupunkikartat esittävät Keskuskoulunkorttelin (32) tilanteen vuosina 1892, 1912 ja 1926. Akselin rooli julkisen rakentamisen ympäristönä vahvistui sen jatkuessa torin eteläpuolelle, päätteeksi tuli Rantatori ja sen ympärille sijoittuvat VPK:n talo, vaakahuone ja Kutomakoulu. Keskuskansakoulun korttelin (32) koulukäyttö alkaa 1879 kun tontin, korttelin omistava Gadd rakennuttaa lyseolle puurakennuksen kortteliin, vastapäätä alkeiskoulua. Hänen asuinrakennus ns. Gaddin talo muuttuu myös nopeasti julkisluonteiseen käyttöön. Puistoon rakennettiin myös kortteliin 24 rakennus Lyseolle vuonna 1888. Viimeisessä kartassa näkyy jo nykyisen Gaddin talon julkinen käyttö, XVI tunnus viittaa kartan mukaan Seminaariin, muita ympäristön julkisia toimintoja ovat XV Kunnallissauna, XXIII Sähkölennättimen konttori, VIII Lyseo, VI Postikonttori (ent. ala-alkeiskoulu) ja VII Lääninm. konttori. Puistot akselissa ovat Museopuisto (nyk. Itsenäisyydenpuisto) ja Tähtipuisto (nyk. Sibeliuspuisto) korttelin Lähde: kaupunkikartat 1892, 1912,1926, Lydia.

2.1.4 Sotien jälkeinen aika, modernismin kaavoitusihanteet

Caweenin 1887 laatima kaava pysyi voimassa aina sotien jälkeiseen aikaan. Akselin julkisen rakentamisen ja toimintojen sekä puistojen vahvuus näkyy edelleen vuoden 1959 asemakaavassa sekä 1971 yleiskaavassa, joissa violetti väri osoittaa yleisten rakennusten alueen. Kaavat olisivat sallineet suuret muutokset akselin ja sitä sivuaviin kortteleihin. Keskuskansakoulun sijoittelu noudatti 1930-luvulla funktionalismin ihanteita, mutta kaavoitukseen ne siirtyivät vasta 1950-luvulla, kun Kivisen laatima kaava syrjäytti 1880-luvun Caweenin asemakaavan. Kaupunkirakentaminen keskitetään funktionalismin ihanteiden, valoa ja ilmaa, mukaan pitkiksi lamelleiksi, joiden väliin jää tyhjää tilaa. Tätä periaatetta kansakoulun sijoittaminen edusti jo 1930-luvulla, joskin tällöin vanha säästyi uuden rinnalla. Rakennussuojelu oli sotien jälkeen vasta muotoutumassa. Säilytettäviä rakennuksia vuoden 1959 asemakaavassa oli vain Sibeliuksen synnyinkoti. Suuria muutoksia koulun ympäristöön salliva kaava ei käytännössä vaikuttanut koulun ympäristöön. Rakentamisen paine purkautuu enemmän keskikaupungille ja kasvaviin esikaupunkeihin. Julkisen rakentamisen, johon korttelit oli tarkoitettu, paineita ei koilliskulman kortteleihin kohdistunut. Sodan jälkeen toteutuivat lähinnä maanmittauskonttorin ja Lyseon laajennukset, nekin vanhan julkisivun taakse. Kirjasto sijoittuu kortteleihin vasta 1980-luvulla. Gaddin talo säilyy museokäytössä ja Pohjoispuolen kortteliin, joka on osa linnan maisemaa, perustetaan siirretyistä rakennuksista talomuseo 1960-luvulla. Keskuskansakoulun itäpuoleiseen, vanhaan puutalokorttelin Palanderin taloon perustetaan 1969 Hämeen museon kotimuseo. 2000-luvulla aluetta on täydennysrakennettu noudattaen 1800-luvun kaupunkirakentamisen mittakaavaa, kattokulmia, materiaaleja ja värejä.

Kartta: vasemmalla ylhäällä v. 1971 yleiskaava, oikealla Kivisen v. 1959 asemakaava, joka olisi sallinut merkittäviä muutoksia rakennuskantaan, säilyttäen kuitenkin kortteleiden julkisluonteisen käytön.

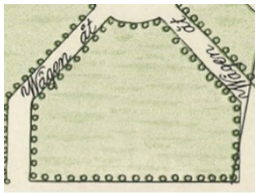

Hämeenlinnan tori 1960. Taustalla näkyvät keskustan koulut, Lyseo ja Keskuskansakoulu. Kaupunkikuvaan liittyy vielä paljon korttelien kulmat ja katujulkisivut sulkevia matalia puu- ja kivirakennuksia, uuden väljemmän korttelirakenteen edustajia ja ihanteita edustaa lähinnä oikeassa kulmassa oleva pistetalo. Koulun suuri mittakaava näkyy lähinnä ilmakuvissa.

Korttelin vaiheita, kronologia ja kartat 1832, 1845, 1887, 1892, 1912,1926, 1936,1959

1777 Saaristen kruununtilan peltoja ja kivistä mäkeä

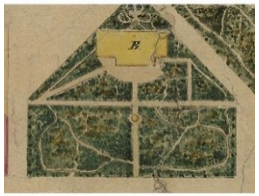
1778 Arbinin asemakaava, kortteli osa puistoakselia, Hämeenlinnan ensimmäinen puistosuunnitelma

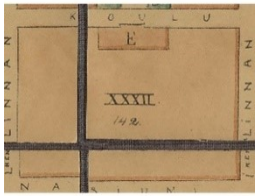
1779 Puistoakseliin Maaherra Anders de Brucelle raivataan yksityinen puutarha

1783 Virkatalo ja puutarha valmistuvat

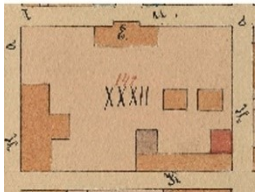
1830/40-l Residenssipuutarhan luonne muuttuu, tilalle asuinkortteleita ja taimitarha

1839 Kiilamainen, puutarhasta periytyvä rajaus säilyy, seurahuone rakennetaan, puistokäytäviä, viheralueen luonne yksityinen. Seurahuone ja sen tontti jäävät vielä kaupungin ulkopuolelle.

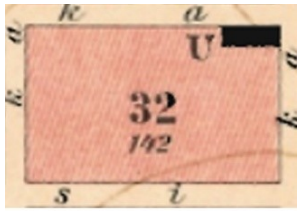
1873-1881 Gaddin aika, kaupunki laajenee ja kortteli saa nykyisen muotonsa ja sen omistus siirtyy Magnus Gaddille, joka rakennuttaa kortteliin useita rakennuksia mm. asuinrakennuksen ns. Gaddin talo 1877-81 sekä Normaalilyseon koulurakennuksen 1879. Korttelin koulukäyttö alkaa. Seurahuone ja Gaddin talo 1881-1884 tarkka-ampujapataljoonan kasarmina. Caweenin asemakaava

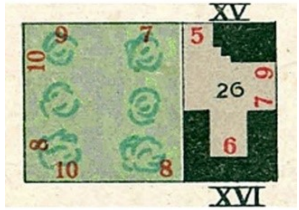

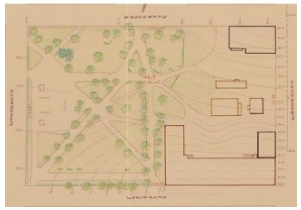
1894 Seurahuone tuhoutuu tulipalossa

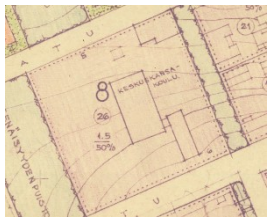
1901 Normaalilyseo tuhoutuu tulipalossa

1903 Tontti ja kortteli kaupungin haltuun, ostetaan Gaddin perillisiltä. Suunnitelmat urheilukentästä, tontti todetaan liian pieneksi. Ehdotus kaupungintalosta korttelii raukeaa myös.

1910 *Hämeenlinnan Historiallis – Muinaistieteellinen museo* perustetaan (A.Th.Böök lyseon luonnonhistorian ja maantieteen lehtori)

1915 Museo aloittaa toimintansa *talossa n:o 7 Itäisen Linnankadun varrella, Gaddin talon tiiliosassa. Muita käyttäjiä mm. kirjasto, koulu-, seminaari.*

1912 Korttelin länsipuoli järjestetään puistoksi, korttelin ensimmäinen julkinen puisto, Gaddin-/Museonpuisto

1912 Kunnallissauna, Birger Brunilan suunnitelmin

1931 Gaddin talo kokonaan museon käyttöön

1935 Muuntamorakennus, rakmest. Onni Puranen

1936 Arkkitehtuurikilpailu uudesta kansakoulusta, kutsukilpailun voittaa ark. G. Taucher, koulun suunnittelu annetaan toiseksi sijoittuneelle ark. Martti Välikankaalle

1937 Välikankaan suunnitelmat, Gaddin talosta puretaan 2/3 osaa, kansakoulu valmistuu 1938

1950/60-l Kivisen asemakaava, Summan taistelun muistomerkki, kunnallissauna lopettaa toimintansa

2001 Museo siirtyy pääosin pois Gaddin rakennuksesta, tilat koulukäyttöön

2017 koulutoiminta päättyy Keskuskoulun kiinteistössä sisäilmaongelmien vuoksi

2018 Koulun ja Gaddin talon uuden käytön suunnittelu alkaa

Seurahuone 1839-1893

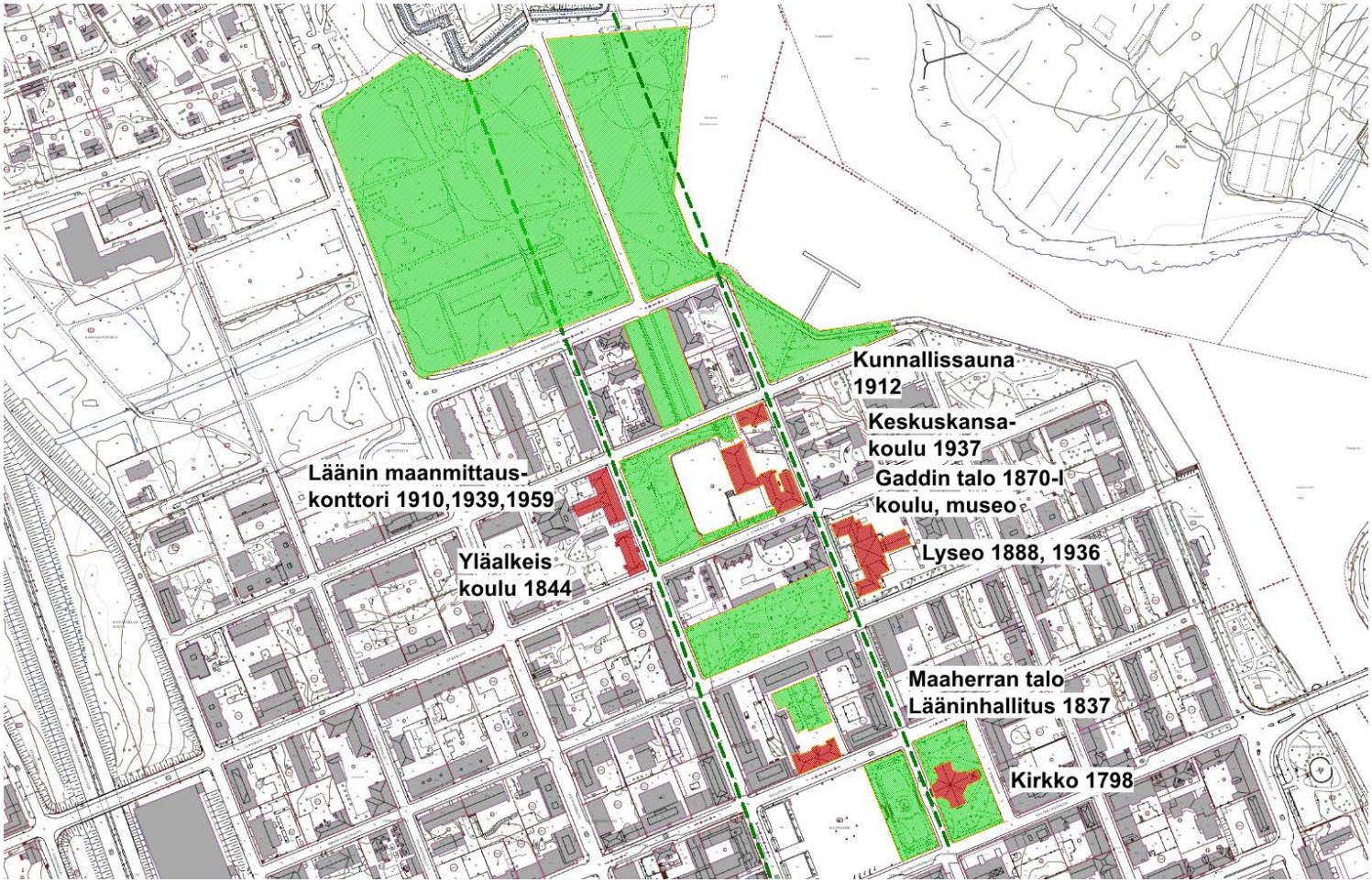

Suurikokoinen, linnalta tulevan katulinjan pääterakennuksena sijainnut seurahuone oli osa tällöin muodostetun korttelin historiaa vuosina 1839-1894. Rakennuksen rakennutti yksityinen yhtiö, joka anoi alueen muuttamista lunastettavaksi tontiksi, johon maistraatti suostui. Huomattavan kookas puurakennus ja maaherran puistosta periytyvä, joskin myös viljelyssä ollut viheralue muodosti kaupungin seuraelämän keskuksen seuraavat vuosikymmenet. Rakennuksessa pidettiin juhlia ja tilaisuuksia mm. aatelis- ja porvaristanssiaisia, päivällisiä, näytelmiä ja musiikkiesityksiä. Tila oli juhlakäyttöön, majoitusta ei ollut ja ravintolapalvelut alkavat vasta 1850-luvulla, kun omistajaksi tuli ravintoloitsija. Tällöin on maininta myös puistojuhlista. Rakennuksen käyttö väheni loppua kohden kaupungin kehittyessä. 1870-luvulla tontin, rakennuksen ja korttelin omistajaksi tuli Johan Magnus Gadd, joka rakennutti kortteliin asuinrakennuksen ja koulurakennuksen. Vuonna 1881 rakennus vuokrattiin kolmeksi vuodeksi tarkka-ampujapataljoonan ensimmäiseksi kasarmiksi. Rakennus tuhoutui vuonna 1893 tulipalossa. Kuva ja julkisivupiirustus teoksesta Sibeliuksen Hämeenlinna.

2.1.5 Nykypäivä

Linnan ja maaherran talon välisen historiallisen puisto- ja julkisen rakentamisen akselin viheralueet ja julkiset rakennukset 2018

Kartta: Hämeenlinnan asemakaavan yhtenä lähtökohtana oli linnan samaan aikaan rakennettavat uudet uloimmat puolustusmuurit, bastionit, joiden kärki määritti kaupungin korttelin leveyden. Myös ruutuasemakaavan kaarevat reunat ja kulmat ovat liitettävissä puolustusvarustusten muotoon. Linnaa ja toria, maaherran taloa yhdisti puisto- ja puutarha-akseli, joka yksityisluonteisenakin edustaa kaupunkialueen vanhinta viheraluetta. Vaikka viheralueiden hallitseva rooli kapeni ja muuttui kaupungin kasvaessa, on akseli hahmotettavissa siihen liittyvien puistojen ja julkisten rakennusten ketjuna.

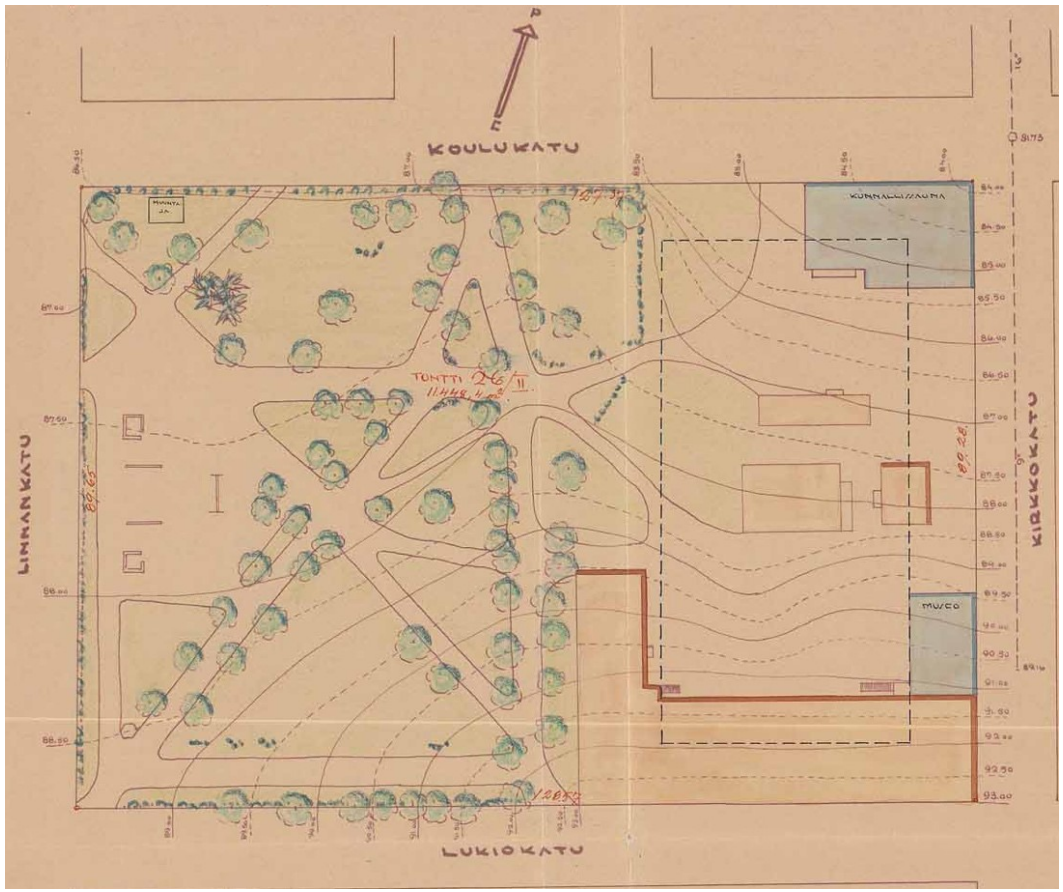
3 Keskuskansakoulun ja Gaddin talon rakennushistoria

Hämeenlinnan vuonna 1871 aloittaneella kansakoululla on ollut historian aikana useita rakennuksia. Perustamisen jälkeen väliaikaisten tilojen jälkeen ensimmäinen oma, kouluksi rakennettu rakennus oli Saaristenkadun ja Lukiokadun kulmassa. Koulurakennus valmistui 1881 ja sitä laajennettiin 1884. Koulun tilanahtautta lievitettiin jo 1890-luvulla vuokraamalla Gaddin talosta huoneita. Vuonna 1912 valmistui toinen kansakoulu Myllymäkeen.

3.1 Koulun kutsukilpailu 1936

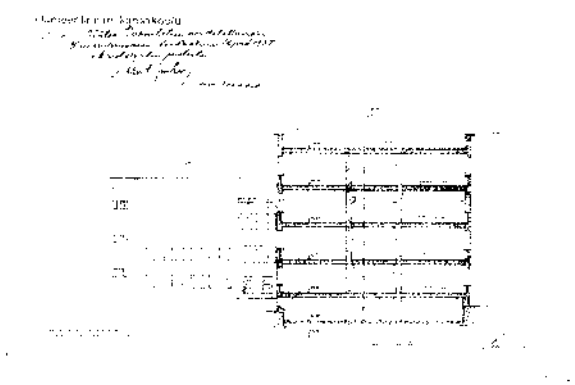
Hämeenlinnassa kansakoulun, ns. ison kansakoulun laajentaminen tuli ajankohtaiseksi 1930-luvun alkupuolella. Tontti osoittautui kuitenkin liian pieneksi, joten kansakoulun johtokunta päätyi esittämään uuden koulurakennuksen rakentamista kaupunkiin varatöinä, joka viittasi tarpeeseen luoda työpaikkoja lamavuosia elävälle Suomelle. Kutsukilpailu ja siihen kutsuttujen tunnettujen funktionalistien käyttö viittaa myös kustannustehokkuuteen. Funktionalismi oli myös ajankohtainen. Kaupunkiin oli samaan aikaan nousemassa myös muita funktionalismia edustavia julkisia rakennuksia. Valtuuston asettama toimikunta esitti marraskuussa 1935 että uusi koulurakennus tulee rakentaa helpottamaan keskikaupungin koulutarvetta ja paikaksi esitettiin Museopuiston tonttia, joka viittasi vanhaan seurahuoneen ja Gaddin kortteliin. Kaupunki oli jo 1905 hankkinut Magnus Gaddin perikunnalta koko korttelin käsittävän tontin omistukseensa. Gaddin rakennuksissa oli ollut jo vuosikymmeniä kaupungin kirjasto-, museo- ja koulutoimintaa.

Onni A. Puranen laati asemapiirroksen korttelista 20.1.1936. Topografinen kartta liittyy koulun piirustusaineistoon, joten se on tehty todennäköisesti koulun suunnittelun, ehkä kutsukilpailun pohjaksi. Karttaan merkitty katkoviiva osoittaa todennäköisesti koululle varattua aluetta. Koulu sijoitettiin Gaddin ja kunnallissaunan takapihalle, talouspihaan. Tontilla oli tällöin pohjoiskulmalla kunnallissauna (1912) sekä eteläsivulla, Lukiokadun varressa U-muotoinen Gaddin talo (1881), joka oli tällöin toiminut vuosikymmeniä mm. kouluna, kasarmina, museona ja kirjastona. Maaherran ja Seurahuoneen puiston jäänteitä edusti puistoalue, joka oli kunnostettu viralliseksi puistoksi 1912. Neljäs rakennus oli Purasen suunnittelema muuntajarakennus (1935) puiston luoteiskulmalla. Topografisesta kartasta näkyy hyvin, kuinka tontti viettää voimakkaasti, Lukiokadun puoli, kaakkoiskulma on 9 metriä korkeammalla kuin korttelin koilliskulma. Lähde: Hämeenlinnan kaupunginarkisto.

Tavoitteena oli aloittaa uuden koulurakennuksen rakennustyöt jo seuraavana keväänä. Koulun suunnittelusta pidettiin kutsukilpailu, johon osallistuivat funktionalismista tunnetut arkkitehdit Gunnar Taucher ja Martti Välikangas. Kolmannen kilpailijan henkilöllisyys jäi

selvittämättä. Kilpailulautakunta asetti työt paremmuusjärjestykseen ja ehdotti että työ annettaisiin kilpailun voittaneelle Gunnar Taucherille. Kaupunginvaltuusto valitsi kuitenkin todennäköisesti taloudellisista syistä koulun suunnittelunpohjaksi kilpailussa toiseksi tulleen, Martti Välikankaan kilpailutyön. Välikankaan lopulliset piirustukset valmistuivat helmikuussa 1937 ja ne hyväksyttiin Hämeenlinnan maistraatissa saman vuoden toukokuussa.

Piirustus: Koulusiiven leikkauskuva ja juhlasalisiiven eteläpuolen julkisivu. Martti Välikangas allekirjoitti ja päiväsi Keskuskoulun piirustukset helmikuussa 1937 Helsingissä. Maistraatti vahvisti niiden käytön toukokuussa. Lähde: Hämeenlinnan kaupunginarkisto.

Koulun urakoi turkulainen rakennusliike Hakala & Tuominen, jonka tarjous oli n. 4,7 miljoonaa markkaa. Rakennustyöt aloitettiin toukokuussa 1937, peruskivi muurattiin kesäkuussa ja harjannostajaiset elokuussa. Koulurakennus valmistui ennen sovittua ja lopputarkastus tehtiin kesäkuussa 1938.

Koulun huoltopihaan, Linnankadun puolelle Hämeenlinnan kaupungin rakennustoimistossa suunniteltiin halkosuoja 1938. Sen paikalla on nykyisin uudehko autotallirakennus.

Koulun tieltä purettiin Gaddin talon länsipääty. Rakennuksesta jäi jäljelle noin kolmasosa, korttelin kulmaan sijoittuva puu- ja tiiliosa. Uusi koulurakennus sijoittui tontin sisäosiin, pohjoiseen viettävään rinteeseen. Kouluun tuli kolme kerrosta opetustiloja sekä pääosin maanpäälliseen kellarikerrokseen sijoittuivat ruokala ja talonmiehen asunnot. Sen alle tuli vielä pienempi kellaritila lämpökeskuksineen.

Hämeenlinnan keskuskoulu edustaa aikansa selkeätä, funktionalistista arkkitehtuuria. Rakennus oli ajanmukainen, sinne tulivat keskuslämmitys, roskakuilut, sisävessat ja suihkut. Koulutiloja tuli kolmeen kerrokseen, 14 tavallista luokkahuonetta sekä useita aineluokkia sekä ruokailuhuone keittiöineen. Omat tilat tulivat myös hammasklinikalle ja lääkärin vastaanotolle. Omaan siipeen sijoittui yhdistetty juhla- ja voimistelusali, jonka yhteydessä olivat suihkuhuoneet. Pohjoispäätyyn, henkilökunnan rapun yhteyteen sijoittui kaksi asuntoa, talonmiehelle ja lämmittäjälle. Kaiken kaikkiaan huonetiloja oli rakennuksessa 65 kappaletta.

Kuva: Koulu Enok Rytkösen kuvaamana 1930-luvun lopulla, ehkä koulun vihkiäiset. HKMA

Kokonsa ja tyylinsä puolesta rakennus poikkesi suuresti ympäristön vanhasta puutalomaisemasta. Rinnetontti ja rakennuksen irroittaminen katutilasta sekä ympäristön puistot ja puusto sopeuttivat kuitenkin rakennusta ympäristöönsä. Funktionalistisen arkkitehtuurin mukaan talon ulkoasun määrää sen käyttötarkoitus. Kansakoulun suorat ja koruttomat ikkunarivit, porrastilojen ja sekä käytävien suuret maisemaikkunat ovat tyypillisiä funktionalismin tunnusmerkkejä. Rakennus liittyy juhlasalisiiven välityksellä Lukiokadun kulmaan sijoittuvaan puurakennukseen, ns. Gaddin taloon, joka oli aikaisemmin koulukäytössä, Keskuskansakoulun aikaan siinä toimi Hämeenlinnan historiallinen museo.

Kouluympäristö 1920- ja 1950-luvulla

Vasemmalla: Kansakoulun ympäristöä 1920-luvulla. Maisemaa hallitsee 1888 valmistunut Lyseorakennus. Kuvan tilanne ei muuttunut merkittävästi 1930-luvulla, kun Keskuskansakoulun rakentaminen alkoi, ympäristö säilyi ja on säilynyt matalana puutaloalueena. Lähde: Böök A. Hämeenlinna ympäristöineen, matkailuopas 1927

Oikealla: Keskuskansakoulun suuri mittakaava ja sijoittuminen puutalokortteliin näkyy parhaiten lähinnä ilmakuvasta. Kuvassa Keskuskansakoulu sotien jälkeen, Varikkoniemen varusvarikosta ja korttelin puistosta päätellen kuva on otettu ehkä 1950-luvulla. HKMA.

3.2 Gaddin talo

Kuva: Gaddin Seurahuoneen tontille 1877-1881 rakennuttama talo kokonaisuudessaan, U-muotoisen rakennuksen Lukiokadun puoleinen pääjulkisivu oli symmetrinen, sitä rytmittivät ikkunat ja kolme sisäänkäyntiä. Rakennus oli pääosin koulu-, sotilas-, kirjasto- ja museokäytössä 1880-luvulta aina nykypäiviin saakka. Rakennuksesta vuokrattiin huoneita kansakoulun käyttöön ennen Keskuskansakoulun rakentamista. Rakennusta lyhennettiin merkittävästi länsipäästä, kun Keskuskansakoulu rakennettiin 1938. Kuva: HMKA

Rakennuksen rakennutti lehtori, kaupungin keskeinen kunnallispoliitikko ja menestynyt liikemies Johan Magnus Gadd (1834–1891), joka ajoi erityisesti maattomien, työväestön ja koulutuksen asioita. Gadd osti 1873 asuinrakennuksen Lukiokadun varrelta, jonka omisti aikaisemmin kapteeni Grahn, nykyisin rakennus tunnetaan Palanderin talona. Gaddin omistukseen tuli 1870-luvulla kaupungin suurimpiin kuuluva tontti, seuraavassa korttelissa oleva ns. Seurahuoneen tontti, joka käsitti koko korttelin. Seurahuoneen tontille Gadd rakennutti Lukiokadun ja Linnankadun varteen puisen asuinrakennuksen. Rakennuksessa oli alkujaan Gaddin asunto ja mutta ilmeisesti sitä käytettiin myös majoitukseen mm. kaupungissa vieraileville virkamiehille, koska Seurahuoneella ei ollut majoitustiloja. Kertaustyylinen, lähinnä uusrenessanssia edustava puurakennus valmistui vuosina

1877 ja 1881 Kymnaasikadun (nyk. Lukiokatu 6) varrelle. Kokonaisuutena Lukiokadun symmetrinen julkisivu käsitti 19 ikkunaa. Yksikerroksisen, U-muotoisen rakennuksen suunnitteli lääninarkkitehti Alfred Caween. Linnankadun jyrkän rinteen puolella rakennukseen liittyi 1881 rakennettu kaksikerroksinen tiiliosa. Gadd rakennutti kortteliin myös väliaikaisen rakennuksen Normaalilyseolle Sibeliuksenkadun varteen. Gaddin aktiivinen aika päättyi korttelissa jo 1881 kun hän muutti Helsinkiin. Rakennuksen tiiliosa liittyy rakennuksen kasarmikäyttöön, kun se toimi 1881-1884 Hämeen tarkka-ampujapataljoonan majoituspaikkana. Gaddin talon tiiliosan alakertaan tuli sotilaskäyttöä varten artteli eli leivin- ja keitinhuoneet sekä niiden hoitajien asunto, yläkerrassa oli suuri ruokailuhuone, johon ruoka nostettiin hissillä. Puurakenteisessa osassa majoittui kaksi komppaniaa aliupseereineen, länsipäässä olivat suutarin tilat. Sotilaskäyttö koski myös Seurahuonetta, joka otettiin majoituskäyttöön. Pataljoonan tarpeisiin vuokrattiin tontit 142 ja 143 eli Seurahuoneen kortteli sekä nykyinen Palanderin talo, jossa oli pataljoonan kanslia ja sairashuone. Pataljoonan suunniteltu kirjavahvuus oli kaikkiaan noin 500 henkilöä, joista 360 oli miehistöä. Juuri perustetun pataljoonan vahvuus oli vuoden 1881 lopulla n. 200, jaettuna neljään komppaniaan.

Hämeen 7. tarkka-ampujapataljoona perustettiin 1881. Sen ja muidenkin suomalaisten pataljoonien perustamisen taustalla oli Turkin sota (1877-1878), jonka seurauksena Suomi sai oman sotaväen. Asevelvollisuuslaki astui voimaan 1.1.1881. Yhden pataljoonan sijoituspaikaksi tuli Hämeenlinna, jossa oli jo venäläistä sotaväkeä. Uuden yksikön kasarmialueeksi valittiin tontti Turuntien varrelta, vastapäätä hautausmaata tonttia. Koska kasarmeja, nykyisiä Suomen kasarmeja ei ehditty rakentaa valmiiksi, vuokrattiin pataljoonalle kolmeksi vuodeksi tilat Seurahuoneelta ja Gaddin talosta. Pataljoonan kasarmialue, Suomen kasarmit, valmistuivat 1884 ja viimeiset joukot poistuivat Gaddin talosta toukokuussa.

1836 - 1912	**Carl Alfred Caween**
1855	Arkkitehtuuriopintoja intendentinkonttorissa
1866	Arkkitehti Tukholman taideakatemia
1867-69	Rakennusten ylihallituksen ylimääräinen arkkitehti, Mikkelin läänin rakennuskonttorin esimies
1869-73	Hämeen läänin apulaisarkkitehti
1874-75	Opintomatkat Ranskaan ja Italiaan, vuosi Pariisissa
1876-1907	Rakennusten ylihallituksen 2. arkkitehti, Hämeen lääninrakennuskonttorin esimies
1883-1888	Kaupunginvaltuuston jäsen
1898	Puoliso Adéle Lovisa Walhem
1912	Hämeenlinna

Alfred Caween (1836-1912) toimi 1876-1907 lääninarkkitehtina Hämeenlinnassa, vaikutti asemakaavaan ja suunnitteli sekä uudisti lukuisia rakennuksia. Caweenin päätöitä ovat raatihuone 1887, 1891 Palokunnantalo sekä Hämeenlinnan lääninvankila 1871. Caween oli syntynyt Tyrvännössä ja käynyt koulunsa Hämeenlinnassa. Hän toimi ensin valokuvaajana ja piirtäjänä arkkitehtien apuna. Opintonsa Caween suoritti intendentinkonttorissa 1855, sen jälkeen Tukholman taideakatemiassa, josta valmistui 1866.

Katintaloksi kutsutussa rakennuksessa toimi sotilaskäytön lisäksi seuraavina vuosina lisäksi kauppa-apulaiskoulu, kaupungin kansakoulu ja alakouluseminaari sekä 1900-luvun puolella kaupunginkirjasto sekä vuosina 1922-1930 opettajaseminaari. Pitkäaikaisin talon käyttäjä oli historiallinen museo vuosina 1915-2000. Museon tiloja on edelleen tiiliosan alakerrassa ja koulun juhlasalisiiven kellarissa. Kaupungin omistukseen tontti ja rakennukset siirtyivät Gaddin perikunnalta vuonna 1905. Tällöin kortteli oli ehditty jaettu kuuteen tonttiin. Korttelin suunniteltiin aluksi mm. kaupungin urheilukenttää, mutta siihen tarkoitukseen se katsottiin liian pieneksi. Myös ehdotus kaupungintalon sijoittamisesta kortteliin raukesi. Gaddin rakennusten julkinen käyttö jatkui. Hämeenlinnan historiallinen museo (1910), kaupungin ensimmäinen museo, aloitti näyttelytoiminnan Gaddin talon tiiliosan kellarissa 1915 ja sai 1931 puurakennuksenkin käyttöön kirjaston siirtyessä pois. Kortteliin koilliskulmaan sijoitettiin 1912 Kunnallissauna, jonka rakennuttaneessa yhtiössä kaupunki oli pääosakas. Korttelin länsiosa, entinen maaherran puutarha ja seurahuoneen puisto järjestettiin puistoksi puistovaliokunnan tekemän ehdotuksen mukaisesti 1912. Aluetta ympäröivä lauta-aita purettiin ja korvattiin orapihlaja-aidalla. Puistoa kutsuttiin Gaddin puistoksi. Valiokunnan vuosikertomuksen mukaan siitä tuli suosittu oleskelupaikka kesäiseen aikaan. Seuraava kaupungin hanke korttelissa oli Keskuskansakoulu, jolloin Gaddin asuin- ja koulurakennuksen länsiosa, n. 2/3 rakennuksesta purettiin 1938 valmistuneen Keskuskansakoulun sisääntulopihan tieltä pois. Myös puisto kutistui koulun ja sen kentän rakentamisen seurauksena. Tynkätiloihin jäänyt museo sai korvaukseksi tiloja uuden koulun juhlasalisiiven kellarista. Osa Gaddin puretusta

rakennuksesta siirrettiin Aulangolle hiihto- ja retkeilymajaksi. Museo toimi jäljelle jääneessä kulmaosassa vuosikymmeniä, aina vuoteen 2000, jolloin rakennus vaurioitui tulipalossa. Museo siirtyi uusiin tiloihin ja Gaddin talo saneerattiin ja ne ovat olleet koulukäytössä. Museolle jäi tiloja tiiliosan alakertaan.

Kuva: Gaddin talon länsiosa retkeily- ja hiihtomajana Aulangolla, kuva matkailijayhdistyksen Hämeenlinnan varjoisa kaupunki -teoksesta vuodelta 1939. Rakennus tuhoutui tulipalossa 1991. Paikalla on nykyisin uusi ulkoilumaja.

Koulun tieltä puretut Gaddin rakennukset

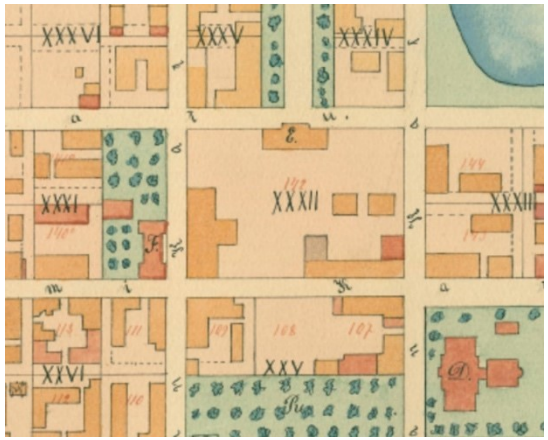

Empiren edustavan katujulkisivun takana oli sisäpihojen yksityisempi talouspiha, jossa rakennusten julkisivut olivat jo vaatimattomampia. Vasemmalla Gaddin talon länsisiipi, jonka puistoon suuntautuva julkisivun koristelu oli jo yksinkertaisempi kuin kadulla. Nykyisin samalla paikalla on koulun etupihan muuri ja portaat. Keskellä Gaddin talon talouspihaan sijoittunut talonmiehen asunto ja talousrakennus. Taustalla näkyy kunnallissauna, joka sai 1912 suunnitellun jugendhenkisen julkisivun vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

3.3 Gaddin ajan kortteli ja rakennukset

Rasterilla on merkitty nykykarttaan oikealla näkyvän kartan, korttelin (XXXII) rakennukset vuonna 1892. Kartalla esitetty rakennuskanta tuhoutui tai purettiin viimeistään 1930-luvulla. Rakennuskannasta on säilynyt vain Lukiokadun varrella olleen pitkän ns. Gaddin talon (1) kulmaosa. Rakennus oli Gaddin asuinrakennuksena 1877-1881, myöhemmin se oli laajennettuna koulu-, kasarmi- ja museokäytössä. Sen länsipääty purettiin 1937 Keskuskansakoulun rakentamisen yhteydessä. Rakennus 2. oli Seurahuone v. 1839, se tuhoutui tulipalossa 1894. Rakennus 3. oli Gaddin rakennuttama väliaikainen Normaalilyseon koulurakennus v. 1879, sitä laajennettiin 1881 ja se tuhoutui tulipalossa 1901. Rakennus 4. oli Gaddin talousrakennus ja rakennus 5. Gaddin talonmiehen asunto, ne purettiin 1937. Oikealla näkyvä vanha kaupunkikartta ei ole Gaddin asuinrakennuksen kohdalla aivan mittatarkka, mutta antaa selkeän kuvan korttelista ja ympäristöstä Gaddin aikaan. Tontin, seurahuoneen ja korttelin omistajaksi tuli 1877 Magnus Gadd, joka rakennutti kortteliin rakennukset 2-5. Gadd muutti Helsinkiin 1881, jonka jälkeen rakennuskanta oli julkisessa käytössä mm. Gaddin talo ja seurahuone olivat sotilaskäytössä vuosina 1881-1884. Seurahuone ja Gaddin ajan rakennukset olivat seurahuoneen jälkeen korttelin ensimmäiset, niiden jälkeen kortteliin on rakennettu vain kunnallissauna 1912, muuntaja 1936 ja Keskuskansakoulu 1938. Kaupunkikartta 1892, Lydia.

3.4 Arkkitehti Martti Välikangas

Hämeenlinnan uuden, vuonna 1938 käyttöön otetun, koulurakennuksen suunnitteli arkkitehti Martti Välikangas (1893-1973). Välikangas valmistui arkkitehdiksi 1917 Teknillisestä korkeakoulusta. Valmistumisen jälkeen hän työskenteli eri toimistoissa sekä Sotasaaliskomiteassa inventoiden Suomeen jäänyttä Venäjän valtion rakennusomaisuutta, joka lisäsi hänen kiinnostustaan ja arvostustaan rakennustaiteen historiaan. Oma arkkitehtitoimisto Välikankaalla oli vuodesta 1920 Helsingissä. Vuosina 1936–1940 Välikangas toimi Rakennushallituksen yliarkkitehtina, joten Hämeenlinnan kansakoulun suunnittelutyö ajoittuu Välikankaan toimeen Rakennushallituksessa. Jälleenrakennuksen tehtävät työllistivät häntä vuosina 1942–1944 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä Viipurin rakennuspiirin päällikkönä sekä sotien jälkeen Pohjois-Suomessa. Välikangas oli Rakennushallituksen aikana useiden suunnittelukilpailujen tuomarina kohottaen näin rakennushallituksen suunnittelutoiminnan tasoa ja edistäen funktionalismin läpimurtoa Suomessa erityisesti julkisessa rakentamisessa.

Välikangas tunnetaan erityisesti sosiaalisen pienasuntotuotannon kehittäjänä. Hänen päätyönään pidetään 1920-luvulla suunniteltua Puu-Käpylän puutarhakaupunkia. Myöhemmin hän suunnitteli monipuolisesti asuinrakennusten ohella lukuisia julkisia rakennuksia mm. kouluja. Uran alkuvaihe sijoittuu 1920-luvun klassismiin, 1930-luvun alkupuolella Välikangas siirtyi ensimmäisten suomalaisten arkkitehtien joukossa funktionalismiin. Ensimmäiset hänen suunnittelemat funktionalistiset rakennukset ovat vuodelta 1932. Niitä seurasi useita julkisia rakennuksia, mm. Mikkelissä Urheilupuiston porttirakennus, linja-autoasema, Harjun siunauskappeli, Päämajakoulun laajennus, Jaman liiketalo, suojeluskuntatalo ja säästöpankin talo. Hämeenlinnan Keskuskansakoulun aikaan Välikangas suunnitteli koulurakennuksista Mikkelin Päämajakoulun laajennuksen (1937) sekä Helsingissä, Etu-Töölössä Apollon Yhteiskoulun (1936). Molemmat koulut edustavat funktionalismia ja molemmissa uusi rakennus on sopeutettu vanhempaan ympäristöön. Keskuskansakoulu on näissä esimerkeissä itsenäisin ja aikaansa edustavin. Välikankaan kilpailusuunnitelmissa Gaddin talon puuosa olisi purettu kokonaisuudessaan,

lopullisissa suunnitelmissa Välikangas sopeutti koulun vanhempaan ympäristöön säilyttämällä vanhasta Gaddin rakennuksesta kulma-osan ja liittämällä juhlasalisiiven osaksi puurakennusta, huomioiden vanhan osan harjakorkeuden.

Keskuskansakoulu on edustava, tyypillinen ajan funktionalismin edustaja. Sen lopullisissa piirustuksissa ja rakentamisessa painoi työllisyys, taloudellisuus ja tilojen täysimääräinen hyödyntäminen. Suunnitteluvaiheessa henkilökunnan porras siirtyi kulmasta osaksi keskikäytävää, lisäksi keskikäytävästä poistettiin keskivaiheen valokäytävä, joilla toimenpiteillä saatiin lisää tilaa luokkahuoneille. Julkisivusta katosivat myös itäsivun kouluosan ja juhlasaliosan korkeat pystyikkunat, juhlasalissa tilalle tuli puolipyöreä rakennusosa. Toimenpiteillä luonnonvalon määrä väheni käytävillä. Lopputulos noudattaa kuitenkin kokonaisuutena hyvin Vähäkankaan selkeyteen ja käytännöllisyyteen perustuvaa arkkitehtuuria. Rakennuksen käytännöllinen, teollinen ilme syntyi huolellisen käsityön kautta. Vähäkangas oli myös vaativa työn laadun ja materiaalien suhteen, seinien rapattujen pintojen piti olla sileitä ja suoria.

Hämeenlinnan Keskuskansakoulua ei esitelty Arkkitehti-lehdessä. Kouluista lehdessä olivat samaan aikaan suunnitellut Vähäkallion Apollon koulu, jonka katujulkisivu oli huomattavan kapea, osa muurimaista katutilaa. Vastaavia kouluja olivat Taucherin suunnittelema Vallilan kansakoulu sekä erityisesti 1934 valmistunut Kallion kansakoulu, jossa onkin paljon yhteneväisiä piirteitä Keskuskansakouluun. Kallion koulu oli huomattavan suuri, valmistuessaan Pohjoismaiden suurin. Koulussa oli 30 luokkahuonetta, kun Hämeenlinnassa vain 14. Kallion ja Hämeenlinnan kouluissa rakennus jakautuu kahteen osaan, varsinaiseen koulurakennukseen ja matalampaan juhlasalisiipeen. Yhteistä on myös juhlasalisiipeen sijoitettu puolipyöreä erkkeri, pihan terassointi ja keskuskäytävät, joiden yleisilme ja yksityiskohdat, ovet, syvennykset ja vaatenaulakot olivat hyvin yhteneväiset Keskuskansakoulun kanssa.

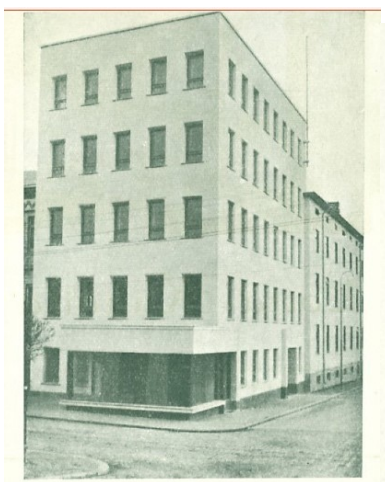
Funktionalismi oli alkuvaiheessa vahvasti julkisen sekä teollisuuden- ja liikerakentamisen tyyli. Kustannuksia säästävälle käytännöllisyydelle oli tarvetta tehtaiden, koulujen ja liiketilojen rakennuttajille. Kustannusten karsiminen ja työllistämien 1930-luvun alun lamavuosina olikin tärkeää, ne myös siirsivät useiden rakennusten valmistumisen lähelle sotavuosia. Hämeenlinnassa rakennettiin vain muutamia funktionalismia edustavia julkisia rakennuksia, kouluista Keskuskansakoulu oli ainoa. Muita funktionalismin edustajia Hämeenlinnassa olivat Ahveniston parantola 1932, Jussi Paatela, Wetterhoffin kulmaosa 1937, Harry W. Schreck, Hotelli Aulanko 1938, Märta Blomstedt ja Matti Lampén, Hämeen Vakuutus 1938, Harry W. Schreck sekä EHO:n liikerakennus 1941, SOK rakennusosasto/Valde Aulanko. Teollisuuden edustajia olivat punatiiliset Mensa Oy:n konttori 1942 (purettu 2018) ja Sairion Turkistehdas (purettu). Martti Välikangas suunnitteli koulun lisäksi Hämeenlinnaan Aulangon näkötornin lähelle funktionalistisen näköalaterassin 1934.

Hämeenlinnan keskuskansakoulu.

Paikallisesti matalaan puutalokaupunkiin nousevat vaaleat, funktionalistiset rakennukset herättivät valmistuessaan huomioita ja ne nostettiin esiin Suomen matkailijayhdistyksen 1939 julkaisemassa Hämeenlinnaa, historiaa ja palveluita esittelevässä teoksessa. Hämeenlinnaa neljällä kielellä esittelevässä teoksessa mainitaan keskuskansakoulun olevan ”aivan uudenaikaisena koulutalona on nähtävyys”. Koulun esittelykuvana oli valokuva toteutuneen koulun pienoismallista.

Kuva teoksesta Hämeenlinnan varjoisa kaupunki.

Kotiteollisuusopistosta Rantatorin varrella saatavana sopivia matkamuistoja.

Hotellirakennus.

Keuhkotautiparantola. Ilmavalokuva. Velj. Karhumäki.

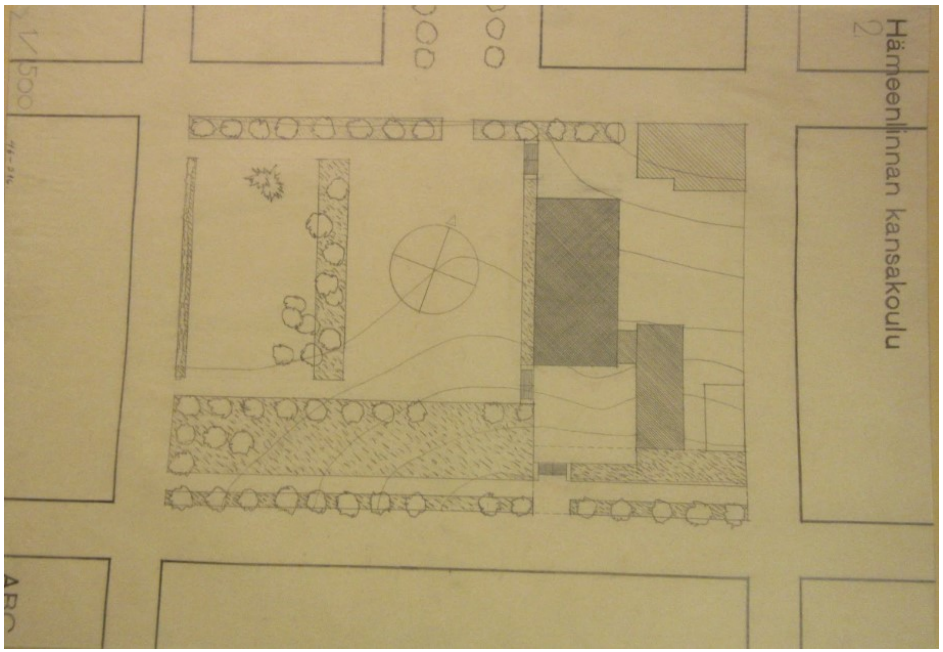

Teoksessa esiteltiin kaupungin funktionalismia edustavat rakennukset, Kotiteollisuusopiston kulmaosa, Aulangon hotelli ja Ahveniston keuhkotautiparantola. Kuvat teoksesta Hämeenlinnan varjoisa kaupunki, 1939. Alakuvissa vuosina 1942 ja 1938 valmistuneet EHO:n liiketalo ja Hämeen vakuutuksen talot Hämeenlinnan torin ja linja-autoaseman aukion kulmissa. Yläkuvat: Hämeenlinnan varjoisa kaupunki ja alakuvat Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen&Luoto Oy.

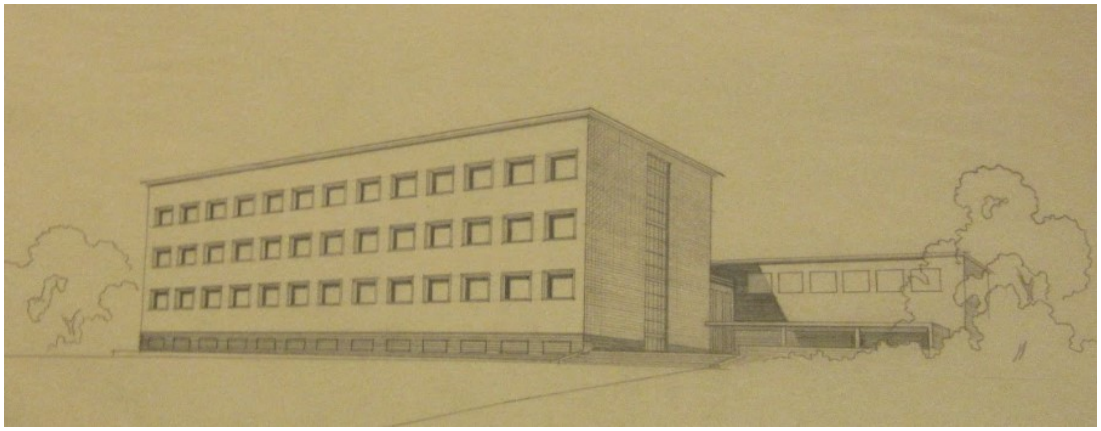
3.4.1 ABC, Martti Välikankaan kilpailutyö 1936

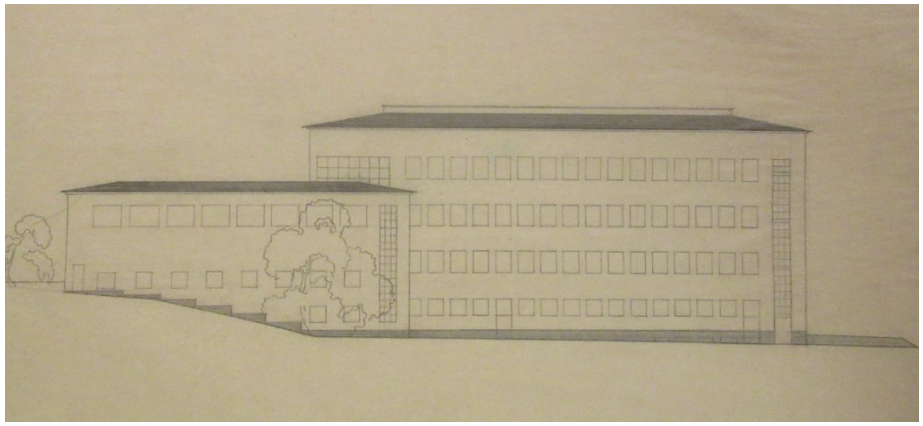
Hämeenlinnan kansakoulusta pidetyn kutsukilpailun kilpailuohjelmaa ei löytynyt arkistoista. Arkkitehtuurimuseolla oli Välikankaan kokoelmassa vain lopulliset piirustukset sekä Välikankaan kilpailutyö, ei kilpailuohjelmaa tai muita kilpailupiirustuksia. Koulun pääpiirustukset olivat kattavat, pohja-, julkisivu- ja leikkauspiirustukset. Detaljipiirustuksia oli vähän. Niitä oli laadittu vain savupiipun viiristä, lipputangosta ja pääoven katoksesta. Välikankaan muutokset kilpailutyöstä lopullisiksi piirustuksista jäivät vähäisiksi. Sisätiloja muutettiin vähäisessä määrin, selkeitä julkisivuun ja sisätiloihin vaikuttavia muutoksia oli lähinnä pohjoispään henkilökunnan porras, joka kilpailutyössä oli sijoitettu omana tilana koilliskulmaan, jolloin se olisi näkynyt itäjulkisivussa korkeana ikkuna. Siirtämällä porras luokkahuoneiden käytävän jatkeeksi, voitiin luopua korkeasta ikkunasta. Sisätiloihin saatiin suunnitellun portaan paikalle lisää luokkatilaa ja lämmittäjän asunto. Keskikäytäviin oli myös suunniteltu sivukäytävä, josta olisi saatu valoa rungon keskiosiin. Lisätilaa tuoneet muutokset vähensivät käytävien luonnonvaloa.

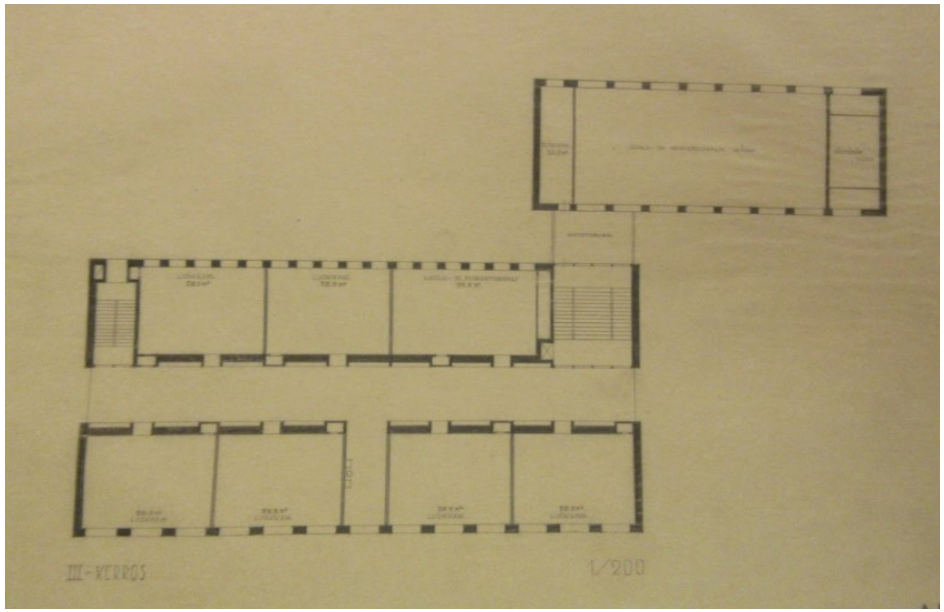

Asemapiirustus: Välikankaan kilpailutyö ABC. Välikankaan kilpailutyöhön liittyvän asemapiirroksen mukaan Gaddin talon puurakennus olisi purettu kokonaisuudessaan ja paikalle olisi tullut puistokäytävä. Gaddin talon tiiliosa olisi säilytetty. Rakennuksen sijoittelu tontille on sama kuin lopullisissa piirustuksissa, vain etupihan portaiden sijoittelu oli erilainen ja etupiha oli säännöllinen neliö. Todennäköisesti museona toimivan Gaddin talon osittainen säilyttämistarve tuli mukaan tässä vaiheessa kaupungin puolelta. Lähde: Välikankaan kilpailutyön asemapiirros, Arkkitehtuurimuseo.

ABC 1936

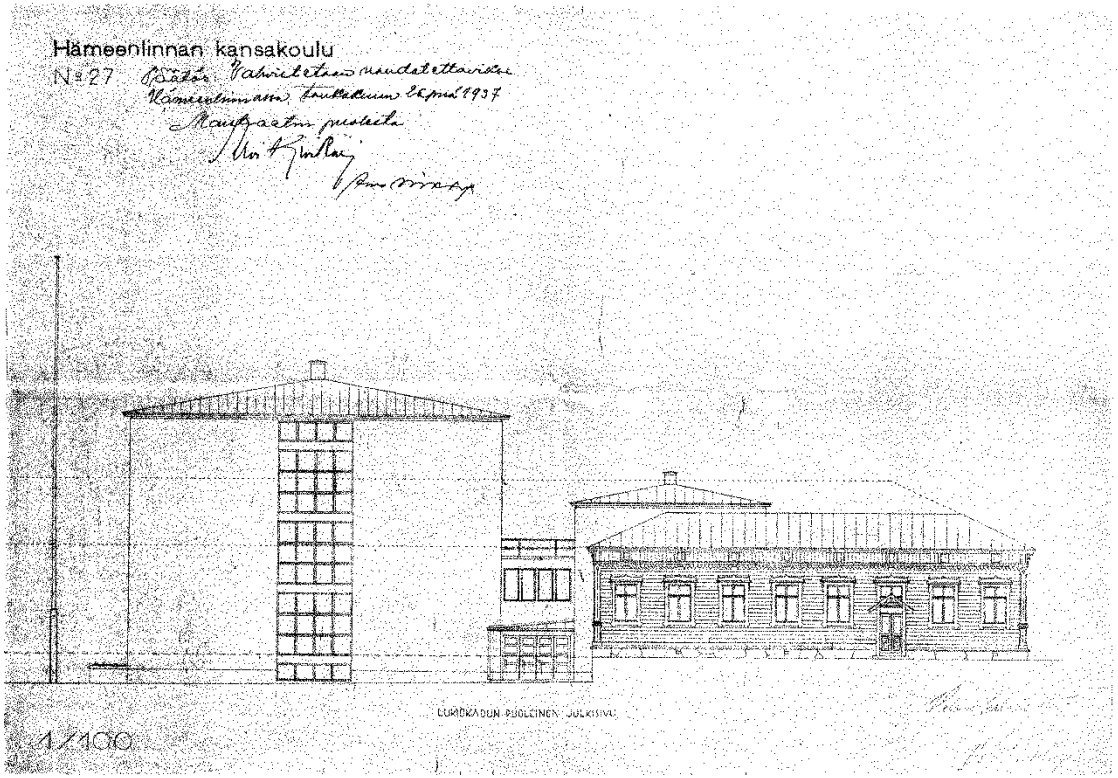

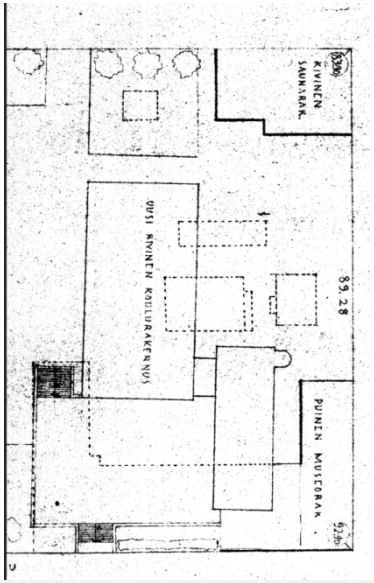
Piirustukset, Martti Välikankaan kilpailutyö ABC vuodelta 1936. Perspektiivipiirustus, itäjulkisivu ja alhaalla III kerroksen pohjapiirros, joissa näkyy hyvin rakennukseen lopullisissa piirustuksissa tehdyt muutokset. Muutoksia lopullisiin piirustuksiin olivat lähinnä itäsivun koulun ja juhlasalisiipien kulmien pystyikkunoiden poistaminen ja korvaaminen puolipyöreällä erkkerillä ja sisätiloissa henkilökunnan portaan siirtäminen kulmasta käytävän jatkeeksi sekä käytävän keskivaiheilla olevan valokäytävän poistaminen. Muutokset toivat lisätilaa luokkahuoneisiin ja lämmittäjän asunnoksi. Lähde: Martti Välikankaan arkisto, Arkkitehtuurimuseo.

3.4.2 Keskuskansakoulun piirustukset 1937

Piirustus: Välikankaan piirtämä eteläjulkisivu, lopullisissa suunnitelmissa on jo huomioitu Gaddin puutalosta säilytetty kulmaosa, koulun juhlasalisiipi kohoaa vanhan harjan yläpuolelle, mutta vanhan katutilan kapeudesta johtuen katunäkymässä näkyy vain Gaddin talo. Lähde: Hämeenlinnan kaupunginarkisto.

Välikankaan vuosina 1936-1937 suunnittelema, suurikokoinen, rapattu koulurakennus edustaa pelkistetyiltä julkisivuiltaan ja sisätiloiltaan hyvin 1930-luvun funktionalistista arkkitehtuuria. Runkomateriaaleiltaan rakennus oli kuitenkin vielä hyvin perinteinen, kantavina seininä ovat massiiviset punatiiliseinät, jolloin julkisivusta tuli vielä perinteinen, aukkojulkisivu, funktionalismiin ja pilarirunkoon kuuluvaa nauhaikkunaa voitiin käyttää vain rakennuksen päädyissä ja lyhyessä väliosassa. Rakennukseen tuli myös kunnolliset räystäät vaikka loiva aumakatto saa rakennuksen näyttämään tasakattoiselta. Lukiokadun julkisivun muodostavan Gaddin talon puu- ja tiiliosat ovat julkisivuiltaan kertaustyyliset, uusrenessanssia, sisätiloiltaan 2000-luvun julkista rakentamista.

Välikangas sijoitti koulun korttelin sisäosaan, irti katutilasta. Todennäköisesti kilpailuohjelman mukaisesti. Koulun päämassa sijoittuu myös samaan linjaan linnalle johtavan puistokadun 1800-luvun rakennusten kanssa. Gaddin puurakennuksesta purettiin n. 2/3, mutta korttelin kulmaan, Lukiokadun ja Linnankadun risteykseen jäi tiili- ja puurakenteinen osa, joka risteyksen katukuvassa peittää täysin alarinteeseen sijoittuvan koulun. Vanhan puukorttelin julkisivu, luonne säilyi näin risteysalueella ja korttelin ympäristössä. Todennäköisesti käyttötarve määritti rakennuksen säilymisen, Hämeenlinna oli vielä tällöin täynnä vastaavia puukortteleita. Välikangas myös upotti koulun juhlasalisiiven osittain puurakennukseen. Kilpailutyössä etupiha oli pienempi, mutta lopullisissa suunnitelmissa se laajennettiin noudattamaan Gaddin puretun osan rajoja, pihan länsimuuri sekä koulun kentälle vievät portaat sijoittuvat tarkasti siihen mihin vanha Gaddin rakennuksen länsipään siipiosineen päättyivät. Piirustusaineistoon sisältyy Välikankaan allekirjoittama asemapiirros, johon katkoviivalla on merkitty Gaddin asuinrakennuksen puretun osan sijainti. HMA.

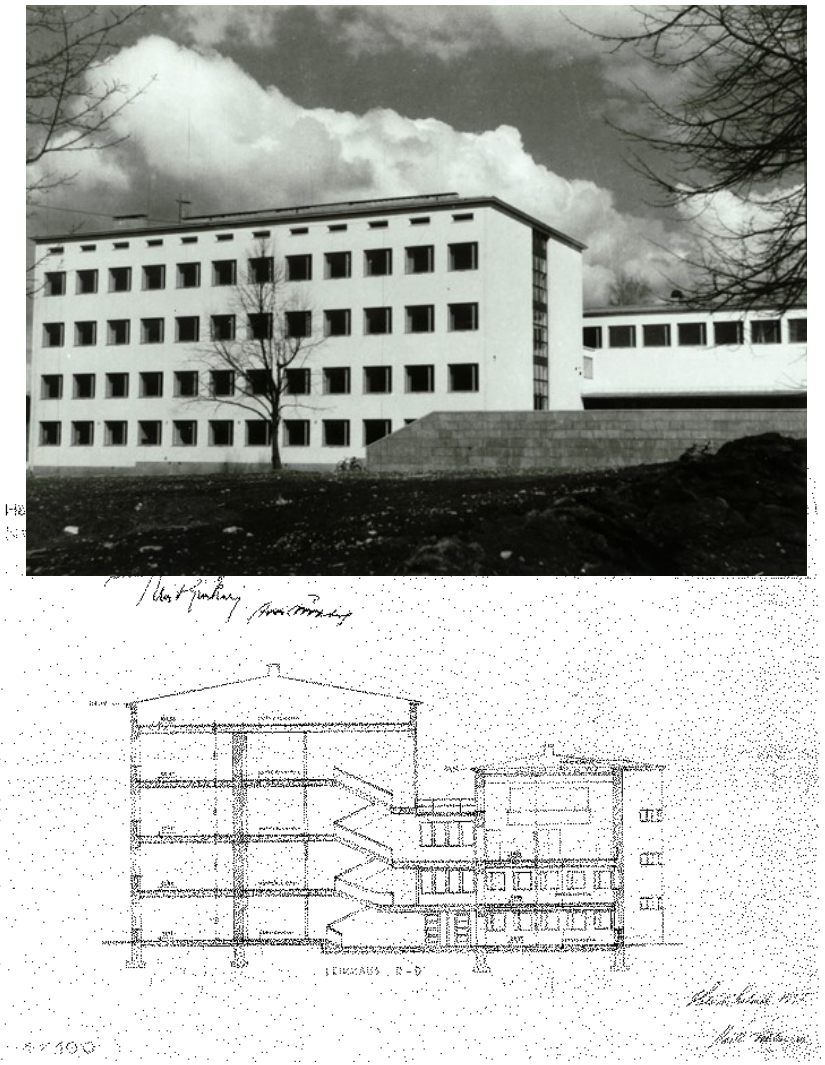
Gaddin talo ja Keskuskansakoulu, kuvat otettu samoilta paikoilta. HMKA

Uuden ja vanhan rajapinta

Kuvat: Rakennusosat, Välikankaan funktionalismi 1938 ja Caweenin uusrenessanssi 1877/1881. Koulun juhlasalisiipi työntyy vanhempaan Gaddin taloon sen katon harjaan saakka. Lyhennetyn Gaddin talon uusi pääty vuorattiin vanhaa katujulkisivua jäljentäen, päädyn ikkuna lisättiin 1949 kun sisätiloja järjestettiin (Olavi Sahlberg 1949) Juhlasalin harja on korkeammalla kuin Gaddin talon, mutta rinteestä ja näkymien rajallisuudesta johtuen sitä ei voi havaita, vaan rakennuksen muodostavat hienovaraisen tasa-arvoisesti ja tyylillisesti kerroksellisen kokonaisuuden sisääntulopihalla. Gaddin talo muodostaa pääjulkisivun koulun kaakkoiskulmalla, samoin katutilaa alempana oleva ja sisäänvedetty koulun sisääntulopiha ja pohjoispääty tekevät päärakennuksesta alisteisen vanhemmalle Lukiokadulta katsottuna. Oikealla kuvassa koulun juhlasalisiipi erkkereineen ja Gaddin talon tiiliosa Linnankadun puolella muodostavat tasapainoisen, tyylillisesti eri aikakausia edustavan parin. Rakennusten väliin jää kapea, tehdas- tai linnamainen sola. Viimeisessä kuvassa näkymä solaan Gaddin taloon liittyvältä parvekkeelta.

3.5 Koulurakennus 1938 ja funktionalismi

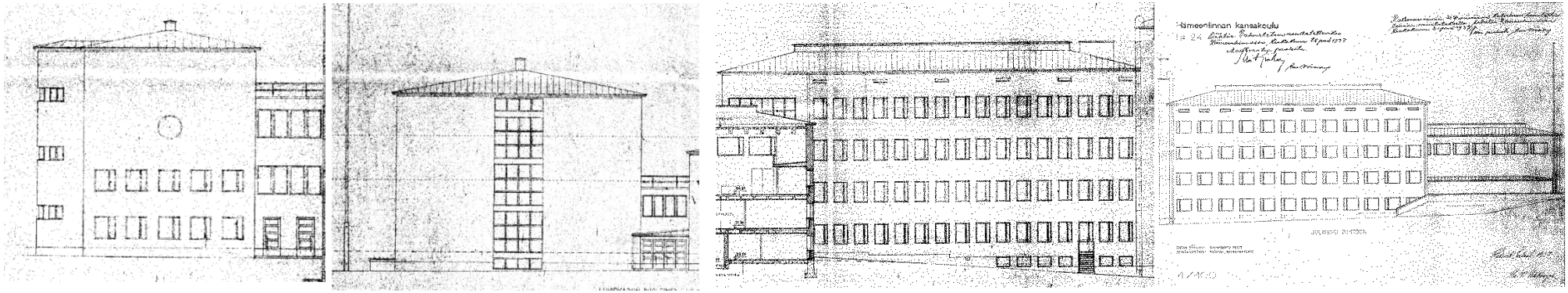

1920- ja 1930-luvun funktionalistinen tyylisuuntaus ilmeni selkeytenä, tarkoituksenmukaisuutena ja linjakkuutena. Edellisen vuosikymmenen klassistinen koristelu ja näyttävät aulatilat karsiutuivat pois käytännöllisyyden tieltä. Sisätiloihin pyrittiin saamaan mahdollisimman paljon päivänvaloa ja ilmaa. Korttelin keskiosiin sijoittuvan Keskuskansakoulun rakennuksen rakennusmassa jakautuu toiminnallisuuden pohjalta kahteen osaan. Pääosan muodostaa massiivinen, nelikerroksinen koulurakennus, johon sijoittuvat luokkahuoneet ja koulun hallinnon, opettajien ja oppilashuollon tilat. Korkeaan osaan liittyy hieman matalampi, voimistelu- juhlasalin sisältävä siipirakennus. Tilojen funktioiden, rakennusosien erottelu erikorkuisiin massoihin yleistyi 1930-luvulla koulurakentamisessa. Koulua ja juhlasaliosaa yhdistää kolmikerroksinen, kapea nivelosa, johon on sijoitettu koulun pääovi sekä pienehkö pääaula ja juhlasalin aula eri kerroksiin. Nivelosan katolla on tyylille tyypillinen pieni, metalliaidalla rajattu kattoterassi. Selkeät rakennusmassat, päärakennus, nivelosa ja juhlasali ovat porrastettu, jolloin pohjoispäähän, pääovelle jää rakennusosien suojaama, aurinkoinen sisääntulo ja välituntipiha, jota rajaavat rakennusten ohella kivimuurit ja -penkereet ja -portaat. Välituntiin liittyvät wc-tilat on sijoitettu juhlasalisiipeen, pääovea suojaavan pitkän katoksen alle. Toiminnallisuuden ohella funktionalismin piirteitä edustavat selkeät, laatikkomaiset rakennusmassat ja vaaleat, sileät rappauspinnat, suuret vaakaikkunat sekä päärakennuksen päätyjen maantasosta

aina räystääseen ulottuvat suuret pystyikkunat, joiden tehtävänä oli tuoda valoa kerrosten keskikäytäviin ja porrastiloihin. Julkisivuja ja sisätiloja hallitsevat geometriset perusmuodot, neliö, suorakaide, puoliympyrä ja ympyrä. Korkean ikkunaseinän lisäksi funktionalismille tyypillistä ja lähinnä betonipilarirungon mahdollistamaa nauhaikkunaa Välikangas käytti vain lyhyessä nivelosassa lyhyenä jaksona, muuten perinteinen, kantaviin tiiliseiniin liittyvä, hyvin toistuva aukkojulkisivu hallitsee koulun julkisivuja. Ulkoseinissä syöksytorvet upotettiin seinäpinnan tasoon, jolloin ilme oli näiltä osin yhtenäinen. Rungosta erottui ajan hengen mukaisesti oman funktionsa omaava savupiippu koilliskulmassa. Toinen oli juhlasalisiiven, funktionalismin tyypillinen, rungosta erkaneva puolipyöreä rakennusosa, joka toimii pukuhuonehuonetilojen ja jumppasalin välisenä porrastornina. Molemmissa rakennusosissa on loiva aumakatto, joka saa rakennuksen näyttämään tasakattoiselta. Sisätilat jatkavat julkisivujen selkeää, käytännöllistä ja yksinkertaista linjaa. Koristelu on supistunut kapeiden jalka- ja ovilistojen vähäiseksi profiiliksi. Sisätiloissa ovat ovina ajalle ja funktionalismille tyypilliset, helposti puhtaana pidettävät laakaovet. Henkilökunnan porraskäytävä on erotettu käytävistä suurilla lasiseinillä. Suuret ikkunat edustavat funktionalismia ja ajan tarpeita, jossa korostuivat sisätiloihin saatava valo ja ilma. Luokkahuoneiden ikkunat ovat suuria 1-ruutuisia pysty- ja vaakaikkunoita kapeammalla tuuletusikkunalla varustettuna. Lisäksi pääydyissä ovat rakennuksen korkuiset pystyikkunat, jotka tuovat valoa käytäville. Julkisivuja hallitsivat suuret, suorissa riveissä olevat, tuuletusikkunalla varustetut ikkunat, jotka antoivat valoa luokkahuoneille.

Kuva: Pääporras, juhlasalin ovet ja aula. Rakennuksen ja pääportaan kapeaan nivelosaan sijoittuvia aulatiloja valaisevat nauhaikkunat. Aulatilaan on sijoitettu Verron reliefi ja sotasairaalasta kertova muistolaatta.

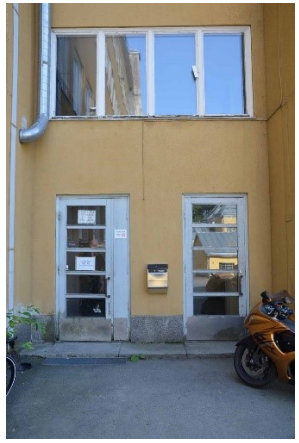

Kuvat: vasemmalla juhlasalisiiven ja nivelosan pohjoispään julkisivu, joka on rakennuksen julkisivuista moni-ilmeisin, erilaisine ikkunoineen ja erkkereineen, noudattaen kuitenkin geometrian selkeitä muotoja. Sen vieressä on kouluosan pääjulkisivu eteläpuolelta, etupihan pääovi ja talouspihan ovi sijoittuu matalaan nivelosaan. Sen jälkeen on itäjulkisivu, joka toimintojen perusteella muodosti koulun talouspihan. Viimeisessä näkyvässä länsijulkisivulla oli pääosa luokkahuoneista, siellä käytössä oli suuremmat vaakaikkunat. Sen etualalle sijoittui koulun kenttä. HKA.

Pohjoiseen viettävään rinteeseen rakennetussa koulurakennuksessa on neljä kerrosta, alimmainen on rinteestä johtuen osin maanalainen. Kellaritiloja on vain rakennuksen pohjoispäädyssä. Opetustilat ovat kerroksissa 2-4, johon on käynti on eteläpäässä olevasta pääovesta ja -portaikosta. Rinteestä johtuen pääovi sijoittuu toiseen kerrokseen, ensimmäisen kerroksen sisäänkäynti, henkilökunnalle tarkoitettu sisäänkäynti ja portaikko on rakennuksen eteläpäässä ensimmäisessä kerroksessa. Juhlasalisiivessä on kellari, yksi kerros sekä ylhäällä kahden kerroksen korkuinen salitila näyttämöineen ja puolapuineen.

Koulun funktionalismin piirteitä

Kuvat itäsivu, juhlasalisiiven porraserkkeri, jossa nauhaikkunaa on jäljitelty levyttämällä tiilirunko valkoisilla levyillä. pohjoispään pystyikkuna, nivelosa talouspihalta, etupiha. Alhaalla henkilökunnan portaan lamppu, pääporras ja itäpuolen ikkuna, keskikäytävän selkeät seinäsyvennykset, joihon sijoittuvat mm. pesutilat, radiaattorit ja hattuhyllyt, juhlasalin kaide.

4 Keskuskansakoulu 1938, ominaispiirteet ja muutokset

Koulun rakenteet ja rajapinnat: 1.Koulurakennus, 2. juhlasalisiipi, 3. nivelosa, 4 sisääntulo- ja ulkoilupiha, 5. talouspiha, 6. koulun kenttä, 7. Gaddin talo. Kuvassa koulun sisääntulo- ja ulkoilupiha

Koulun rakenteet, julkisivut ja sisätilat on käyty läpi pääpiirteissään. Rakennuksen muutoshistoria on varsin lyhyt. Kilpailutyöhön vuodelta 1936 tehtiin pieniä muutoksia ja lopulliset suunnitelmat valmistuivat 1937 ja itse rakennus valmistui 1938. Sen jälkeen suurempia muutoksia ovat 1971 kellarin eteläosan sisätilojen rakentaminen sekä 1993 tehdyt sisätilamuutokset, jossa muutettiin vähäisessä määrin huonejakoa ja rakennus siirtyi kaukolämpöön. Julkisivut, ulkoseinät saivat vanhan rappauksen päälle uuden rappauksen 1990-luvulla, katto uusittiin 2000-luvun alkupuolella. Ikkunoista on uusittu tässä yhteydessä lähinnä vain eteläpään korkea pystyikkuna. Ennen koulun sulkemista vuonna 2017 sisäilmaongelmia korjattiin uusimalla katto vuonna 2015 sekä asentamalla luokkiin huonekohtaisia ilmastointilaitteita.

Koulun julkisivuja ja pihat. Ylhäällä vasemmalla näkymä Lukiokadulta pääjulkisivun sisäätulo- ja ulkoilupihaan, oikealla koulun kenttä pohjoisesta kuvattuna, alhaalla vasemmalla koulun asfaltoitu talouspiha Linnankadun varrella. Oikealla pohjoispääty, jossa on koulutontin pieni puistoon rajautuva viheralue, portaat ja maakellari.

4.1 Runko ja julkisivut

Rakennuksessa on lohkokivestä tehty sokkeli, pinta ristipäähakattu. Kantava runko on pääosin kahden kiven paksuinen tiilimuuri n. 60 cm, seinärakenteen keskellä on tuuletusrako. Kantavina rakenteina ovat ulkoseinien lisäksi keskikäytävän kaksi rakennuksen pituussuuntaista tiilimuuria, joihin on upotettu syvennyksinä vaatenaulakot, radiaattorit ja komerotilat. Luokkatilojen väliset seinät ovat kevyempiä, ei kantavia puolenkiven seiniä. Julkisivut ovat rapattu kalkkisementtipohjaisella kolmikerrosrappauksella ja maalattu kalkkimaalilla. Sileän rappauksen väri oli valkoinen tai ikääntyneenä kellertävä. Vanhan, alkuperäisen rappauksen päälle on ruiskutettu 1990-luvun puolivälissä sementtipitoinen, jo selkeästi keltainen ruiskurappaus, joka on selvityksen mukaan liian tiiviinä aiheuttanut vanhan rappauksen vaurioitumisen. Julkisivun vaurioita on nähtävissä erityisesti eteläpuolella. Vedenpoiston metalliset, kantikkaat rännit ovat upotettu seinään. Rakennuksessa on loiva aumakatto, alkuperäinen saumapeltikatto korvattiin 2000-luvulla uudella, vastaavalla katolla. Se jouduttiin asennusvirheiden ja vuotojen vuoksi korvaamaan jo 2015 nykyisellä huopakatolla. Loivassa aumakatossa on betonirakenteiset, kunnolliset räystäät. Aumakaton kantavat puurakenteet, piirusta tehdyt kattotuolit ovat alkuperäiset. Vedenpoiston seinään upotetut syöksytorvet ja ikkunoiden vesipellit ovat pääosin alkuperäiset. Sisäänkäynnit keskittyvät rakennusosien väliseen nivelosaan. Lisäksi henkilökunnan huomaamaton ovi on rakennuksen eteläpäädyn ikkunaseinässä sekä itäpuolella käsityötarvikkeiden varastoon liittyvä ovi, jonka raput on myöhemmin käännetty ja muutettu metallirakenteiksi.

Säilyneisyys, muutokset ja suositukset: Julkisivut ovat säilyneet alkuperäisessä asussa, muutoksia ovat sen päälle tehty ruiskurappaus, kellertävä väri sekä eteläpään korkean ikkunarivin ja pääportaan itäikkunoiden uusiminen sekä itäpuolen ulkoportaat. Alkuperäinen sileä rappaus, sen värit ja materiaalit tulisi palauttaa tai mahdollisesti kunnostaa. Nyt väriyhdistelmä keltainen rappaus ja valkoiset puitteet viittaavat enemmän 1950-lukuun kuin 1930-luvun funktionalismiin. Rakennus oli funktionalismin ihanteiden mukaan valkoinen/vaalea, ikkunapuitteet tummemmat. Ikkunoiden vesipellit tulisi tarkistaa ja kunnostaa, nyt kallistukset ovat osassa vaurioiden vuoksi riittämättömät. Alkuperäiset puuikkunat tulisi kunnostaa, useimmissa ikkunoissa on vaurioita lähinnä alapuussa, siinäkin usein vain harmaantumista. Ikkunoissa on käytetty korjausmaalauksissa lateksia, joka tulisi poistaa ongelmia aiheuttavana. Eteläpään pystyikkunaan tulisi palauttaa tummat välijaksot.

4.2 Piha-alue ja katos

Koulun, oppilaiden pääsisäänkäynti ja välituntipiha on Lukiokadun puolella. Katutilan alapuolelle sijoittuva piha on huonemainen tila, välittävä vyöhyke saavuttaessa kadulta rakennukseen. Alkuperäiseen suunnitteluun kuuluva piha on selkeärajainen, sitä rajaavat rakennusten ohella pengermuurit sekä ylös Lukiokadulle ja alas länsipuolen kentälle vievät kiviportaat. Aukion pengermuurit ovat rungoltaan betonirakenteiset, päälliset ja portaat ovat hakattua harmaagraniittia, pystypinnat ovat peitetty kiveä hyvin paljon muistuttavilla pesubetonilaatoilla, joista osa on pudonnut tai vaurioitunut. Aukio on asfaltoitu ja sen länsisivulla on lipputanko. Koulun nivelosaan liittyvää pääovea suojaa pitkä, yhden metallipylvään kannattama betonirakenteinen katos. Se suojaa myös juhlasalin ensimmäiseen kerrokseen liittyviä oppilaiden wc-tilojen sisäänkäyntejä. WC-tilojen ovet ovat valkoiset, levypintaiset, aikaisemmin ne olivat pystypaneloidut ja harmaaksi maalatut. Katoksen alus on laatoitettu suurilla pesubetonilaatoilla, oven edessä on laatoitukseen upotettu metalliritilä metallikehyksellä. Katoksessa on sisäpintaan upotetut valaisimet, joita suojaa suuri, pyöreä metalliverkkolasi. Pihan, tilan rakenteet ovat alkuperäisiä tai vanhoja. Lipputanko on uusittu. Lipputangosta oli Välikankaan tekemä detaljipiirustus arkkitehtimuseolla.

Kuvat: Pengermuuria, päällä hakattu graniitti ja sivuseininä pesubetonilaatat, pitkän katoksen valaisimet, wc-tilojen ovet ja lattiana graniittikehyksellä rajatut pesubetonilaatat. Oikealla pihaa luoteiskulmalta kuvattuna, juhlasalisiiven kattolinja jatkuu kadunvarren puutaloissa. Alarivissä pihaa rajaava pengermuuri lounaasta kuvattuna.

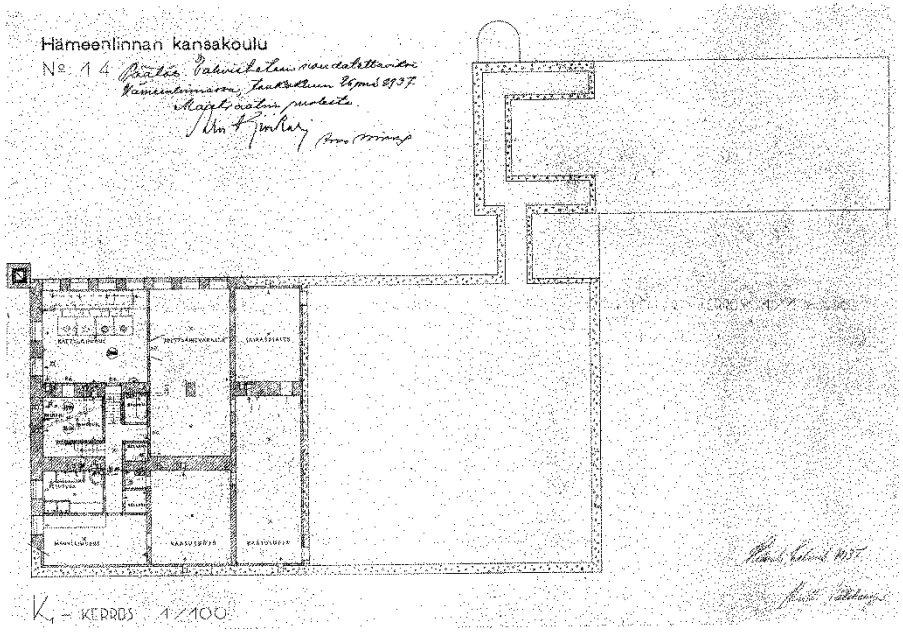
Arvot ja suositukset: Keskeinen, kouluun ja sen pääjulkisivuun liittyvä selkeärajainen tila, joka liittyy funktionalismin tapaan erotella selkeästi eri tilat. Koulun talouspiha, sisääntulopiha ja kenttä muodostavat omat tilansa. Sisääntulopihaan liittyy korttelin historiaan liittyvä rajapinta, aukion läntinen pengermuuri ja kiviportaat osoittavat 1937 osittain puretun Gaddin talon (1881) länsipäädyn ja siiven pohjoispään sijainnin. Pihan alkuperäiset rakenteet ja materiaalit ovat säilyneet. Pihan alkuperäisestä pinnoitteesta ei ole tietoa. Tilaan liittyvät rajapinnat, rakenteet, detaljit ja materiaalit tulisi säilyttää ja kunnostaa alkuperäisiä vastaaviksi.

4.3 Sisätilat, kerrokset

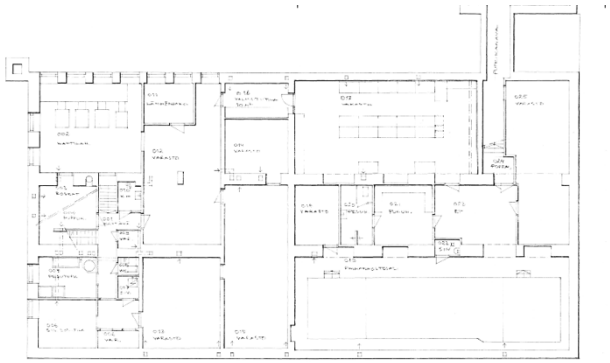
Koulun tilat jakautuvat kahteen osaan, koulutilat ovat nelikerroksisessa osassa, johon kuului lisäksi kellari ja ullakko. Kapeampaan ja matalampaan siipiosaan sijoittuu kahden kerroksen korkuinen juhlasali, yksi kerros ja kellari, osia yhdistää kapea nivelosa. Välikangas muokkasi sisätiloja kilpailutyöstä. Muutoksia olivat sisätiloissa mm. henkilökunnan portaan siirto ja heidän tilojen järjestely.

Koulun päärakennukseen tuli koulutiloja neljään kerrokseen, pohjakerros ja kolme kerrosta, joista alimmainen eli pohjakerros (K1) oli rinnetontista johtuen eteläpäästä osin maanalainen. Lisäksi rakennukseen kuuluu varsinainen kellari (K2). Pohjakerroksessa oli henkilökunnan asunnot, koulun ruokala ja teknisen työn tiloja. Kolmessa ylimmässä kerroksessa olivat opetustilat, toisessa kerroksessa olivat lisäksi kanslia, opettajanhuone ja lääkärin tilat. Luokkahuoneet ovat molemmin puolin keskikäytävää, päädyissä portaikot, eteläpäässä, käytävän sivussa pääporras ja pohjoispäässä käytävän jatkeena henkilökunnan porras sekä suuret päätyikkunat. Sisätilat ovat yleisilmeeltään selkeät, lattiat ovat mustaa mosaiikkibetonia, seinät ja sisäkatto tasaiseksi rapattuja, väreinä vaaleanruskea ja valkoinen. Luokkahuoneiden yhteydessä on käytävällä syvennykset, jossa on yksinkertainen vaatenaulakko. Lattia- ja ovilistat ovat kapeat, pienimuotoiset profiilit. Ovet tasaisia puu/vanerirakenteisia, maalattuja laakaovia. Käytävien päätyjen suuret ikkunaseinät tuovat valoa ja rajaavat käytävätiloja. Välikankaan edellyttämä hyvä ja taitava käsityö, joka näkyy porrastilojen betonivalussa ja metallikaiteissa näkyvät portaikoissa. Huonejako ja kiinteä sisustus pääosin säilynyt, uutta ovat lähinnä käytävien 2000-luvun akustiikkalevyt ja putkilamput sekä luokkahuoneiden lattiapinnoitteet, valaisimet ja ilmastointilaitteistot.

Kellaritilat: K1

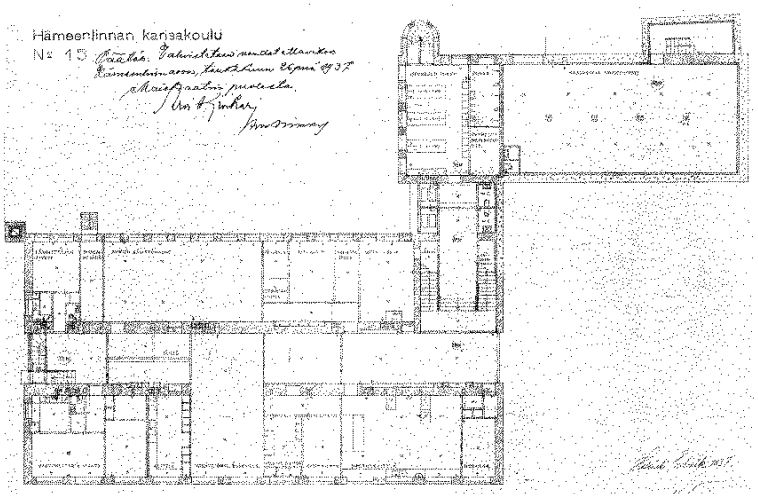
Kellarin pohjoispäähän sijoitettiin 1937 huoltotiloja, siellä oli mm. kattilahuone, polttoainevarasto, roskahuone, mankelihuone, pesutupa sekä kaasusuojat sekä sairasosasto. Kattilahuone oli muuta kellaria syvemmällä. Eteläpää jäi vielä suunnitelmissa yhtenäiseksi tilaksi. Vuonna 1971 rakentamaton tila jaettiin kaupunginarkkitehti Olavi Sahlbergin suunnitelmin varasto- ja punttisalin tiloiksi. Vuonna 1993 lämmitys uudistettiin, uusi kaukolämmön lämmönjakohuone rakennettiin entiseen polttoainevarastoon omaksi tilaksi.

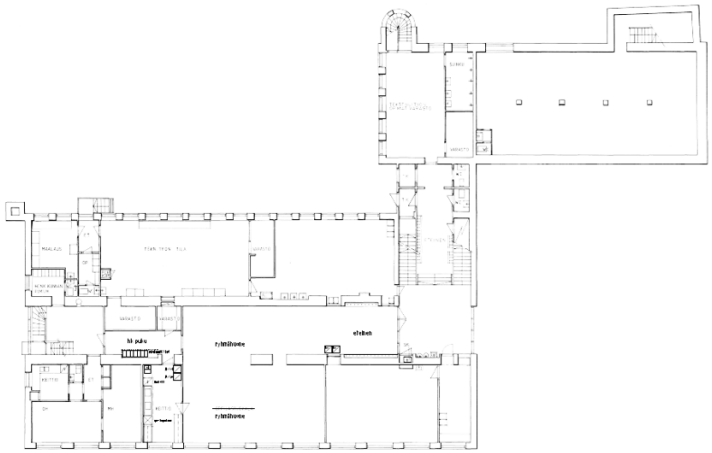

Nykyisin kellaritilat ovat lähinnä varastokäytössä kaukolämmön tekniikka on nykyisin sijoitettu eri huoneeseen kuin vanha pannuhuone. Vuonna 2018 aktiivisessa käytössä on 1970-luvulla rakennettu punttisali, joka on vuokrattu ulkopuolisille. Huonejakoa on muutettu vähäisessä määrin, alkuperäiset ovet ja lämmityskattilat ovat säilyneet.

Piirustukset: Ylhäällä vasemmalla alkuperäinen pohja v. 1937, Hämeenlinnan kaupunginarkisto, alla nykyinen tilajärjestely, vuoden 1993 muutospiirustus, Hämeenlinnan tilapalveluiden arkisto.

Pohjakerros/K2

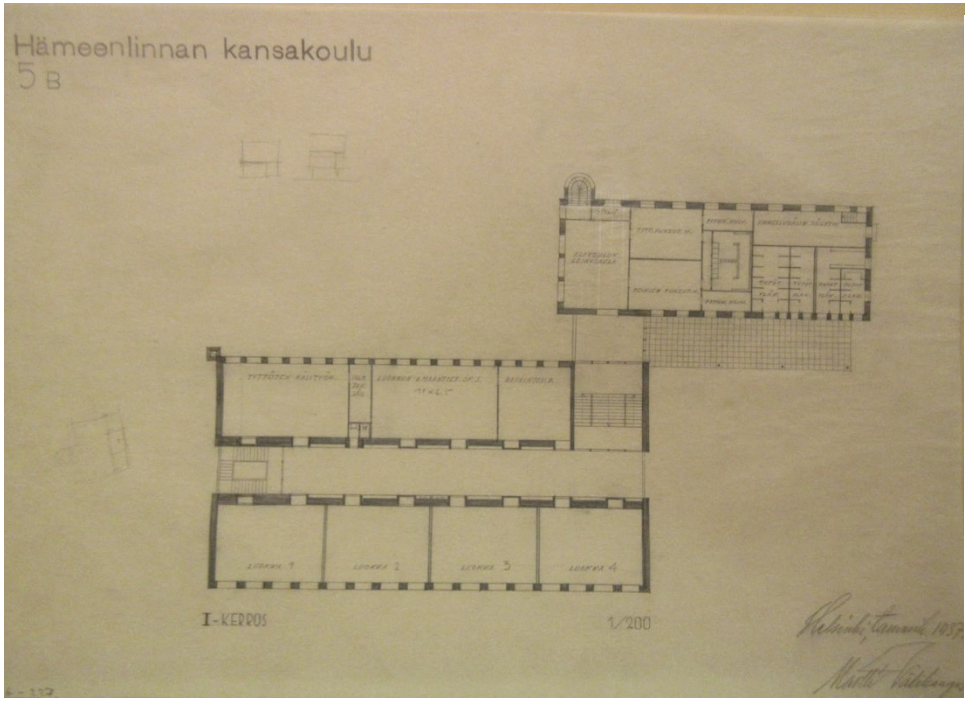

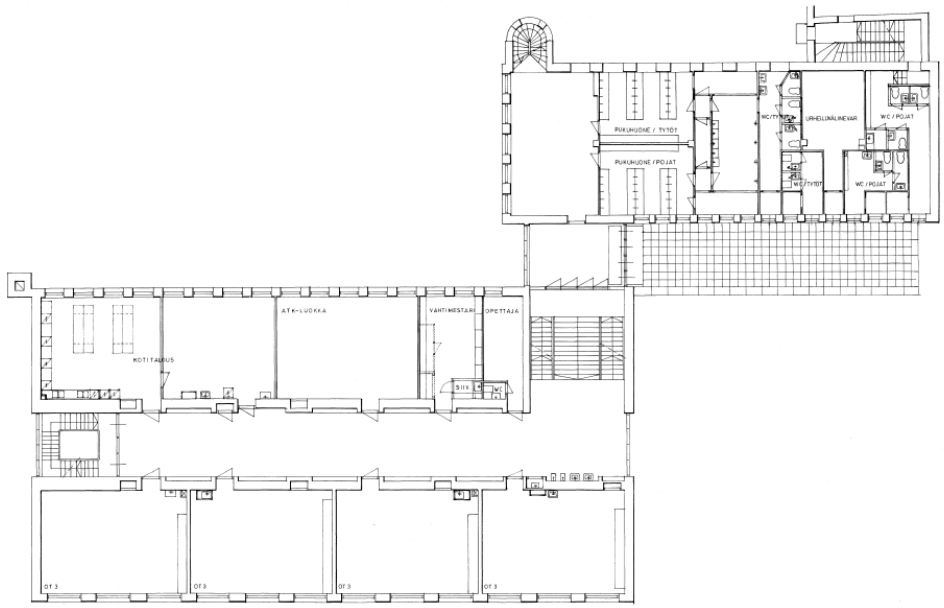
Pohjakerros/K2 on osittain maanalainen kerros. Rinteestä johtuen pohjoispääty on maan tasalla, henkilökunnan portaan yhteydessä oleviin tiloihin sijoitetiin alun perin lämmittäjän asunto (1h+k) sekä vahtimestarin asunto (2h+k) Koulun alkuperäisiä tiloja kerroksessa olivat mm. keittiö, varattomien oppilaiden ruokailuhuone, käsityöhuoneet, opetuskeittiö, poikien käsityötilat. Huonejärjestystä on muutettu vähäisessä määrin, ruokailuhuone on laajennettu yhdistämällä siihen kodinhoitohuoneen tilat sekä opetuskeittiö on muutettu atk -tiloiksi. Juhlasalisiivessä olivat liikuntasalin suihkuhuoneet sekä seurojen pukuhuoneet. Yhteys liikuntasaliin on järjestetty erkkeriin sijoittuvien kierreportaiden kautta. Yhtenäinen tila oli tarkoitettu kaasusuojaksi, käytännössä se tuli Hämeen museon tiloja, jossa käytössä se toimii edelleen. Kilpailutyössä (1936) tilat olivat pääosin samat, mutta käytävä ei katkennut kuten lopullisessa suunnitelmassa kun varattomien oppilaiden ruokailuhuonetta laajennettiin lopulliseen suunnitelmaan. Henkilökunnan portaan siirrossa samaan tilaan saatiin lämmittäjän asunto. Juhlasalisiiven tilat kasvoivat, kilpailutyössä kellari oli vain kolmanneksen pohja-alasta. Tilajärjestelyitä muutettiin 1990-luvulla, väliseiniä purettiin ja tilojen käyttö muuttui. Ruokalasta tuli ryhmähuone, kaukolämpöön siirryttäessä lämmittäjän huone muutettiin teknisentyön maalaustilaksi ja henkilökunnan sosiaalitiloiksi. Alkuperäisellä paikalla ovat säilyneet keittiö ja vahtimestarin asunto, jonka pinnat ovat uusittu, kiinteät kaapit ja ovet säilyneet.

Piirustukset: Pohjakerros 1937 ja 1993, Hämeenlinnan kaupunginarkisto, Tilapalveluiden arkisto.

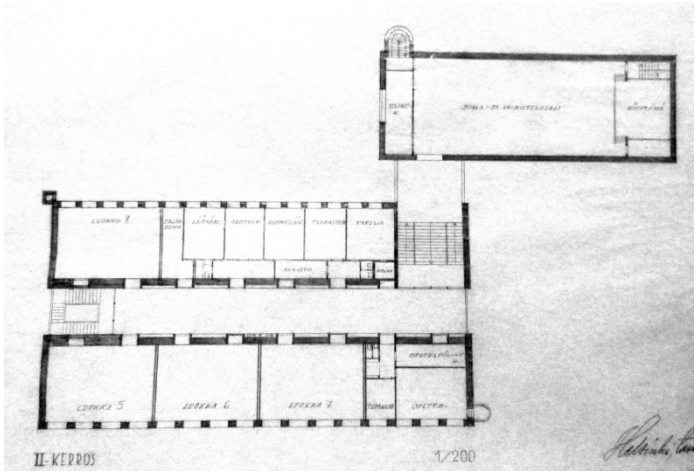
Muutokset: väliseiniä poistettu, pintamateriaalit vaihtuneet.

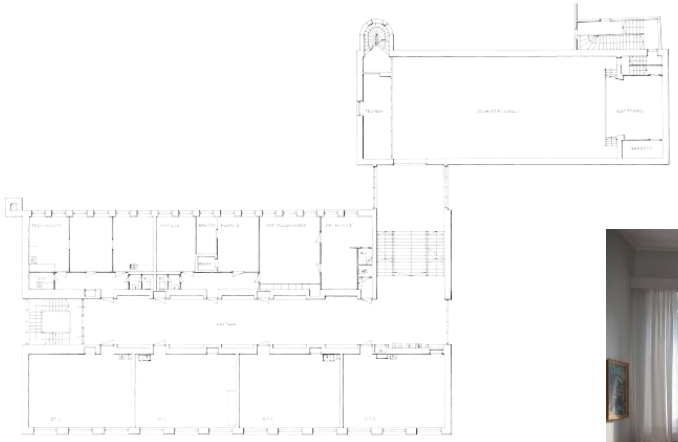
Ensimmäinen kerros

Ensimmäiseen kerrokseen sijoittui 1937 länsisivulle neljä luokkahuonetta, itäsivulle tuli kaksi erikoisluokkaa, tyttöjen käsityöluokka sekä luonnon ja maantieteen opetussalit sekä molemmille oma varasto- ja kokoelmatila. Kilpailutyöhön nähden muutoksia oli lähinnä henkilökunnan portaan siirto aulan päähän ja länteen suuntauvan sivukäytävän poisto. Luokkatiloja muutettiin 1993, jolloin itäsivun erikoisluokkien huonejakoa muutettiin, käsityötiloista tuli kotitalouden tila ja luonnontieteen opetustiloista Atk -luokka, sen kokoelmahuone jaettiin vahtimestarin ja opettajien huoneeksi. Juhlasalisiivessä kerrokseen sijoittui 1937 puku-huone- ja suihkutilat sekä sisääntulo- ja oleskelupihan puolelta kuljettavat wc-tilat. Juhlasalisiiven huonejako on säilynyt, wc-tilojen jakoa on muutettu 1990-luvulla. Pohjapiirros 1937 ja muutospiirustus 1993, Arkkitehtimuseo ja Tilapalveluiden arkisto.

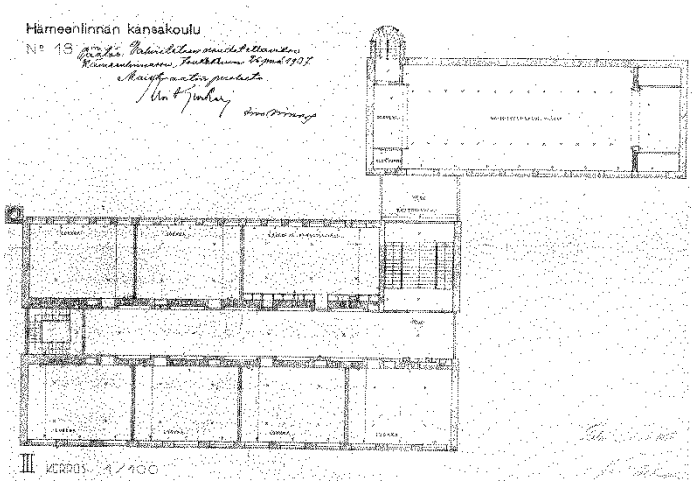
Toinen kerros

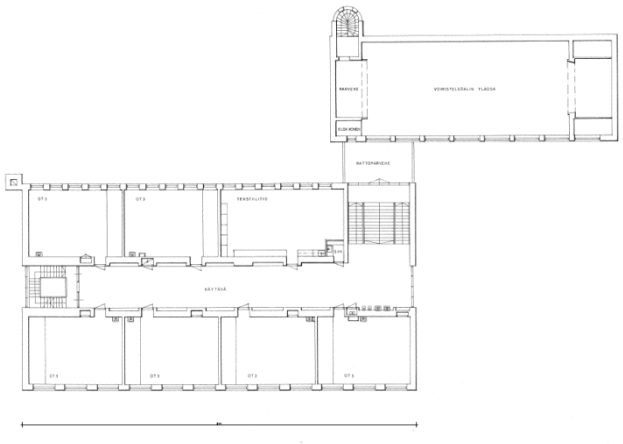
Välikangas sijoitti lopullisessa suunnitelmassa toiseen kerrokseen pääosin länsisivulle neljä opetusluokkaa sekä itäsivulle tilat lääkärille, hammaslääkärille, taloudenhoitajalle ja kansakoulun tarkastajalle sekä kanslialle, arkistolle. Käytävän länsipuolelle, vastapäätä pääporrasta tuli kulmaan sijoitettu opettajien huoneet, jotka eristettiin keskikäytävästä eteistiloilla. Opettajien tilojen yhteyteen sijoitettiin myös opetusvälineiden tila, wc ja tupakkahuone. Kerrokseen kohdistuneet muutokset kilpailutyöhön nähden olivat verraten suuria, luokkatiloja tuli lisää, kun henkilökunnan porras siirrettiin aulan jatkeeksi, myös itäsivulla sijaitsevat hallinnon ja terveydenhoidon tiloja muokattiin. Tärkeä muutos oli kilpailutyöstä lopullisiin suunnitelmiin oli opettajanhuoneen siirtäminen itäsivulta lounaskulmaan, jolloin sieltä oli valvonnan kannalta hyvät näkymät koulun kentälle ja sisäänkäyntipihaan, joskin jälkimmäisen suuntaan piirrettyä puolipyöreää erkkeriä tai parveketta ei kuitenkaan toteutettu. Opettajanhuoneen siirron syynä oli todennäköisesti käytännöllinen tarve pystyä valvomaan ulkotiloja. Järjestely selkeytti tilojen käyttöä opettajien saadessa oman, keskeisen aseman pääportaan ja käytävän varrella. Keskikäytävältä oli valaistuksen vuoksi kilpailutyössä sivukäytävä länsipuolen julkisivuun, joka myös poistui lopullisista piirustuksista. Kerroksen Itäsivun tilat muokattiin uudelleen 1990-luvulla, jolloin opettajahuone palasi osaksi itärivistöä ja luokat keskitettiin länsisivulle kuten Välikangas oli kilpailutyössä esittänyt. Piirustukset: Ylhäällä v. 1937 pohjapiirros, M. Välikangas, Arkkitehtuurimuseo. Nykyinen pohja, muutospiirustus 1993: Hämeenlinnan tilapalveluiden arkisto.

Kuva: Opettajien huonetiloja. Koulutoiminta päättyi nopeasti, pääosa tavaraoista jätettiin paikoilleen.

Kolmas kerros

Kolmanteen kerrokseen tuli 1937 kuusi luokkahuonetta sekä suurempi laulu- ja piirustussaliksi tarkoitettu luokkahuone. Tilajärjestelyt eivät muuttuneet kilpailutyöstä lukuun ottamatta henkilökunnan portaan siirtoa ja käytävän länsipuolen sivukäytävän poistoa. Vuoden 1993 muutostöissä luokkatilat säilyvät ennallaan, laulusali muuttui tekstiilityön tilaksi.

Kuvassa itäpuolen luokkahuone ja huonekohtainen ilmanvaihtokone. Luokkahuoneissa muutoksia ovat valaisimet ja kattojen levyttäminen sekä lattiapinnoitteet.

Piirustukset: Pohjapiirros 1937 ja muutospiirustus 1993, Arkkitehtimuseo ja Tilapalveluiden arkisto.

4.4 Portaikot ja käytävät

Rakennuksessa on kolme rakennusosien korkuista portaikkoa, koulurakennuksen eteläpäädyissä on korkeiden päädyn maisemaikkunoiden yhteydessä pääporras, pohjoispäässä ikkunaseinän yhteydessä henkilökunnan porras, juhlasalisiivessä pukuhuoneiden ja liikuntasalin välinen porras näkyy julkisivussa puolipyöreänä erkkerinä. Portaikot ja niihin liittyvät ikkunaseinät ja erkkerit ovat keskeinen osa rakennuksen ominaispiirteitä ja arkkitehtuuria.

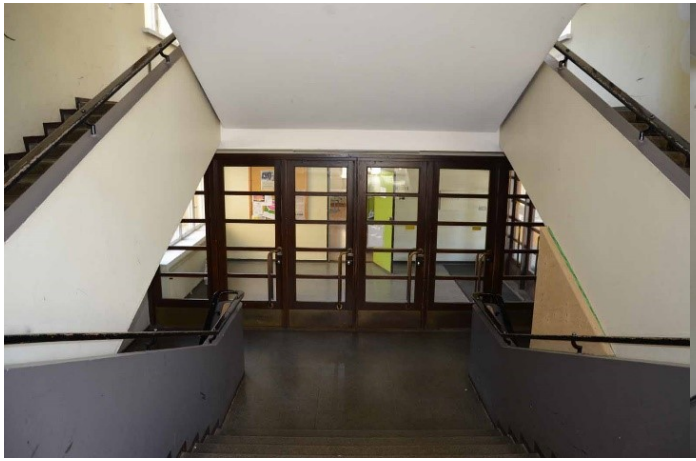
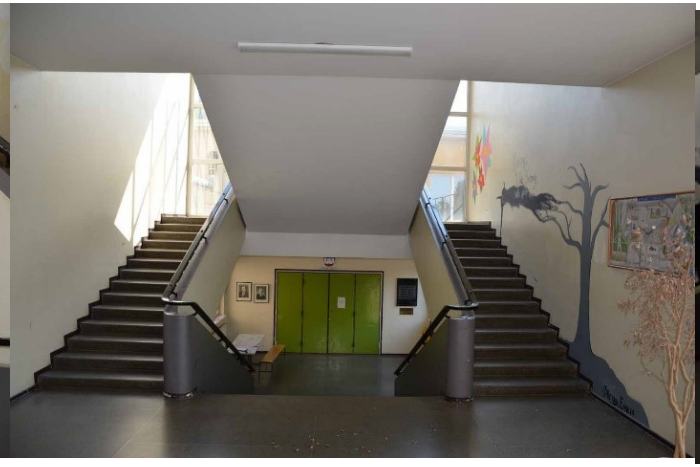
Pääporras sijoittuu koulurakennuksen pohjoispäähän, sen aula ja ulko-ovet ovat koulun ja juhlasalisiipeä yhdistävässä nivelosassa. Siitä on tehty edustava käyttämällä laadukkaita materiaaleja, mm. tammea ja mosaiikkibetonia. Portaikko saa valonsa päädyn korkeasta ikkunaseinästä sekä nivelosan parvekkeen ikkunaseinän kautta. Valoisassa, leveässä porrastilassa kaide on betonia, kaidepuu on mustaksi maalattua puuta, liittyen aitaan taivutetulla metallikannakkeella. Tasanteet ja portaat ovat mustaa mosaiikkibetonia. Pinnat selkeitä, ei profiileita, lattialistat portaissa maalatut.

Henkilökunnan porras sijoittuu eteläpäähän, se on erotettu keskikäytävästä lasiseinällä.

Juhlasali toimi myös voimistelusalina. Sen peseytymistilat sijoittuvat alakertaan, josta käynti saliin on kapeiden kierreportaiden kautta. Portaat ovat ruskeaksi maalattua betonia, seinät valkoiset, lattialista harmaata maalia. Kaide on taivutettu putkikaide, aitaosa kanttiputkea.

Arvot ja suositukset: Hyvin säilyneet porrastilat edustavat ajalle tyypillistä hyvää ja huolellista suunnittelua sekä betonivalua ja rautatöitä. Portaikot muodostavat käytävien ja kiinteän sisustuksen ohella sisätilojen keskeiset arvot.

Pääporras, keskikäytävän eteläpää

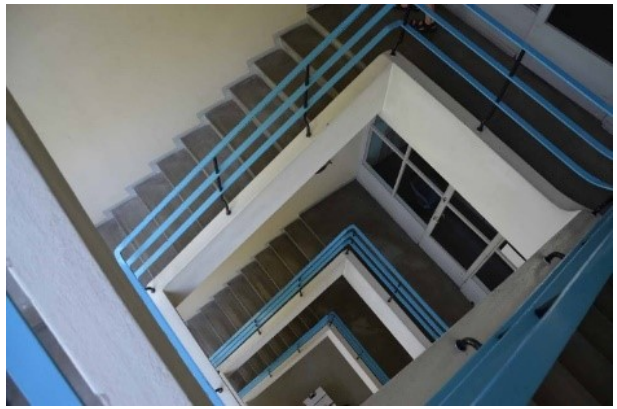

Yläkuvat: pääporras ja pääoven nivelosaan sijoittuvan aulan sisäovet toisesta kerroksesta kuvattuna, keskellä kolmas kerros, josta on käynti juhlasaliin. Pääporras saa valoa itäsivun suurten, seinänkokoisten ikkunoiden ohella keskikäytävän päätyikkunoista. Alakuvat: Neljäs kerros, jossa pääportaaseen tulee valoa nivelosan terassin suuresta maisemaikkunasta. Oikealla kaiteen yksityiskohtia.

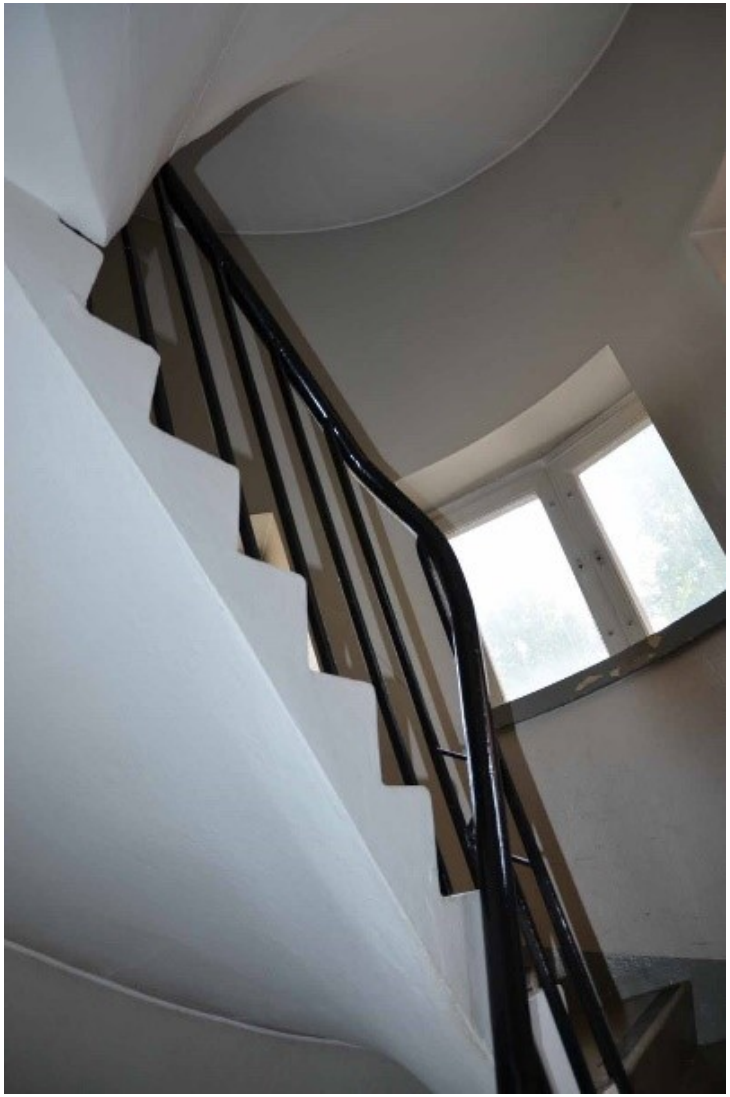
Henkilökunnan porras, keskikäytävän pohjoispää

Henkilökunnan portaan sisätilat ovat hyvin säilyneet. Keskikäytävän pohjoispäähän lasiseinällä omaksi tilaksi erotettu porrastila on selkeästi pääporrasta vaatimattomampi. Kapeat portaat ovat maalattua betonia, kaiteet taivutettua metallia. Seinissä ovat roskakuilun luukut, vanhat katkaisimet, sammutusletkun kaapit, katossa kartiomalliset valaisimet.

Juhlasalisiiven liikuntatilojen porras

Juhlasalisiiven itäseinään liittyy puolipyöreä erkkeri, jossa on siiven kerroksia ja tiloja yhdistävät kapeat kierreportaat. Portaat yhdistävät ensimmäisen kerroksen pukuhuone- ja pesutilat sekä yläkerran juhla- ja voimistelusalin. Porrassyöksyt ovat betonirakenteiset, askelmat ruskeaksi maalatut. Kaide on mustaksi maalattua metalliputkea, säleet neliöputkea.

4.5 Ovet ja ikkunat

Rakennuksen ulko- ja sisäovet ovat pääosin alkuperäisiä. Ulko-ovet ovat pääsääntöisesti puu- ja lasiovia. Eteläpäädyn, suuren katoksen suojaaman pääovet ja sen pienen aulan ovirivistö, neljä ovea, ovat tammea, lasilla ja pitkällä messinkivetimellä varustetut. Sisätiloissa on käytetty maalattuja puu laakaovia, puukehyksellä. Muut ulko-ovet ovat maalattuja puuovia, lasi-ikkunat.

Rakennuksen ulko- ja sisäikkunat ovat pääosin alkuperäisiä, kitti-ikkunoita. Rakennuksen pitkien julkisivujen Ikkunat ovat pystysuuntaisella tuuletusikkunalla varustettuja ikkunoita. Ikkunoiden koko vaihtelee sivuittain, länsipuolella suuria vaakaikkunoita, Itäpuolella on käytetty kapeampia pystyikkunoita, juhlasalisiiven päädyssä on neliömäiset Ikkunat. Rakennuksen etelä- ja pohjoispäädyissä on korkea, maasta räystääseen ulottuva nauhamainen ikkunaseinä. Eteläpään ikkunaseinä on uusittu alumiini-ikkunoilla, vanha jako on säilytetty mutta ikkunoista on tullut teollisempia puuikkunoiden rakenteiden ja profiloinnin kadotessa. Ikkunaseinän välipohjien kohdalla olevat kupariosat on korvattu valkoisella levyllä. Rakennusten nivelosassa on neljän ikkunan nauhaikkuna. Juhlasalin varaston ikkunana on suuri, pyöreä ikkuna. Ikkunoissa on kapea, profiloitu lista karmin ja rappauksen välissä.

Koulun ikkunatyypit: juhlasalin pyöreä ikkuna, juhlasalisiiven päädyn neliömäiset ikkunat, koulun itäsivun pystyikkunat ja länsisivun vaakaikkuna

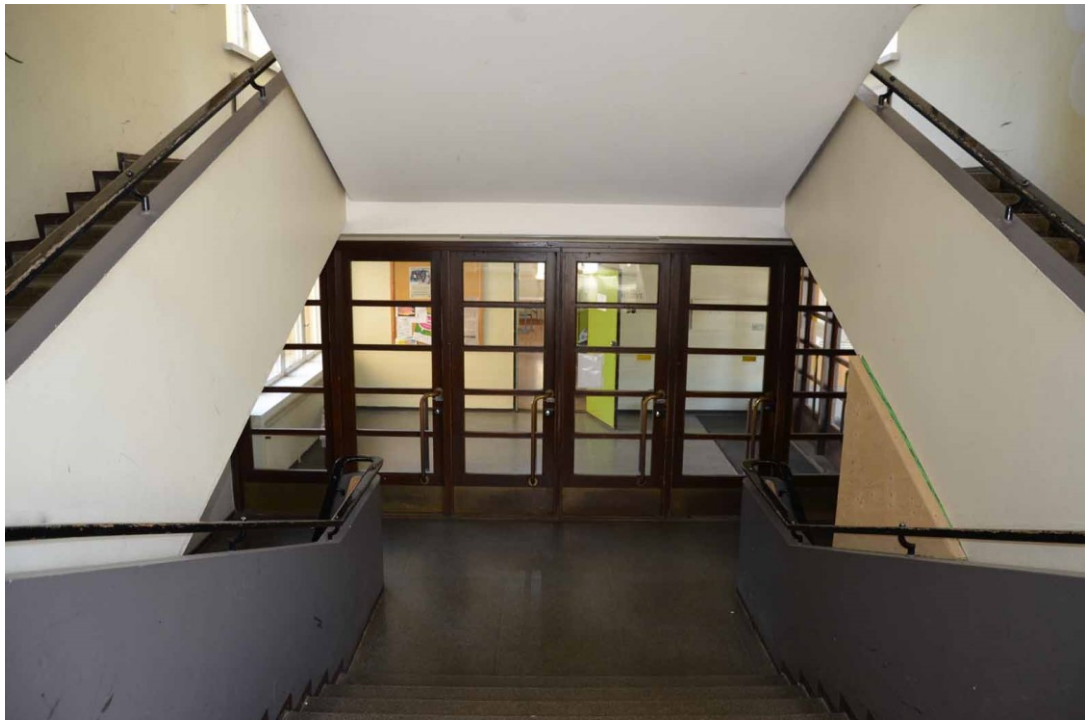

Koulun päätyjulkisivuja hallitsee korkeat ikkunarivit, vasemmalla on pohjoispään ikkuna, joka liittyy henkilökunnan portaaseen, ovi, ikkunat ja kuparipellitys ovat alkuperäisiä. Eteläpään pystyikkuna on uusittu, kerroslevytykset olivat aikaisemmin tummat, todennäköisesti samaa kuparilevyä kuin pohjoispäässä säilynyt.

Kuvat: Ikkunoiden karmiin liittyy kapea, profiloitu peitelista. Ikkunoiden vauriot keskittyvät alapuuhun, josta lateksipohjainen maali on repeillyt pois. Ikkunoiden kiinnittämisessä puitteisiin on käytetty kahta tapaa, sivut ovat puulistalla, alapuussa on käytetty ilmeisesti kittiä sen tiiviimmän rakenteen vuoksi. Ikkunoiden kunnostamista tulisi harkita.

Pääovet, ulko-ovet ja aulan sisäovet ovat tammea. Koulun talouspihalla on nivelosassa käytetty samaa mallia, tammi on vaihtunut maalattuun puuhun. Ulkotilan wc- tilojen ovet ovat uusittu pinnoiltaan.

Ovia: WC:n ovi, ovidetaljit, oikealla henkilökunnan portaan pohjakerrosta, oikealla talonmiehen asunnon ovi, vasemmalla käytävään ja teknisen työn tiloihin johtavat ovat suurine yläikkunoineen.

Sisäovet, luokkien, wc-tilojen, kiinteiden komeroiden, asuntojen ja kellareiden ovet ovat alkuperäisiä laakaovia. Umpiovien lisäksi käytävien ja porrastiloja erottavissa lasiseinissä olevat ovet noudattavat seinän jakoa. Luokka- ja komerotilojen ovet ovat ajalle ja funktionalismille tyypillisiä laakaovia, jossa puukehyksen keskusta on vaneria. Ovien karmilista on kapea, jossa uramainen profiili. Painikkeet ovat pukinsarvi -mallia. Kellarissa on käytetty vanhempaa mallia edustavia kiilakehyksellisiä, vaakajakoisia puuovia.

4.6 Kiinteä ja irtain sisustus: valaisimet, lattiat, kaapit, vaatenaulakot

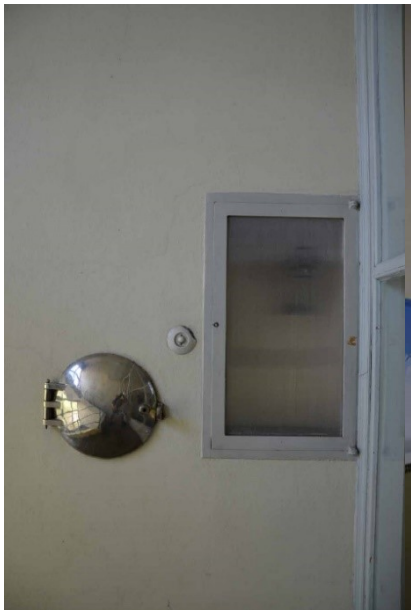
Sisätiloissa on säilynyt ovien ja portaikkojen lisäksi runsaasti alkuperäisiä, kiinteän sisustuksen osia mm. valaisimia, lasiseiniä, lattiamateriaaleja, vaatenaulakkoja, jotka funktionalismin käytännöllistä, niukkaa linjaa. Valaisimet ovat uudistuneet, alkuperäisiä metallijalustalla olevia opaalilasisia pallovalaisimia lähinnä henkilökunnan ja juhlasalin porrastiloissa. Luokkahuoneissa ja käytävillä on nykyaikaiset putkivalaisimet. Käytävillä ja pääportaassa on lattioissa käytetty tummaa mosaiikkibetonia, valuun liittyvät metallilistat jakavat lattian n. 80x80cm. ruutuihin. Henkilökunnan sekä juhlasalisiiven pukuhuoneen portaat ovat betonia. Luokkahuoneiden alkuperäinen lattiamateriaali ei selvinnyt, nykyisin tiloissa on muovi- ja vinyylilattiat. Luokkahuoneissa on seinään upotettuja, pariovellisia kaappeja, ovimalli on sama kuin luokkahuoneiden ovissa.

Irtaimesta sisustuksesta on säilynyt vain yksittäisiä, ajalle tyypillisiä kaappeja. Irtaimisto on pääosin nuoremmalta ajalta. Merkittävän osan irtaimistoa muodostaa lukuisat taulut, joita on käytävillä ja huonetiloissa. Juhlasalin aulassa, pääportaan yhteydessä on kuvanveistäjä Aukusti Veuron (1886-1954) tekemä kullattu reliefi sekä muistolaatta ” Isänmaan puolesta 1939-1944 henkensä uhranneille” sekä Sotainvalidien Veljesliiton lahjoittama messinkilaatta ”Tässä rakennuksessa toimi sotasairaala sotiemme 1939-1945 aikana”. Aukusti Veuron päätyö Hämeenlinnassa on taidemuseon edessä oleva Vasikanjuottaja vuodelta 1954.

Kiinteän sisustuksen alkuperäisiä osia

Kuvat, alkuperäistä kiinteää sisustusta: Henkilökunnan portaan roskakuilun luukku, valokatkaisin ja himmeällä lasilla ja metallikehyksellä varustettu sammutusletkun kaappi, keskellä käytävää ja henkilökunnan porrasta erottava lasiseinä, oikealla kaikkiin luokkahuoneisiin kuuluva kiinteä kaappi. Alhaalla pääportaan mosaiikkibetonia ja käytävien syvennyksiin sijoitetut vaatenaulakot. Kaikissa rakenteissa näkyy funktionalismin tarve pelkistää, karsia kaikki turha koristelu tai profiilit pois. Geometriset perusmuodot toistuvat detaljeista aina kokonaishahmoon. Dekoratiivisia elementtejä olivat kapeiden ikkuna- ja ovilistojen vähäinen profilointi.

4.7 Voimistelu- ja juhlasali

Korkeamman koulusiiven eteläpuolella, nivelosalla kouluun liitetty voimistelu- ja juhlasalisiipi muodostaa koulun matalamman rakennusosan, joka liittyy Gaddin taloon sen harjaa myöten. Siipi rajaa koulun sisääntulo- ja oleskelupihaa. Rakennuksessa kolme kerrosta. Kellarissa on museon tiloja, ensimmäisessä kerroksessa ovat suihku- ja pukuhuoneet sekä sisääntulopihaan liittyvät wc-tilat. Rakennuksen yläosassa on kahden kerroksen korkuinen voimistelu- ja juhlasali, johon on käynti koulun toisesta kerroksesta. Yhteys alakerran pukuhuoneista voimistelusaliin on sijoitettu puolipyöreään erkkeriin rakennuksen itäsivulle.

Kuvat: Juhlasalia, vasemmalla näkymä eteläpään näyttämölle, oikealla pohjoispää, johon liittyy yläosassa syvennyksessä oleva parvi ja alhaalla pyöreällä ikkunalla varustettu varastotila. Radiaattorit Tilassa näkyvät funktionalismin selkeät, geometriset muodot. Sahamainen, puurakenteinen alaslaskettu sisäkatto on myöhempi, todennäköisesti tilan akustiikkaan liittyvä lisäys. Oikealla ilmastointikanavan ritilä ja näyttämön kehys ja matala jalkalista johon liittyy pieni profiili.

Juhlasalisiiven alakertaan sijoittuvat pukuhuoneet, suihkutila ja ulkoilupihan wc-tilat. Pukuhuoneiden eteistilassa ovat säilyneet alkuperäiset ovet ja paljaat rappauspinnat. Seinähyllyt ovat todennäköisesti alkuperäiset. Pesutilojen väritys, kaakelit ja limitys viittaavat myös vuosikymmenten takaiseen aikaan.

4.8 Talotekniikka

Rakennus oli varustukseltaan hyvin aikaansa seuraava, moderni. Vain hissiä rakennukseen ei tehty, todennäköisesti juuri säästösyistä. Rakennuksessa on painovoimainen ilmanvaihto, seinissä on nähtävissä siihen liittyviä metalliritilöitä, korvausilma otettiin ikkunakohtaisten tuuletusikkunoiden ohella muutamien ikkunoiden alle sijoitetuilla tuuletusrakojen kautta. Rakennuksessa oli keskuslämmitys, sen pattereina olivat huoneissa suuret, syvennyksissä seisovat radiaattorit. Vanha pannuhuone sijoittuu kellarin alapuolelle, nykyinen kaukolämmön huonetila on entisessä polttoainevarastossa. Vanhassa pannuhuoneessa ovat säilyneet koulun alkuperäiset lämmityskattilat, päämalli H7, jotka on valmistanut Högforsin Tehdas Oy Karkkilassa vuonna 1937. Lämmitysuuneja on kolme suurempaa sekä yksi pienempi. Roskien poistoa varten henkilökunnan portaikon yhteydessä on roskakuilu. Rakennukseen tuli myös sisäwc:t ja seiniin upotetut sammutusletkukaapit. Ajankuvaa ja uudenaikaisen sodan uhkaa vastaan valmistautumista ovat myös kellarin kaasusuojaksi tarkoitetut huoneet sekä niiden sairasosasto.

Koulussa havaittiin 2010-luvulla sisäilmaongelma, jota korjattiin asentamalla luokkatiloihin huonekohtaisia ilmanvaihtokoneita, niiden purkuilman poistoputket näkyvät osassa umpeen pinnoitetuissa tuuletusikkunoissa suurina venttiileinä.

Talotekniikan osia

Kuvat: Ylhäällä vasemmalla radiaattori ja painovoimaisen ilmanvaihdon kanavan metalliritilä. Ilmanvaihtoon liittyi myös kaikkiin ikkunoihin liitetty ajan uutuus, kapea tuuletusikkuna. Osassa ikkunoista oli lisäksi alla matala korvausilman ottoaukko. Keskuskoulun alkuperäiset lämmityskattilat ovat pohjoispään kellarissa, pannuhuone sijoittuu muuta kellaria syvemmälle. Seinän toisella puolella oli suuri puuvarasto, joka täytettiin itäpuolen huoltopihan puolelta. Kuvassa näkyy oikealla koulun lämmityspiipun päässä ollut, Välikankaan suunnittelema viiritanko.

5 Gaddin talo 1877,1881, ominaispiirteet ja muutokset

Gaddin talo Linnankadun ja Lukiokadun risteyksessä, neljä ja kolmekerroksinen Keskuskansakoulu ei näy risteyksessä. Kartassa Gaddin talo rasterilla.

Lääninarkkitehti A. Caween 1877, 1881. ei alkup. piirustuksia. Muutospiirustukset 1937, 1949,1967,2002.

Koulun juhlasalisiipeen liittyvä, rakennuttajan mukaan Gaddin talona tunnettu rakennus on rakennettu vuosina 1877 ja 1881. Alkuperäisiä piirustuksia ei löytynyt, vanhimmat ovat vuodelta 1937. Vanhin, yksikerroksinen puuosa on Linnankadun ja Lukiokadun kulmassa. Katujulkisivun nykyisin purettu länsipää sekä Linnankadun alarinteeseen sijoittuva tiiliosa, jotka rakennettiin 1881 taloon ja kortteliin sijoittuneen tarkka-ampujapataljoonan majoitus-, keittiö- ja ruokailutilaksi. Kasarmikäyttö kesti noin kolme vuotta, sen jälkeen julkinen käyttö jatkui, rakennuksessa oli mm. erilaisia koulutiloja sekä kirjasto. Pitkäaikainen tilankäyttäjä oli Hämeen historiallinen museo

vuosina 1915-2000. Sen jälkeen rakennus saneerattiin ja oli pääosin koulukäytössä. Nyt rakennus, kuten koulu on tyhjennetty sisäilmaongelmien takia. Tiiliosan ensimmäisessä kerroksessa on vielä museon tiloja. Talon historiaa on käsitelty kappaleessa 3.2.

Korttelin kulmaan sijoittuvassa rakennuksessa on kaksi osaa, Lukiokadun puolella on yksikerroksinen, hirsirunkoinen rakennusosa, Linnankadun puolella, rinteen alaosassa rakennukseen liittyy kaksikerroksinen, samankorkuinen ja -levyinen tiiliosa.

Kuvat: Gaddin talo Lukiokadun ja Linnankadun varrella.

Puurakennuksessa on epäsäännöllisestä lohkokivestä tehty, saumattu kivijalka. Hirsirunko on vuorattu kertaustyyliin, lähinnä uusrenessanssia edustavalla vuorauksella. Vaakapanelointia kehystävät leveät jalka- ja nurkkalistat. Räystäänalunen on paneloitu riippuvalla peiterimoitetulla pystypaneloinnilla, joka päättyy alhaalla sahakuvioon. Räystäässä on ikkunoiden kohdalla konsolit pareittain, konsolit tukeutuvat vaakalistaan. Konsoleiden välissä on levy, todennäköisesti niissä on joka toisessa ollut pieni ikkuna, ns. haukkaikkuna. Ikkunat ovat suuret, T-jakoiset, alhaalla 6-ruutuiset, yläikkuna on kolmijakoinen. ikkunan koristeellisilla vuorilaudoilla on korostettu ikkunat yläosa. Aumakatto on katettu pellillä, jalkarännit. Nykyinen julkisivuväritys on 1980-luvun jälkipuoliskolta, listat ovat tummanruskeat, paneloinnin vaalearuskea, joka väriyhdistelmänä edustaa rakennusaikaa. Rakennuksen väri on vaihdellut 1900-luvun alun vaaleasävyisestä 1900-luvun jälkipuoliskon tummasävyiseen. Ulko-ovi on vanha, kolmipeilinen, ikkunoilla varustettu pariovi, jota suojaa pieni, koristeellinen katos. Rakennuksen sisäpihalla, jota rajaavat koulun juhlasalisiipi ja talon tiilisiipi, liittyy puuosaan parveke, joka ei ole alkuperäinen, se näkyy vasta vuoden 1967 muutospiirustuksissa. Tiiliosa noudattaa puuosan aukotusta ja räystäslinjaa. Ikkunat ovat segmenttikaariset, niiden ja seinäpinnan yläosaa, räystästä on korostettu

muurauskoristelulla, kuten puuosassa. Julkisivut ovat säilyneet lukuun ottamatta piippuja, jotka ovat purettu. Tiiliosan pohjoispäädystä on muurattu umpeen yksi ikkuna, uusittu ovet. Puuosan länsipäätyyn on lisätty ikkuna 1949.

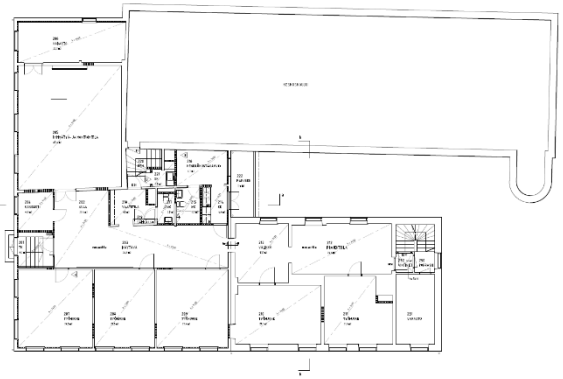

Gaddin sisätilat

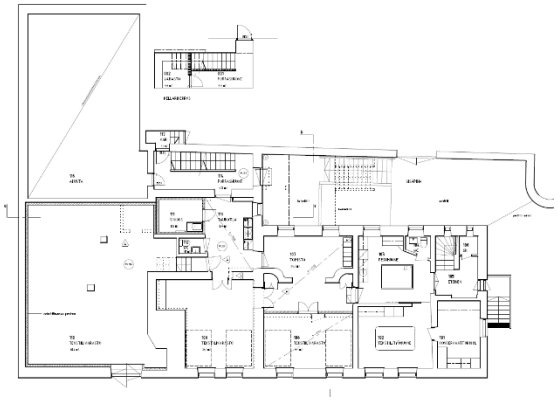
Sisätiloja on saneerattu useasti, muutospiirustuksia oli vuosilta 1937, 1949, 1967 ja 2002. Alkuperäisiä piirustuksia ei löytynyt. Rakennus vaurioitui 31.12.2000 tulipalossa. Tuli, savu ja vesi vaurioittivat sisätilojen ohella julkisivuja. Rakennus korjattiin 2002-2003. Nykyiset sisätilat ovat siltä ajalta.

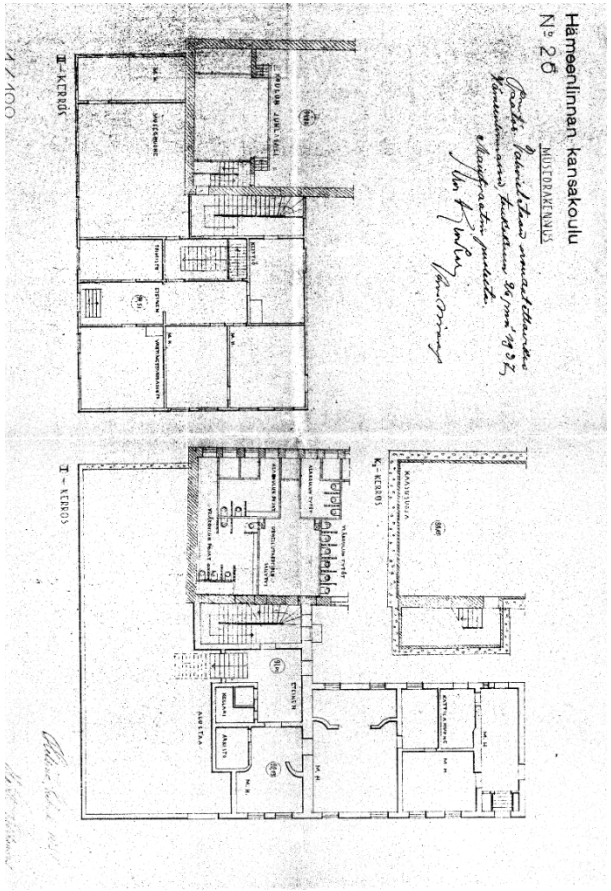

Kuva: Rakennuksen sisäänkäynnin aulatiloja, taustalla näkyy tiiliosan huoneita. Gaddin talon sisätilojen pinnat, seinät ja ovet ovat 2000-luvun alkua.

Gaddin talon pohjapiirros 2002 ja 1937

Gaddin talon pohjapiirustukset, vasemmalla nykytilaa edustavat vuoden 2002 muutospiirustukset, yllä toinen eli katutason kerros ja alhaalla kellari ja tiiliosan ensimmäinen kerros. Oikealla on vanhin löytynyt pohjapiirustus vuodelta 1937. Lähde: Kaupungin tilapalveluiden arkisto ja HKA.

Kuvat Gaddin talon julkisivun värivaihteluita, ylhäällä vasemmalla 1920/30-luvulla vaaleasävyisenä, oikealla vuonna 1985, jolloin panelointi oli tumma, listat valkoiset. Alla nykyasu vuoden 1993 Rauni Heinäsen ottamassa kuvassa. HMKA.

Keskuskansakoulu valmistui 1938 ja sen julkisivut olivat valkoiset ja ikkunoiden puitteet tummemmat. Gaddin talo sai samoihin aikoihin huomattavan vaalean ulkoasun.

6 Yhteenveto

Keskuskansakoulu 1938, Martti Välikangas, Gaddin talo 1877,1881, A. Caween

Kaupunkirakentamisen kerrostumat, rationalismin, funktionalismin edustaja 1800-luvun puisto- ja puukaupunkikorttelissa.

Keskuskansakoulun suunnitteli arkkitehti Martti Välikangas 1936-1937. Niukkailmeinen rakennus ajoittuu funktionalismin aikaan, mutta myös laman vuosikymmeniin. Koulu on lukuun ottamatta pientä näköalaterassia Aulangolla Välikankaan ainoa työ Hämeenlinnassa. Koulun katujulkisivun muodostavan Gaddin talon suunnitteli lääninarkkitehti A. Caween, joka vuoden 1887 asemakaavan ohella suunnitteli ja uudisti useita rakennuksia Hämeenlinnassa.

Koulutoiminta päättyi Keskuskoulun ja Gaddin rakennuksessa 2017. Puiston, koulun, Gaddin talon ja kunnallissaunan käsittävällä kortelilla on poikkeuksellisen vahva julkisen rakentamisen historia, joka liittyy kaupunkiakseliin ja Koilliskulman historiallisiin ominaispiirteisiin. Paikan puistohistoria alkaa 1790-luvulla, julkinen rakentaminen 1830-luvulla, koulukäytössä kortteli on ollut 1870-luvulta alkaen, yleisenä puistona, museona ja saunana 1910-luvulta alkaen. Ympäristön koulukäyttöä vahvistaa naapurikortteleiden Ala-alkeiskoulun rakennus 1840-luvulta, maanmittauskonttori 1910-luvulta, Lyseo 1880-luvulta, Ympäristön kertaustyyliset kaupunkipuutalot ovat pääosin 1830- ja 1870-luvulta. 1960-luvulla Palanderin taloon ja koulun pohjoispuolen kortteliin perustetaan kotimuseo ja talomuseo. 2000-luvulla historiallisia puukortteleita on täydennetty uudisrakennuksilla, jotka noudattavat vanhempien rakennusten mittakaavaa, materiaaleja, aukotusta, kattomuotoja ja värejä. Kortteli ympäristöineen on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

6.1 Ominaispiirteet ja arvot

Koulun ominaispiirteet, arvot: Koulun hyvin säilyneet funktionalismin piirteet, jotka lomittuvat Gaddin talon, korttelin ja ympäristön 1800-luvun puistoja, puutaloja ja julkisia rakennuksia sisältävään kaupunkimaisemaan. Gaddin talossa ovat säilyneet sen uusrenessanssia edustava julkisivut.

Koulun funktionalismin piirteet:

- harkittu ja selkeä tilanjako: sisä- ja ulkotiloissa, toimintojen selkeä erittely siipiin ja eri käyttöpihoihin, sisääntulo- ja ulkoilupiha, talouspiha ja koulun kenttä
- geometrisuus, rakenteissa, detaljeissa, perusmuodot: neliö, suorakaide, ympyrä, puoliympyrä toistuvat
- niukkailmeisyys: käytännöllisyys, ei koristelua, paljaat rappauspinnat, selkeä aukotus, niukka, kapea ja yksinkertainen listoitus tai listattomuus. Rännit upotettu, perinteitä edustavat pitkät räystäät ja loiva aumakatto
- materiaalit: perinteinen tiilirunko, rappaus, detaljit puu, mosaiikkibetoni, metalli, kupari, pesubetoni
- valo ja ilma: käytävien ja portaikkojen suuret ikkunaseinät ja pitkät ikkunarivit, tuuletusikkunat
- terveellisyys, hygienia, sileät, vaaleat ja helposti puhdistettavat sekä hygieenisiksi mielletyt pinnat
- modernismi: keskuslämmitys, tuuletusikkunat, sisäwc:t, roskakuilut, kaasusuojat, ulkoilupiha

Keskuskansakoulu (1938) on yksi harvoista, sotia edeltävän funktionalismin edustajia kaupungissa: Samaan aikaan valmistuivat kaupunkiin Ahveniston parantola (1932), Aulangon hotelli (1938), Hämeen vakuutus (1938), EHO:n liikerakennus (1942) Keskuskansakoulu on ainoa aikakauden funktionalismia edustava koulurakennus Hämeenlinnassa. Rakennusten perusteella funktionalismi tuli verrattain myöhään Hämeenlinnaan, aikakausi jäi myös lyhyeksi toisen maailmansodan syttyessä syksyllä 1939.

Käyttöhistoria: Koulun korttelin julkisen rakentamisen ja puistojen, ei asuinkäytön, historia on ainutlaatuinen kaupungissa, maaherran yksityisluonteisesta puistosta 1790-luvulla alkanut käyttö jatkui 1830-luvulla seurahuoneena ja puistona sekä vuosisadan vaihteessa yhä julkisempana tilana, johon sijoittui puisto, koulu, sauna, kirjasto ja museo. Korttelin 2017 päättynyt koulukäyttö alkoi jo 1870-luvulla.

Korttelissa onkin nähtävissä kaupunkikehityksen ja -historian vaiheita. Kortteli muodostui 1830- ja 1840-luvulla kun kaupunki kasvoi pohjoiseen. Entiseen maaherran puistoon sijoittuva kortteli oli myös erityistapaus kaupungin kortteleiden joukossa. Korttelin kulmien rakentaminen, Gaddin talo ja kunnallissauna ovat empiren ajan kaupunkikortteleiden tehokeinoja. Gaddin talon komean julkisivun takana oli yksityisempi ja vaatimaton talouspiha, johon sovitettiin Keskuskansakoulu 1930-luvulla. Gaddin talo noudattaa empiren kaupunkirakennetta, Keskuskoulun sijoittelu ja suhde katutilaan noudattaa funktionalismin periaatteita, jossa on huomioitu historiallinen ympäristö mm. koulun länsijulkisivu noudattaa Kustaa III kadun itäpuolen julkisivujen linjausta. Juhlasalisiiven räystäskorkeus noudattaa Gaddin talon korkeusasemaa. Puistot yleistyvät 1840-luvulla, nykyisen itsenäisyyden puiston paikalla oli kaupungin perustamisen alkuvaiheessa maaherran yksityinen puisto. Sitä seurasi seurahuoneen yksityisluonteinen puisto ja vuonna 1912 perustettu yleinen puisto. Puistoalueet ja julkiset rakennukset yleistyivät kaupunkiakselissa ja Koilliskulmalla 1840-luvulta alkaen. Kortteleihin on myös osoitettu julkista rakentamista kaikissa 1800-luvun puolen välin jälkeen laadituissa kaavoissa.

Ympäristön 1800-luvun puukaupunkia edustavan historiallisen ilmeen säilymistä ovat vahvistaneet julkisen rakentamisen ohella 1960-luvulla perustetut talomuseo ja kotimuseo sekä myöhempi täydennysrakentaminen.

6.2 Muutokset

Keskuskansakoulu, Martti Välikangas 1937

Muutospiirustukset: kellarin muutospiirustus Olavi Sahlberg 1971, sisätilojen muutospiirustukset kaupungin arkkitehtiosasto 1993

Keskuskoulun funktionalismia edustavat julkisivut, sisätilat ja ulkotilat ovat säilyneet pääosin alkuperäisessä asussa. Suurin muutos julkisivussa on itäpuolen varaston sisäänkäynnin metalliportaat sekä sileän julkisivurappauksen peittäminen uudella ruiskurappauksella ja värillä. Piipun viiritanko on varastossa ja etupihan lipputanko on uusittu. Eteläpään korkeat ikkunat ovat uusittu. Kattomateriaalina on nyt huopa (2015), alkuperäinen oli galvanoitu pelti. Huonekohtaisten Ilmanvaihtokoneiden putkivedot näkyvät osassa ikkunoiden tuuletusikkunoita, jotka on muutettu umpinaisiksi. Ikkunoiden puiteväri on ollut tumma, nyt ne ovat valkoiset. Eteläpään korkean ikkunan valkoisilla levyillä peitetyt osat, kerrosten välipohjat, ovat olleet alun perin tummat, todennäköisesti kuparipeltiä, kuten pohjoispäässä. Sisätilat ovat hyvin säilyneet, näkyviä muutoksia edustavat käytävien sisäkattojen akustiikkalevyt ja putkivalaisimet sekä luokkahuoneiden valaistus ja lattiamateriaalit. Sisätiloissa alkuperäistä ovat ovet, radiaattorit ja lasiseinät sekä käytävien ja portaiden mosaiikkibetoni. Kellaria muokattiin 1971, jolloin eteläpään tyhjä tila muutettiin väliseinillä varastotiloiksi sekä painonnostosaliksi pukuhuoneineen. Sisätiloja muokattiin 1993, suurimmat muutokset tehtiin toisen kerroksen henkilökunnan tiloihin ja pihan wc-tiloihin. Muutokset eivät olleet huonejaon ja tilojen kannalta kovin merkittäviä.

Huonetiloissa alkuperäisiä kiinteä sisustuksen osia edustavat edelleen käytössä olevat radiaattorit, joita on säilynyt huoneissa seinien syvennyksissä. Myös painovoimaisen ilmanvaihdon ritilät ovat säilyneet. Alkuperäiset, käytöstä poistetut lämmityskattilat ovat säilyneet pannuhuoneessa. Koulun kitatut puuikkunat ovat pääosin alkuperäiset tai vanhaa mallia vastaavat. Vain eteläpäädyn rakennuksen

korkuinen ikkunaseinän sekä itäpuolen nivelosan terassin suuret ikkunat ovat uusittu. Ulko- ja sisäovet ovat säilyneet, pääovina, ulko- ja aulanovina on rivi lasilla varustettuja tammiovia. Muiden sisäänkäyntien ovina on käytetty maalattuja, lasilla varustettuja puuovia. Luokkahuoneiden ja kiinteiden kaappien maalatut laakaovet ovat alkuperäiset. Kellaritiloissa on perinteisempiä peiliovia. Rakennuksessa käytettiin alkuperäisinä valaisimina ilmeisesti kouluihin, teollisuustiloihin ja julkisiin tiloihin suunniteltuja metallikantaisia ja opaalilasia yleisvalaisimia, jotka noudattivat funktionalismin selkeitä muotoja. Näitä pallo- ja lieriömallisia valaisimia on säilynyt lähinnä henkilökunnan ja juhlasalin portaikossa. Ulkovalaisimista on katoksessa säilynyt kolme alkuperäistä, sisäkattoon upotettua valaisinta. Muuten tilojen, luokkahuoneiden ja käytävien valaisimet ovat uudempia, nykyaikaisia putkivalaisimia 2000-luvulta.

Rakennus- ja muutoshistoria, Keskuskansakoulu 1938

1936	arkkitehtikilpailu, kilpailun voitti G. Taucher, Martti Välikangas sai toisen palkinnon
1937	koulun piirustukset, M. Välikangas rakennustyöt alkavat
1938	koulutyö alkaa syksyllä
1939	JR15 perustetaan Keskuskansakoululla
1939-1945	koulu sotasairaalana
1945	koulutyö alkaa syksyllä
1971	kellariin uusia tiloja, punttisali ja varastotilaa
1993	sisätilojen vähäisiä muutoksia, julkisivurappaus ja eteläpään suuret ikkunat uusitaan
2000-l ja 2015	vesikatto uusitaan, huonekohtaiset ilmanvaihtokoneet
2017	koulutyö päättyy rakennuksessa

Gaddin talo, arkkitehti Caween 1877,1881

Muutospiirustukset 1937, 1949, 1967,2002

Gaddin taloa lyhennettiin n. 2/3 kun sen talouspihaan rakennettiin Keskuskansakoulu 1937. Säilynyt puu- ja tiilirakenteinen kulmaosa on säilyttänyt julkisivun uusrenessanssia edustavan jäsentelyn. Nykyiset värit ovat 1990-luvulta. Merkittäviä muutoksia julkisivussa ovat piippujen poisto. Rakennus on ollut julkisessa käytössä 1880-luvulta alkaen. Rakennuksessa on toiminut kasarmi, johon tiiliosa liittyy sekä useita kouluja, seminaari ja kirjasto, pitkäaikaisin tilankäyttäjä oli Hämeenlinnan historiallinen museo 1910-2000. Viime vuosina rakennus on ollut keskuskoulun käytössä. Sisätiloja on muokattu useasti käyttötarpeen mukaan. Nykyiset sisätilat ovat vuodelta 2002. Sisätiloissa ei ole säilynyt alkuperäistä interiööriä.

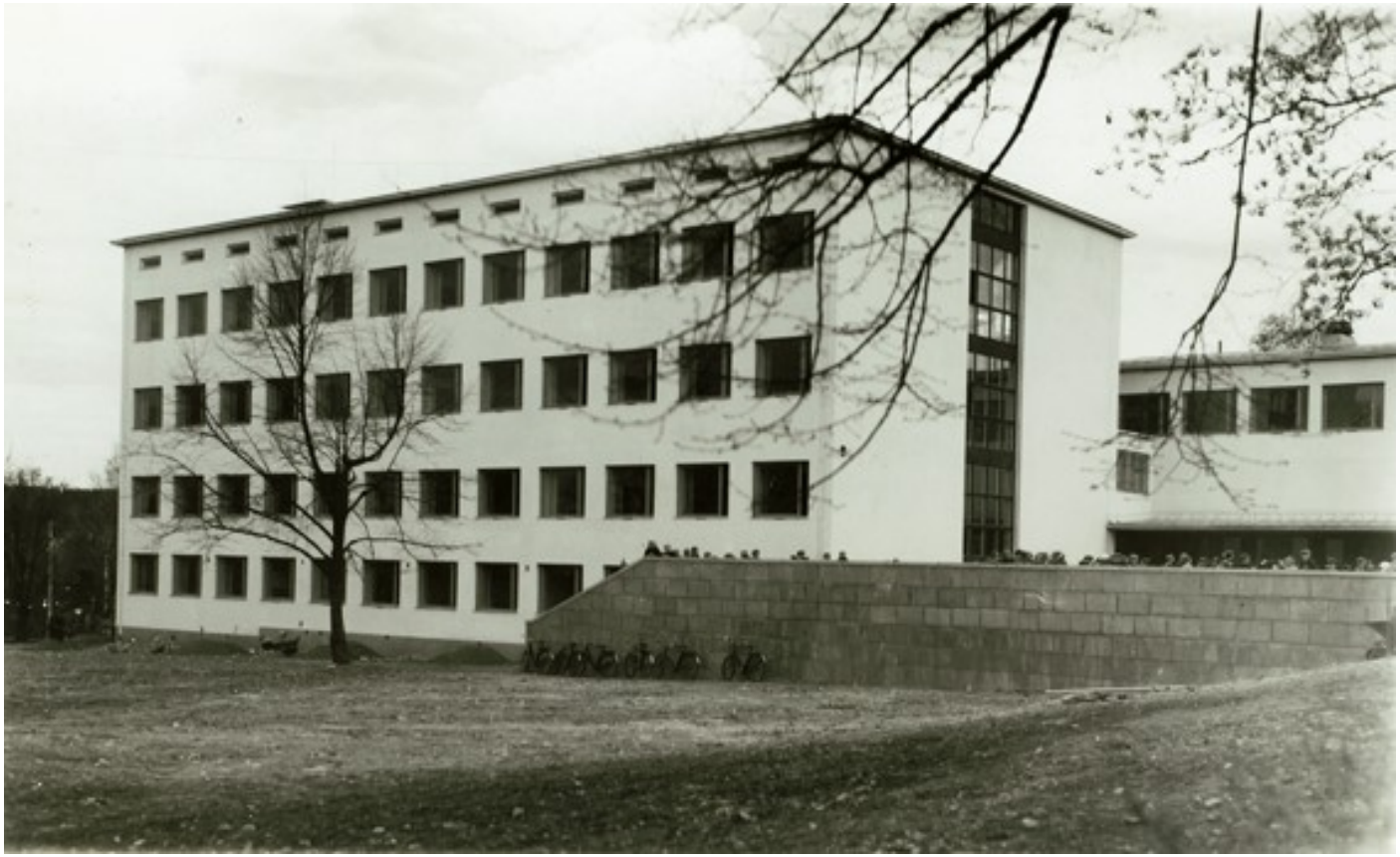
Korttelilla, rakennuksella, Keskuskansakoululla ja Gaddin talolla, on merkittäviä arkkitehtonisia, rakennushistoriallisia, kaupunkimaisemallisia ja -historiallisia arvoja.

6.3 Suositukset:

Koulun ja Gaddin talon sekä korttelin, historiallisen ympäristön ja akselin historialliset ominaispiirteet tulee huomioida tulevan käytön suunnittelussa. Uuden käyttötavan tulisi sopeutua nykyiseen rakennuskantaan, ollen mielellään julkista tai puolijulkista, mahdollisessa uudisrakentamisessa tulee ehdottomasti huomioida korttelin historia, rakennukset, mittakaava, rakennusten sijoittelu, näkymät, sisä- ja ulkotilat ja materiaalit sekä värit. Koulurakennusta on muokattu sisätilojen osalta lähinnä 1990-luvulla. Muutokset ovat lähinnä vähäisiä huonejaon ja aukotuksen muutoksia. Koulun ja ympäristön puukaupungin miljöö ja katukuvat edustavat aikaa ennen moottoriliikenteen kasvua, jalankulkuun liittyvää liikennettä ja mittakaavaa. Sen jatkuminen olisi tärkeää,

ympäristö ei kestä muuttumatta suuria liikennemääriä. Kohteen luonteen ja ympäristön vahvojen historiallisten piirteiden vuoksi arkkitehtikilpailu olisi suositeltava. Suunnittelun aluerajauksena tulisi olla koko kortteli.

Hyvin säilyneet koulun julkisivut tulisi säilyttää ja niihin tulisi palauttaa alkuperäinen pinta ja väri. Alkuperäiset ovet ja ikkunat tulee kunnostaa ja säilyttää sekä niiden väritys palauttaa. Alumiini- ja puuikkunoita ei suositella, oviin ja ikkunoihin liittyvät profiloitu kehyslista tulee säilyttää.

Kuva: Koulun pääjulkisivun muodostaa etelä- ja länsisivu, jossa funktionalismin piirteet, massoittelu, aukotus ja etupiha muodostavat näyttävän ja toimivan kokonaisuuden. Kuvassa rakennus alkuperäisessä asussa ja käytössä. Etualalla sijaitseva sisääntulo- ja ulkoilupiha on rajattu muureilla ja portailla, tilasta on käynti sisätiloihin ja juhlasalisiiven wc-tiloihin sekä kuvassa näkyvälle koulun kentälle. Pääovea ja wc-tiloja suojaava pitkä katos mahdollistaa ulkoilun sadesäälläkin.

Kuva: Koulurakennus lounaasta, Lukiokadun varrelta. Kuva otettu pian koulun valmistumisen jälkeen, ehkä sotien jälkeen. HKMA.

Ulkotiloista keskeinen, funktionalistiseen pääjulkisivuun ja sisääntuloon liittyvä tulo- ja ulkoilupiha tulisi säilyttää ja kunnostaa alkuperäiseen asuun. Sisätiloissa keskeisiä, funktionalismille tyypillisiä tiloja ja säilytettäviä tiloja ovat porrastilat ja suuriin päätyikkunoihin päättyvät keskikäytävät. Lisäksi sisätiloissa tulisi huomioida hyvin säilynyt kiinteä sisustus, ovet, lasiseinät, listat, lattiat, syvennykset, porrastilat. Piirustuksista ei selvinnyt alkuperäinen väritys. Jatkossa seinien, syvennysten ja ovien alkuperäinen väritys olisi hyvä selvittää. Tulevassa käytössä pitäisi huomioida tilojen alkuperäinen käyttö ja sovittaa toiminta niiden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Luokkatilojen väliset seinät eivät ole kantavia, niiden poistamista ja luokkatilojen uudelleen järjestelyä voidaan harkita.

Gaddin talon julkisivut ja liittyminen kouluun tulee säilyttää. Gaddin talossa sisätilat ovat uudistuneet, niillä ei ole nykyisellään erityisiä arvoja. Jatkossa rakennuksen sisätilat tulisi palauttaa paremmin julkisivua vastaavaksi.

Rakennuksen, korttelin, akselin historialliset piirteet tulisi huomioida suunnittelussa. Uuden käyttötavan tulisi sopeutua nykyiseen rakennuskantaan, ollen mielellään julkista tai puolijulkkista sekä paikallista. Mahdollisessa uudisrakentamisessa tulee huomioida korttelin nykytila, historia, mittakaava, rakennusten sijoittelu, materiaalit, ollen kuitenkin oman aikaansa, 2000-luvun kerrostumaa edustavia. Julkisivuista, ulkotiloista parhaiten kestää muutoksia itäpuolen talouspiha, jossa uudisrakentaminen voisi jatkaa nykyisen intiimin, tiiviin ja upeasti kerrostuneen pihatilan rakennuskerrostumia. Länsipuolen kenttäalue tulisi käyttää puistoalueen vahvistamiseen, siten että tilaan tulisi koulun funktionalistisia julkisivuja tukeva aukio. Mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sijoittua kadun varteen, jossa mittakaava tulisi olla lähempänä puukaupungin mittakaavaa kuin koulun.

6.4 Muutoskestävyys

1. Keskuskansakoulu, pääjulkisivut (punainen viiva) säilytettävä.

2. Gaddin talo, pääjulkisivut (punainen viiva) säilytettävä.

3. Koulun etu- ja ulkoilupiha (punainen rasteri) säilytettävä.

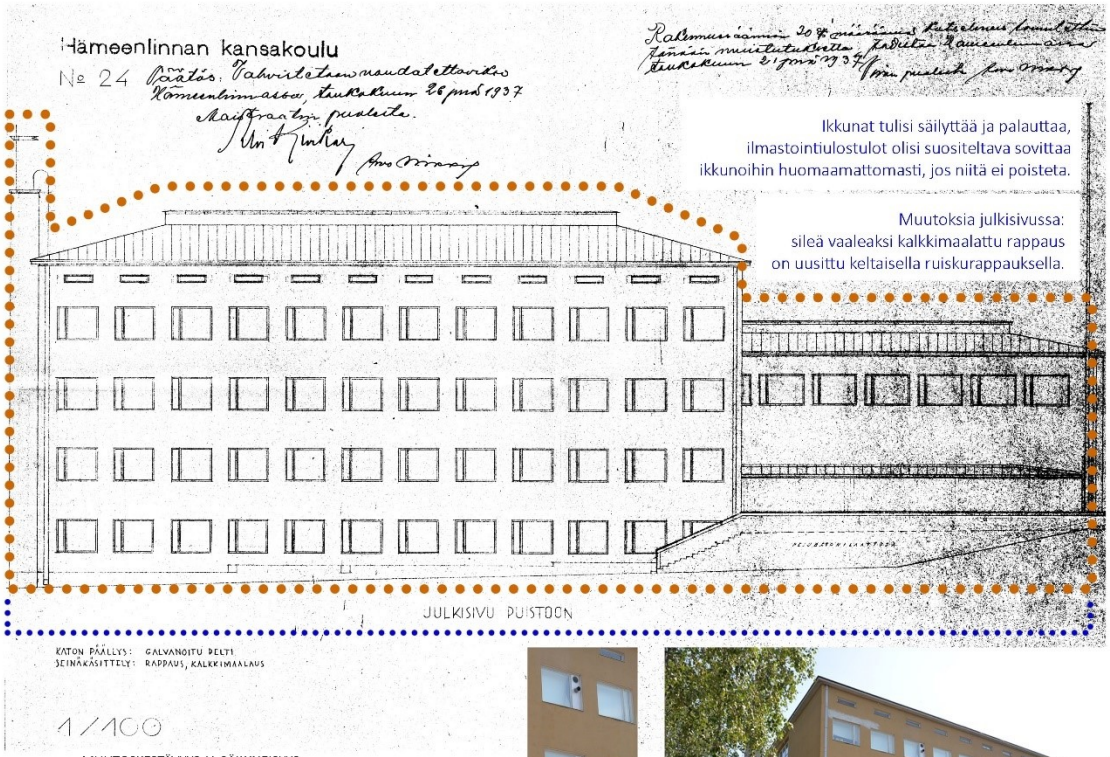
4. Koulun talouspiha, kestää rajoitetusti muutoksia, kerroksellisuuden jatkaminen, vanhojen julkisivujen huomiointi.

5. Koulun kenttä, kestää muutoksia, esim. koulua tukeva puisto ja aukio. Uudisrakentamisessa kortteliin ja puistoalueelle on huomioitava historiallinen mittakaava, koordinaatisto, kaupunkiakseli ja katunäkymät.

LIITE 1 Keskuskoulun muutoskestävyys

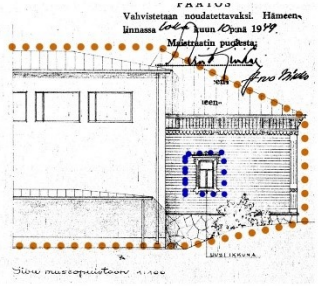
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Keskuskoulun puistonpuolen ja pohjoisen julkisivuissa on tehty vain vähän muutoksia.
Julkisivun ja ikkunapuitteiden väri ovat muuttuneet. On suositeltavaa palauttaa alkuperäiseen funkionalismin asuun: vaalea rappaus, tummat ikkunapuitteet.
LVI muutokset ikkunoiden yhteydessä heikentävät rakennuksen arvoa.
Rakennuksen massan muoto ja sommittelu kestää heikosti muutoksia.

Liittyminen vanhaan osaan, uusi ikkuna 1949

1940-l, kaupunki kuvissa II

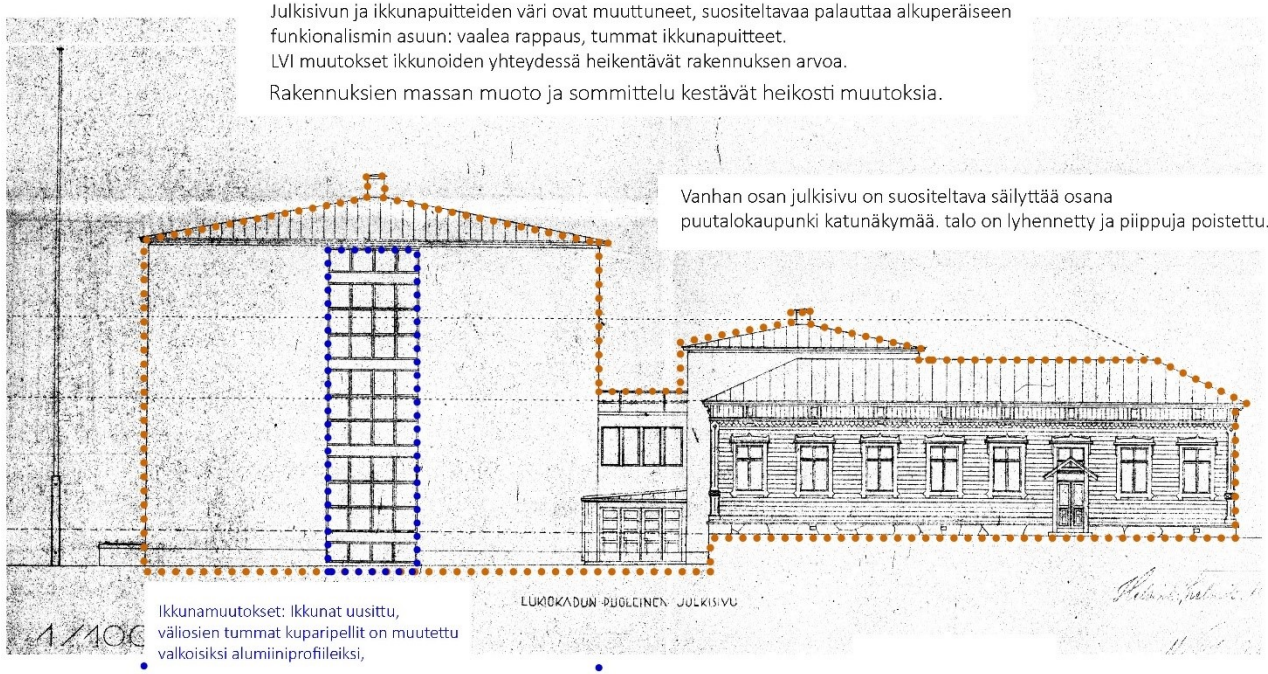

LIITE 2 Keskuskoulun muutoskestävyys

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Keskuskoulun Lukiokadun 1937- osan julkisivuissa on tehty vain vähän muutoksia.
Julkisivun ja ikkunapuitteiden väri ovat muuttuneet, suositeltavaa palauttaa alkuperäiseen funkionalismin asuun: vaalea rappaus, tummat ikkunapuitteet.
LVI muutokset ikkunoiden yhteydessä heikentävät rakennuksen arvoa.

Rakennuksien massan muoto ja sommittelu kestävät heikosti muutoksia.

Vanhan osan julkisivu on suositeltava säilyttää osana puutalokaupunki katunäkymää. talo on lyhennetty ja piippuja poistettu.

Ikkunamuutokset: Ikkunat uusittu, väliosien tummat kuparipellit on muutettu valkoisiksi alumiiniprofiileiksi,

Muutoksia julkisivussa:
sileä vaaleaksi kalkkimaalattu rappaus
on uusittu keltaisella ruiskurappauksella

MUUTOSKESTÄVYYS JA SÄILYNEISYYS

RAJATTU ALUE SUOSITELTAVA SÄILYTTÄÄ JA PALAUTTAA ALKUPERÄISEEN ASUUN, KESTÄÄ HUONOSTI MUUTOKSIA

ALUEELLA TEHTY MUUTOKSIA

KEHITETTÄVÄ ALUE KESTÄÄ MUUTOKSIA,
SUOSITELTAVAA KÄYTTÄÄ ALKUPERÄISIÄ MATERIAALEJA

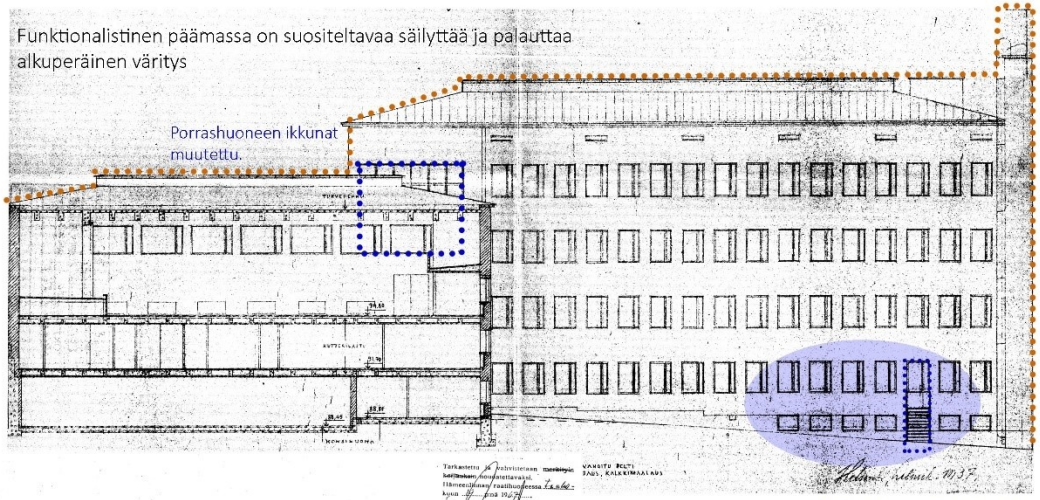
LIITE 3 Keskuskoulun muutoskestävyys sisäpiha

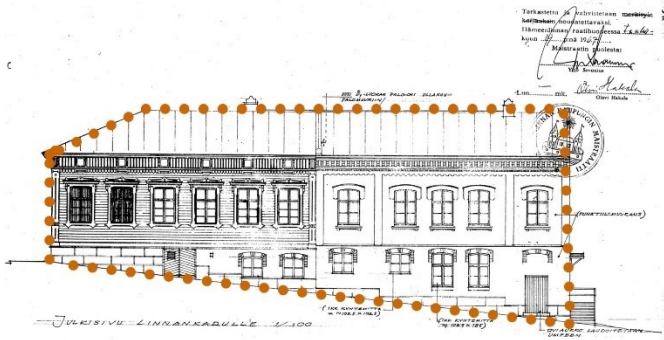
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Monikerrokselllinen sisäpiha ja pohjoissivut kestävät uusia kerroksia. Kerroksellisuus on suositeltavaa säilyttää.

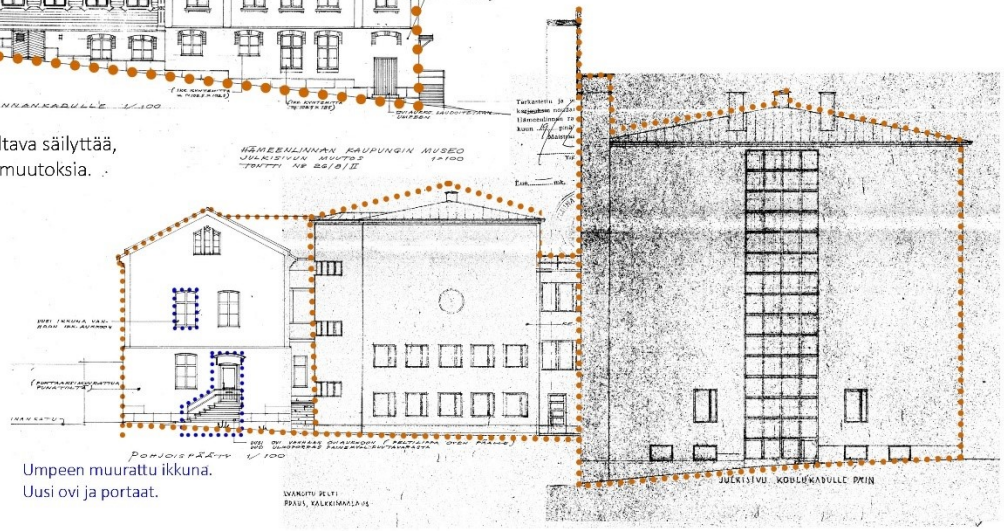

2020-luvun kerrostuma,
kestää rajoitetusti muutoksia.
Muutokset on suositeltavaa sovittaa rakennuksen ominaispiirteet, mitakaava ja alkuperäiset materiaalit huomioiden.

Gaddin talon julkisivut on suositeltava säilyttää, katusivuilla vähäisiä ovi- ja ikkunamuutoksia.

MUUTOSKESTÄVYYS JA SÄILYNEISYYS

RAJATTU ALUE SUOSITELTAVA SÄILYTTÄÄ JA PALAUTTAA ALKUPERÄISEEN ASUUN, KESTÄÄ HUONOSTI MUUTOKSIA

ALUEELLA TEHTY MUUTOKSIA

KEHITETTÄVÄ ALUE KESTÄÄ MUUTOKSIA, SUOSITELTAVAA KÄYTTÄÄ ALKUPERÄISIÄ MATERIAALEJA

Tiivistelmä: Keskuskansakoulu 1938

Hyvin säilynyt, edustava ja tyypillinen, yksi harvoista funktionalismin edustajista Hämeenlinnassa.

Modernismin, funktionalismin kerrostuma historiallisissa puukaupunkikortteleissa ja kaupunkiakselissa.

Rakennuksen toiminnallisuus, funkkisilme, ”valoa ja ilmaa ”-luonne säilytettävä ja palautettava.
Rakennusosat kunnostetaan, ei uusita.

Monumentaalinen, dominanttirakennus, ei kestä merkittäviä muutoksia, merkittävä osa historiallista ympäristöä ja korttelia ja kaupunginosaa:

- Rakennuksen ja etupihan massoittelu, materiaalit, mittakaava, toiminnallisuus ja tila säilytettävä
- Talouspiha kestää muutoksia, kerroksellisuuden jatkaminen
- Koulun kentän palauttaminen puistoksi ja koulua tukevaksi aukioksi, kansallisen kaupunkipuiston kehittäminen
- Liittyminen Gaddin taloon muodostaa koulun yhden keskeisen ominaispiirteen, kerroksellisuuden, joka säilytettävä
- Alkuperäinen funkkisilme, vaalea, sileä rappauspinta ja tummemmat ikkunapuitteet kunnostettava ja palautettava
- Sisätilojen alkuperäinen kiinteä sisustus säilytettävä
- Tilajärjestelyistä säilytettävä porras- ja käytävätilat, niihin liittyvät ulko- ja sisäikkunaseinät. Portaikkojen materiaalit, porrasjuoksut, kaiteet, ovet, detaljit. Sisätilojen väritutkimusta suositellaan. Muutokset sopeutettava talon arkkitehtuuriin.
- Juhlasalin tila ja rakenteet säilytettävä, pinnat kestävät muutoksia.
- Luokkahuoneet, kiinteä sisustus säilytettävä, huonejako ja pinnat kestävät muutoksia.

7 Lähteet

Kirjallisuus:

Hämeenlinnan varjoisa kaupunki, Suomen matkailijayhdistyksen Hämeenlinnan osasto, Hämeenlinna 1939

Ilvesmäki Eero Hämeenlinnan kaupungin kansakoulut 1871-1971

Karevaara, Hämeenlinna koulukaupunkina, Parola 1974

Lindeqvist K.O. Hämeenlinnan kaupungin historia III, Hämeenlinna 1930

Koskimies Y.S. Hämeenlinnan kaupungin historia 1975-1944, Hämeenlinna 1966

Martti Välikangas 1893-1973 Arkkitehti, Abacus, ajankohta 4, Vammala 1993

Palmunen Einar, Hämeen pataljoona eli Suomen 7. Hämeenlinnan tarkk*ampujapataljoona, Hämeenlinna 1975

Rakennettu Häme, maakunnallisesti arvokas rakennusperintö, Hämeen liitto, Hämeenlinna 2003.

Sibeliuksen Hämeenlinna, 1990.

Hämeenlinnalaisia 1639–1989. Hämeenlinna 350 vuotta. Hämeenlinnan kaupunki. 1989. ISBN 952-90045-2-4

Hämeenlinna–Wanaja. Hämeenlinna–Wanaja-seuran 50-vuotisjulkaisu, XLV 1995.

Hämeenlinnan kaupunginkirjasto: Piirteitä Hämeenlinnan kaupunginkirjaston vaiheista vuosina 1861–1924, luettu 28.1.2011 luettavissa: http://kirjasto.hameenlinna.fi/kirjasto/ lydia/yhteiset_asiat/kirjasto/

Putkonen Lauri, Ivars Marja: Kyliä ja kortteleita - Hämeenlinnan ja Hattulan rakennuskulttuuriselvitys 2003. s. 68-69

Puistojen kaupunki - Hämeenlinnan vanhojen puistojen historiaa ja puistokulttuuria. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo 1995.

Teerijoki Ilkka, Hämeenlinnan historia, ensimmäisestä maailmansodasta 2000-luvulle, 2014.

Inventoinnit, selvitykset

Kirsti Pietilä, Keskuskansakoulu ja Gaddin talon inventointi 1980, Hämeenlinnan historiallinen museo

RKY-2010, Hämeenlinnan Koilliskulman puutalokorttelit ja koulut

Hämeenlinnan keskuskoulu, Rakennetekninen kuntotutkimus 2014, WSP, http://docplayer.fi/4877244-Tutkimusraportti-hameenlinnan-keskuskoulu-rakennetekninen-kuntotutkimus-projekti-306280.html

Arkistoaineisto:

Hämeenlinnan kaupunginarkisto:

Hämeenlinnan Keskuskansakoulun pääpiirustukset pohja, -leikkaus ja julkisivupiirustukset, pohjapiirustuksista löytyi vain kellari, ensimmäinen ja neljäs kerros 1937 Martti Välikangas

Tonttikartta v. 1936 Onni A. Puranen

Halkosuojan piirustukset v. 1938, Jussi Mattila (purettu, paikalla entisen kunnallissaunan uusi autotalli)

Hämeenlinnan tilapalveluiden arkisto

Keskuskoulun muutospiirustukset 1993, Hämeenlinnan kaupunki, arkkitehtiosasto

Lukiokatu 6 (Gaddin talo) muutospiirustukset 2002, Hämeenlinnan kaupunki, arkkitehtitoimisto

Arkkitehtuurimuseo

Martti Välikankaan kilpailutyö ja lopulliset pääpiirustukset, pohjat-, julkisivut-, leikkauspiirustukset.

Hämeenlinnan kuva-arkisto

Keskuskoulun ja Gaddin talon valokuvia

Sanomalehdet:

Hämeenlinnan sanomat 2.6. 1938, 10.4.1981, 1.10. 2010

Historialliset kartat:

Hämeenlinnan asemakaava, Axel Magnus von Arbin 1778, HKA. http://lydia.hameenlinna.fi/items/show/309

Karta öfver jernvägen emellan Helsingfors och Tavastehus. Julkaistu painettuna: Helsingfors : (F. Liewendal), 1857. HKA: http://lydia.hameenlinna.fi/items/show/339

Lääninarkkitehti C. Albert Edelfeltin 1858 laatima Hämeenlinnan asemakaava, HKA.

Hämeenlinnan 1872 hyväksytty asemakaava, Läänin rakennuskonttorin konduktööri Georg Wileniushttp://lydia.hameenlinna.fi/items/show/339

Kaupunkikartta 1892, https://lydia.hameenlinna.fi/items/show/304

Kaupunkikartta 1912, J.F. Sevòn, https://lydia.hameenlinna.fi/items/show/761

Verkkolähteet:

Arkkitehtuurimuseo, Martti Välikangas, arkkitehdit: http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3879